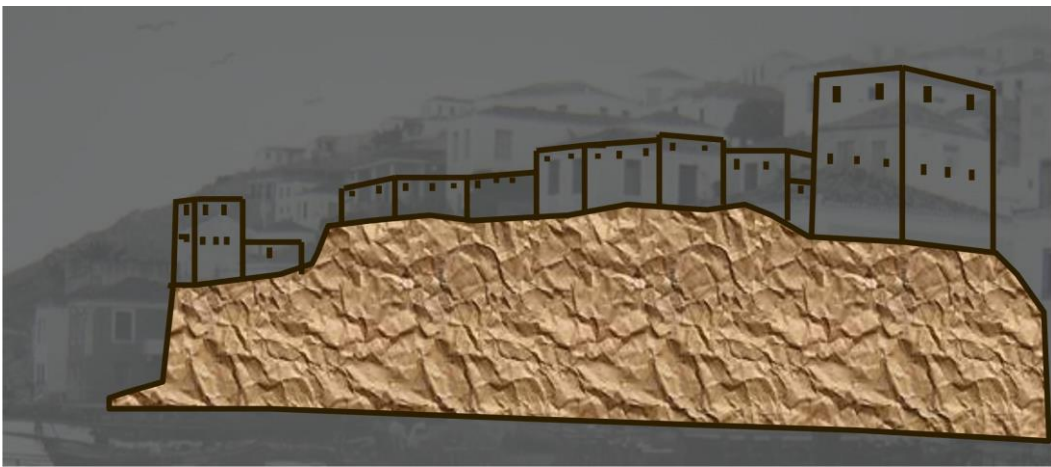

ΚΑΣΤΡΙ ΚΑΙ ΚΑΣΤΡΟ ΕΡΜΙΟΝΗΣ

Η μελέτη αυτή σκοπό έχει να παρουσιάσει με απλό τρόπο, με τεκμήρια και ενδείξεις, τον οικισμό «Καστρί» και το «Κάστρο» Ερμιόνης, ώστε να προσεχθεί η ζωή της πόλης μας, κατά τους μέσους και νεότερους χρόνους, κυρίως από τους σημερινούς κατοίκους της και τις αρμόδιες υπηρεσίες.

Τα δύσκολα αυτά χρόνια η αίγλη της αρχαίας πόλης των Ερμιονέων και της Ερμιόνης των Ρωμαϊκών και Βυζαντινών Χρόνων είναι παρελθόν. Ένα κάστρο και ένας μικρός οικισμός περνούν διά πυρός και σιδήρου αιώνες κατάκτησης και πειρατείας, και σαν από θαύμα, παραδίδουν τη σκυτάλη στη νέα Ερμιόνη.

Παράλληλα δίδεται και μια, εν πολλοίς αποσπασματική, εικόνα του

τόπου μας και της ευρύτερης περιοχής, για να φωτιστεί καλύτερα το άμεσο περιβάλλον μέσα στο οποίο διέγραψε την πορεία του το Κάστρο και το Καστρί. Πιστεύω ότι όπως επί των ημερών μας πλήθος ειδικών επιστημόνων «οργώνουν» τα Αρχεία της Βενετίας, της Γενναδίου Βιβλιοθήκης μας, σε λίγο τα Οθωμανικά, Ρώσικα, Γαλλικά κ.λ.π. αρχεία, φωτίζοντας την ιστορία του γειτονικού μας Ναυπλίου και Άργους, θα στρέψουν το ενδιαφέρον τους και στην Ερμιονίδα.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Α. ΓΚΑΤΣΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	ΣΕΛ.
Α΄ ΜΕΡΟΣ	
ΕΡΜΙΟΝΗ, ΚΑΣΤΡΟ, ΚΑΣΤΡΙ.	5
ΚΑΣΤΡΟ, ΚΑΣΤΡΙΑ, ΚΑΣΤΕΛΙ.	6
ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΣΤΟ ΜΠΙΣΤΙ.	8
ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ ΣΤΟΥΣ ΠΥΡΓΟΥΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΙΟΥ.	16
ΤΟ ΚΑΣΤΡΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΠΟΥ ΠΡΟΒΛΕΠΤΗΣ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ ΗΤΑΝ Ο ΜΙΝΙΟ (1479 – 1483).	31
ΠΡΩΤΗ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ.	59
ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ.	60
ΔΕΥΤΕΡΗ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ.	72
ΤΑ ΣΗΜΕΡΙΝΑ ΙΧΝΗ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΟΥ ΜΠΙΣΤΙΟΥ.	73
Β΄ ΜΕΡΟΣ	
ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΚΑΣΤΡΟ ΣΤΟ ΤΗΓΑΝΙ ΤΗΣ ΜΑΝΗΣ. Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΜΟΙΑΖΕΙ ΜΕ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΟΥ ΜΠΙΣΤΙΟΥ. Ο ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΑΡΑΒΑ ΓΕΩΓΡΑΦΟΥ EDRISI.	82
ΤΟ ΚΑΣΤΡΙ.	91
ΚΑΣΤΡΙ. Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ.	93
Η ΠΑΛΙΑ ΑΚΤΟΓΡΑΜΜΗ ΤΩΝ ΜΑΝΤΡΑΚΙΩΝ.	97
Ο ΚΑΙΡΟΣ ΣΤΑ ΜΑΝΤΡΑΚΙΑ.	99
ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΤΕΙΧΟΣ ΣΤΑ ΜΑΝΤΡΑΚΙΑ, Η ΑΚΤΟΓΡΑΜΜΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ, Η ΣΤΑΔΙΑΚΗ ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΛΙΑΣ, ΤΑ ΜΑΝΤΡΑΚΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1950.	104
ΑΠΟ ΜΑΝΤΡΑΚΙ ΦΟΛΩΚΑ ΕΩΣ ΜΟΛΟ ΝΙΚΑ (ΛΙΩΛΙΩΣ).	110
ΑΠΟ ΜΟΛΟ ΝΙΚΑ ΕΩΣ ΜΟΛΟ ΤΡΟΚΑΝΤΕΡΟΥ.	114
ΑΠΟ ΜΟΛΟ ΤΡΟΚΑΝΤΕΡΟΥ ΕΩΣ ΜΑΝΤΡΑΚΙ ΜΠΑΡΜΠΙΑ ΘΑΝΑΣΗ.	118
ΜΑΝΤΡΑΚΙΑ ΚΑΙ ΜΟΛΟΙ.	124
ΜΑΝΤΡΑΚΙΑ ΚΑΙ ΜΑΝΤΡΑΚΙΩΤΕΣ.	127
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΝΑΥΤΙΚΩΝ ΨΑΡΑΔΩΝ ΚΑΙ ΚΑΡΑΒΟΚΥΡΑΙΩΝ ΠΟΥ ΕΙΧΑΝ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥΣ ΣΤΗ ΣΥΝΟΙΚΙΑ ΜΑΝΤΡΑΚΙΑ.	129
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ, ΒΙΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗ ΣΥΝΟΙΚΙΑ ΜΑΝΤΡΑΚΙΑ.	130
ΤΟ ΛΙΜΑΝΙ ΤΗΣ ΕΡΜΙΟΝΗΣ.	138
Η ΠΑΛΙΑ ΑΚΤΟΓΡΑΜΜΗ ΤΟΥ ΛΙΜΑΝΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΤΕΙΧΟΣ.	139
Ο ΚΑΙΡΟΣ ΣΤΟΝ ΟΡΜΟ ΤΟΥ ΛΙΜΑΝΙΟΥ.	139
Γ΄ ΜΕΡΟΣ	
ΤΑ ΝΕΟΤΕΡΑ ΜΑΝΤΡΑΚΙΑ ΣΤΟ ΟΡΜΟ ΤΟΥ ΛΙΜΑΝΙΟΥ.	141
ΤΑ ΣΠΙΤΙΑ ΤΟΥ ΛΙΜΑΝΙΟΥ.	143
Η ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΒΛΗΤΑ (ΠΑΛΙΟ ΛΙΜΑΝΙ).	143
Ο ΠΕΡΙΗΓΗΤΗΣ GELL ΣΤΗΝ ΕΡΜΙΟΝΗ. ΑΝΕΜΟΜΥΛΟΙ. ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΣΤΡΙ. ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ.	151
Από το βιβλίο του Gell για την Αργολίδα (εντός παρενθέσεως σχόλια του	158

γράφοντος). Περιγραφή των σπιτιών του Καστρίου.	
Η σκεπή των σπιτιών.	164
Τι απέμεινε για να θυμίζει τον αμυντικό οικισμό, την καστροπολιτεία του Καστρίου;	165
ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΙΟΥ.	192
Ο ΝΑΟΣ ΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ.	195
Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ.	203
ΠΕΡΙΦΟΡΑ ΕΠΙΤΑΦΙΩΝ, ΕΙΚΟΝΩΝ. ΠΟΜΠΗ ΘΕΟΦΑΝΕΙΩΝ.	214
ΑΝΩ ΚΑΙ ΚΑΤΩ ΠΟΛΗ.	216
ΠΕΤΡΟΠΟΛΕΜΟΣ, ΞΙΦΟΜΑΧΙΕΣ.	217
Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ.	218
Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΤΣΑΣ ΤΟΥ ΛΙΜΑΝΙΟΥ (Ζωοδόχου Πηγής).	219
Η ΜΑΛΤΕΖΙΚΗ ΠΛΑΚΑ ΣΤΗ ΠΑΝΑΓΙΤΣΑ ΤΟΥ ΚΑΤΣΙΔΙΑΡΙ.	223
ΜΝΗΜΕΣ, ΘΡΥΛΟΙ, ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ, ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ.	227
ΣΤΕΝΟ, ΣΤΕΝΑΚΙ, ΜΑΝΤΡΑ.	227
Δ' ΜΕΡΟΣ	
ΙΣΤΟΡΙΕΣ.	229
ΜΕΡΙΚΑ ΑΝΑΤΡΙΧΙΑΣΤΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΣΤΑ ΜΑΝΤΡΑΚΙΑ.	230
«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ».	232
ΒΛΑΣΤΗΜΙΕΣ ΚΑΙ ΑΙΣΧΡΑ ΣΤΙΧΑΚΙΑ.	233
ΡΟΛΟΣ.	234
ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ.	234
ΑΤΡΟΜΗΤΟΙ ΝΑΥΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΚΟΣΜΟΓΥΡΙΣΜΕΝΟΙ.	235
ΟΙ ΜΗΤΣΑΙΟΙ ΚΑΙ Ο ΘΡΥΛΟΣ ΤΟΥΣ.	239
ΤΟ ΚΑΣΤΡΙ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΧΑΡΤΕΣ.	244
Ο ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ FRANCESCO GRIMANI.	275
ΤΟ ΚΡΑΝΙΔΙ.	280
Ο ΧΑΡΤΗΣ ΤΩΝ ΣΠΕΤΣΩΝ ΤΟΥ Antre Thevet.	289
ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΙΟΥ ΜΕ ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ.	303
ΚΑΣΤΡΟ ΔΟΚΟΥ, ΠΡΟΦΗΤΗ ΗΛΙΑ ΚΡΑΝΙΔΙΟΥ, ΚΑΣΤΡΟ ΚΟΚΚΙΝΙΑΣ ΤΡΟΙΖΗΝΙΑΣ, «ΚΑΣΤΡΑ» ΥΔΡΑΣ.	312
ΚΑΣΤΡΟ ΤΟΥ ΔΟΚΟΥ.	313
ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΚΟΚΚΙΝΙΑΣ.	318
ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΗ ΗΛΙΑ ΚΡΑΝΙΔΙΟΥ.	320
ΤΑ «ΚΑΣΤΡΑ» ΤΗΣ ΥΔΡΑΣ.	325
ΤΟ ΚΑΣΤΕΛΙ ΤΟΥ ΠΟΡΟΥ.	325
ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΤΗΣ ΕΡΜΙΟΝΙΔΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	327
ΟΙ STRATIOΤΙ	330
Η «ΨΥΧΗ» ΤΗΣ ΚΑΣΤΡΟΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΙΟΥ.	334
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	340
Σημείωση: Ο χωρισμός της Μελέτης σε 4 Μέρη γίνεται μόνο για τη διευκόλυνση της Αντιγραφής (download) από το site της ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΕΡΜΙΟΝΗΣ.	

ΕΡΜΙΟΝΗ, ΚΑΣΤΡΟ, ΚΑΣΤΡΙ.

Η Ερμιόνη φαίνεται να διατηρεί το αρχαίο της όνομα μέχρι τα χρόνια του Ιουστινιανού, οπότε δημιουργείται το κάστρο στην άκρη της χερσονήσου, όπου το σημερινό δασάκι του Μπιστιού.

Σταδιακά η πόλη παρακμάζει και μεταπίπτει σε μικρό χωριουδάκι το οποίο απλώνεται κυρίως στην ανατολική πλαγιά του Πρώνα (λόφου των Μύλων). Το Κάστρο του Μπιστιού για αιώνες είναι κυρίαρχο στην περιοχή και φαίνεται να δίνει το όνομά του στο χωριουδάκι που σταδιακά ονομάζεται Καστρί.

Προφανώς μέσα στο κάστρο υπάρχουν κτίρια για τη διοίκηση, τη φρουρά, την ιθύνουσα τάξη τού εκάστοτε κατακτητή και επιλεγμένων υπηκόων. Οι γαιοκτήμονες θα είχαν στα μεγάλα κτήματά τους πύργους και υποστατικά. Στο χωριουδάκι, το Καστρί, θα διέμεναν κυρίως δουλοπάροικοι, τεχνίτες και ξένοι.

Το κάστρο του Μπιστιού περνώντας από κατακτητή σε κατακτητή έφτασε μέχρι τη Δεύτερη Τουρκοκρατία το 1715, και επειδή η οθωμανική αυτοκρατορία παρέπαιε, εγκαταλείφθηκε. Μάλιστα υποθέτουμε ότι το κάστρο του Μπιστιού, όπως και της Θερμησίας, ανατινάχθηκαν από τους Ενετούς πριν τα πάρουν οι Τούρκοι το 1715. Βάσει αυτής της υπόθεσης θεωρούμε ότι το κάστρο «είχε ζωή» για τουλάχιστον 11 αιώνες.

Επικράτησε λοιπόν τα νεότερα χρόνια η πεποίθηση ότι το όνομα Ερμιόνη, αν και πάντα σε χρήση, υποχώρησε σταδιακά και τη θέση του πήρε η «ονομασία Καστρί» από το κάστρο της.

Και το κάστρο της, για να μη μείνει προφανώς ανώνυμο, πήρε το όνομα «Κάστρο της Ερμιόνης», όπως λέμε Κάστρο Μονεμβασιάς, Καλαμάτας, Θερμησίας κ.λ.π. Δεν μπορούσε άλλωστε να υπάρχει το μικρό Κάστρο Θερμησίας ως επώνυμο και να μην είναι επώνυμο το «ξακουστό» Κάστρο της Ερμιόνης. Σήμερα το ονομάζουμε «Κάστρο του Μπιστιού», «Κάστρο στο Μπίστι», για να προσδιορίζουμε την ακριβή του θέση σε σχέση με το περιμετρικό αρχαίο τείχος της Ερμιόνης των Κλασικών Χρόνων που ανέβαινε στον Πρώνα.

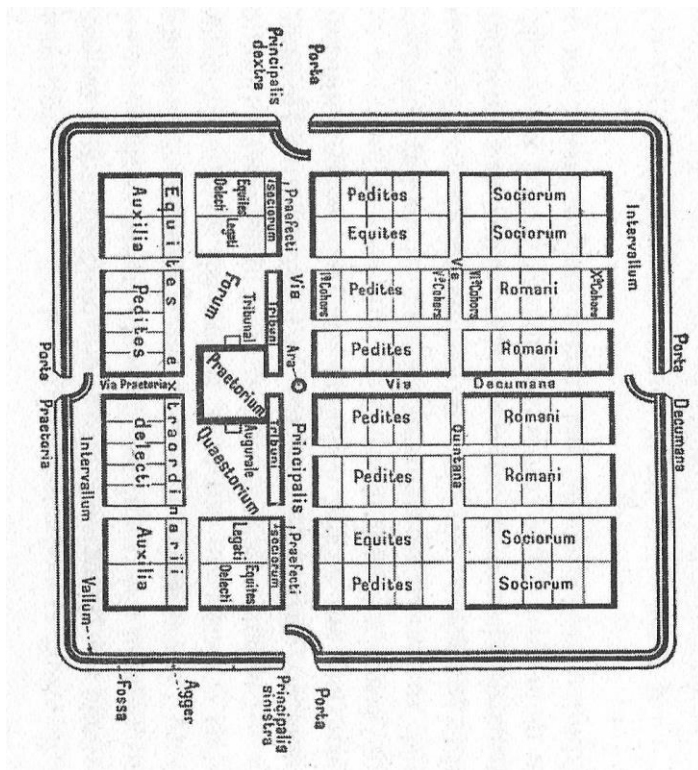
Τα ανωτέρω είναι οι επικρατούσες, σήμερα, απόψεις.

Στην παρούσα μελέτη, με παράθεση τεκμηρίων και λογικών ενδείξεων διατυπώνεται ο ισχυρισμός ότι το Καστρί ήταν αυτόνομος φρουριακός οικισμός (καστροπολιτεία) και δεν πήρε το όνομά του από το Κάστρο στη θέση Μπίστι. Μάλιστα το Καστρί φαίνεται να έχει τη δική του μακρόχρονη ιστορία, ενώ το Κάστρο του Μπιστιού γρήγορα «ξέπεσε» και σταμάτησε να έχει την αξία κάστρου - οχυρού εντεταγμένου σε ένα αμυντικό σχεδιασμό της ευρύτερης περιοχής.

Ως εκ τούτου οι σημερινοί κάτοικοί του, οι Ερμιονίτες, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι η ιστορία μας αλλά και η ύπαρξή μας ως «κοινόν» έχει σχέση με τον φρουριακό οικισμό Καστρί, την «καστροπολιτεία του Καστρίου» και πολύ μικρή με το Κάστρο στο Μπίστι.

ΚΑΣΤΡΟ, ΚΑΣΤΡΙΑ, ΚΑΣΤΕΛΙ.

Οι Ρωμαίοι στις εκστρατείες τους πρώτα έφτιαχναν το Castrum και μετά πολεμούσαν. Το Castrum ήταν ένα σχεδόν τετράγωνος χώρος περιφραγμένος με ξύλα ή πέτρες και με περιμετρικές τάφρους με σκοπό να προφυλάσσονται οι στρατιώτες, και όλα τα εφόδια (**Εικόνα 1**). Ήταν πρόχειρο, με σκηνές και τέντες. Μετά από λίγες μέρες μπορούσαν να το σηκώσουν και να μετατοπιστούν αλλού. Στη γλώσσα μας αυτή η μορφή του πρόχειρου Castrum προσδιορίστηκε ως στρατόπεδο. Ο Κολοκοτρώνης, ο Καραϊσκάκης «στήνουν» ή «σηκώνουν» το στρατόπεδο.

Εικόνα 1. Το ρωμαϊκό στρατόπεδο. Πολλές ευρωπαϊκές πόλεις έχουν την αρχή τους σε μεγάλα ρωμαϊκά στρατόπεδα όπου δύο μεγάλοι δρόμοι ξεκινούν από κύριες πύλες και οδηγούν στο κέντρο, όπου υπάρχουν κτίρια διοίκησης και θρησκευτικά κέντρα. («Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ», ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΗΜΑ, ΑΘΗΝΑ 2001.).

Στον πληθυντικό τα Castra. Πέρα από το προσωρινό, υπήρχε και μονιμότερο καλοφτιαγμένο, καλοκαιρινό ή χειμωνιάτικο. Σταδιακά δημιουργήθηκαν και σταθερά κάστρα που με τον καιρό εξελίχθηκαν στη μορφή που τα ξέρουμε. Έτσι «κάστρο» ονόμαζαν και ολόκληρες περιοχές, αν είχαν αμυντικά χαρακτηριστικά. Με αυτή την έννοια, η Μάνη, αλλά και ολόκληρος ο Μοριάς ήσαν κάστρα.

Στα ισπανικά πέρασε ως Castro. Το Castellum πήρε την έννοια του μικρού αυτόνομου φρουρίου, ή του επιμέρους φρουρίου μέσα στο κάστρο, όταν αυτό χωρίζεται εσωτερικά με ισχυρά τείχη και πύργους. Έτσι το Castro του Ναυπλίου το 1571 έχει πάνω στην Ακροναυπλία 3 castello και την κάτω πόλη.

Από τη γενική του λατινικού *Castrum* έμεινε το *Castri* που πέρασε στην Ελληνική ως Καστρί, το οποίο περισσότερο φέρει την έννοια του σταθερού και μόνιμου «στρατοπέδου», δηλαδή ενός οχυρωμένου πρόχειρα οικισμού, που ονομάστηκε και καστροπολιτεία, ή φρουριακός οικισμός. Τελικά με τη Φραγκοκρατία και Ενετοκρατία πέρασαν και οι δικοί τους όροι «*Fortezza*», «*Fortino*», που το είπαμε εμείς φρούριο, «*Castel, Castelo, Casteli*» που είναι ένα μικρότερο φρούριο μέσα στο μεγάλο, ή εξωτερικό μικρό, αλλά ισχυρό.

Στη Μάνη με τον όρο κάστρα εννοούσαν τα μεγάλα, ενώ ως καστρία τα μικρά.

Στη χώρα μας υπάρχουν παντού χωριά ή παλιές θέσεις που έχουν το όνομα Καστρί, Καστρία, Καστέλι, Καστέλο. Ήδη ο περιηγητής Gell παρατήρησε το 1806 ότι είναι τόσα πολλά μέρη με αυτά τα ονόματα που, αν θέλεις να περιγράψεις γεωγραφικά μια περιοχή, επέρχεται μεγάλη σύγχυση.

Στην περιοχή μας επικράτησαν:

Το Καστρί για τον οχυρωμένο οικισμό στον Πρώνα (συγκεκριμένα, όπως θα δούμε παρακάτω, στη νοτιοανατολική πλαγιά του). Οι παλιοί Ερμιονίτες έλεγαν ότι η Ερμιόνη καλείτο και Καστρία. Για τις Σπέτσες, Ύδρα, Πόρο που είχαν μικρή καστροπολιτεία, επικράτησε το Καστέλι, ενώ για το Θερμήσι, το Κάστρο Θερμησίου.

Δεν προϋποθέτει λοιπόν το Καστρί ένα Κάστρο κοντινό του που του έδωσε το όνομα. Συνήθως τα χωριά που ήσαν πολύ κοντά σε κάστρο και οι κάτοικοι έτρεχαν σε αυτό για προστασία, τα έλεγαν *Burgo*. Ίσως όταν το κάστρο στο Μπίστι ήταν σε κανονική λειτουργία, ο οικισμός στον Πρώνα, αν υπήρχε, θα ήταν το μπούργκο του.

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΣΤΟ ΜΠΙΣΤΙ.

Λίγο έχει μελετηθεί αρχαιολογικά και ιστορικά.

Το 1907 έκανε ανασκαφές ο Φιλαδελφέας, μεταξύ άλλων και στο Μπίστι, αλλά υπήρξε μόνο μια μικρή ανακοίνωσή του. Τα «τετράδια

του» με τις αρχαιολογικές σημειώσεις του θεωρούνταν χαμένα και μόλις επί των ημερών μας περιήλθαν στην αρμόδια Αρχαιολογική Υπηρεσία. Τα ευρήματά του πήγαν στα Μουσεία Ναυπλίου, Άργους και Πόρου, ενώ μερικά εναποτέθηκαν σε χώρους στην Ερμιόνη, κυρίως στο Δημοτικό Σχολείο Μπιστιού.

Ένα πρόχειρο σχέδιο των ερειπίων του Κάστρου που έφτιαξε ο περιηγητής – αρχαιολόγος August Frickenhaus την ίδια περίπου εποχή, δεν προσφέρει καμιά πληροφορία πέραν των όσων βλέπουμε σήμερα.

Ακολούθησε η μελέτη «A temple at Hermione, Marian Holland McAllister» που αφορά αποκλειστικά τον ναό του Ποσειδώνα στην Πλατεία του Μπιστιού.

Αναφορά γίνεται και στη μελέτη «Kiveri and Thermisi, Wallace E. McLeon». Σε αυτήν προσδιορίζεται ως ενετικό κάστρο με την παρατήρηση ότι ο συγγραφέας δεν βρήκε αναφορές για το Κάστρο του Μπιστιού, το οποίο ονομάζει «Venetian fortress of Kastri», πριν από το 1480. Το 1480 όμως, όπως θα δούμε στη συνέχεια, **χρησιμοποιούνται μόνον οι πύργοι του** πιθανόν ως οχυρή οικία φεουδάρχη.

Επί των ημερών μας, το 2017 – 2018, απλά καθαρίστηκε μέρος του δυτικού τείχους του Κάστρου, για να προσδιοριστεί η πορεία του, από την Αρχαιολογική Υπηρεσία χωρίς να γίνει ανασκαφή.

Έχουμε δε οι ντόπιοι ταυτίσει τόσο πολύ τον χώρο του Κάστρου του Μπιστιού με την αρχαία ιστορία της Ερμιόνης, ώστε να νομίζουμε ότι περπατάμε πάνω σε αρχαία ίχνη, ενώ στην πραγματικότητα πρόκειται περισσότερο για θεμέλια κτισμάτων που έχουν σχέση με τη δημιουργία και λειτουργία του Κάστρου και όχι με την αρχαία Ερμιόνη.

Χωρίς ανασκαφές δεν μπορεί να φωτιστεί η ιστορία του Κάστρου και ως εκ τούτου κάθε τεκμήριο, ακόμη και η παραμικρή λογική ένδειξη που μπορεί να φωτίσει μέρος της ιστορίας του είναι πολύτιμη.

Ας προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε ίχνη και τεκμήρια.

Ο Πausanias περιηγήθηκε την Ερμιονίδα περί το 155 μ.Χ. και βρήκε την πόλη ακμάζουσα και το περιμετρικό τείχος στη θέση του. Φυσικά το τείχος θα ήταν παραμελημένο, αφού η Pax Romana εξασφάλιζε

εσωτερική ειρήνη στην αυτοκρατορία, σε στεριά και θάλασσα. Είναι φυσικό πολλά καλλιτεχνήματα να μεταφέρθηκαν στην ιταλική χερσόνησο, να έγιναν καταστροφές από επιδρομείς αλλά η πόλη της Ερμιόνης, όπως και οι Σπέτσες, παρουσιάζει σημάδια ακμής και ανασυγκρότησης στα χρόνια του Ιουστινιανού. Τότε κτίζονται πολλά κάστρα και στον ελλαδικό χώρο βάσει ενός γενικού αμυντικού σχεδιασμού, που ξεκινά από τον Δούναβη και καταλήγει στην Πελοπόννησο, και όχι για την μεμονωμένη ασφάλεια και άμυνα μικρών πόλεων ή περιοχών.

Δεν υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες αλλά ούτε αρχαιολογικά ευρήματα που να πιστοποιούν ότι το Κάστρο κτίστηκε στα χρόνια του Ιουστινιανού ή ακόμη νωρίτερα.

Η μεγάλη Βασιλική του 6^{ου} μ.Χ. αι. και τα γύρω κτίσματα της Επισκοπής ανατολικά του Δημοτικού Σχολείου Ερμιόνης (μετέπειτα Δημαρχείου), τα ψηφιδωτά μπροστά από το Φαρμακείο του Άγγελου Παπαμιχαήλ που κατά την παράδοση ανήκουν σε μεγάλη εκκλησία του Αγίου Βασιλείου, τα ψηφιδωτά πίσω από την οικία Μεϊντάνη και σε συνέχεια στο οικόπεδο Κοτταρά, όπως και σε άλλα σημεία της Ερμιόνης, η ασίδα στον ναό του Ποσειδώνα στο Μπίστι, μαρτυρούν μεγάλη ανάπτυξη της Ερμιόνης κατά τον 6^ο αιώνα, στα χρόνια του Ιουστινιανού.

Η Βασιλική του Δημοτικού Σχολείου είναι εκ θεμελίων κτισμένη. Αν και έχουν χρησιμοποιηθεί πολλά αρχαία μέλη, δεν είναι μετατροπή αρχαίου ναού σε χριστιανικό. Το ίδιο και του Αγίου Βασιλείου η οποία εκμεταλλεύεται έναν μεγάλο επίπεδο χώρο κτισμένο με πέτρες, πιθανόν κάποτε βάση αρχαίου ναού. Η Βασιλική όμως στην Πλατεία του Μπιστιού δεν ανήκει σε εκ θεμελίων κτισμένο χριστιανικό ναό αλλά σε μετατροπή αρχαίου, όπως συνέβη με τον Παρθενώνα και τον ναό του Ηφαίστου στην Αθήνα. Πιθανόν να είναι και προ του 6^{ου} αιώνα.

Άρα από τα χρόνια που η Κωνσταντινούπολη γίνεται πρωτεύουσα της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας μέχρι τα χρόνια του Ιουστινιανού η αρχαία πόλη της Ερμιόνης πρέπει να διαλύεται σταδιακά και τα αρχιτεκτονικά μέλη ναών και δημοσίων κτισμάτων, όπως και τα μπλόκια του αρχαίου τείχους να μεταφέρονται για το κτίσιμο άλλων πόλεων και κάστρων. Άλλωστε και το Κάστρο του Μπιστιού στο δυτικό τείχος έχει

ενσωματωμένες πολλές βάσεις αφιερωμάτων και αρχιτεκτονικά μέλη ναών.

Αν τότε κτίζεται το κάστρο, θα πρέπει να δεχθούμε ότι δεν ήταν το κέντρο της ζωής της Ερμιόνης. Είναι παράλογο εκτός κάστρου να υπάρχει η Επισκοπή, μεγάλες εκκλησίες, σπίτια πλουσίων. Αυτό δείχνει ότι δεν υπάρχει άμεσος φόβος επιδρομών από στεριά και θάλασσα. Πιθανόν όμως, παρά την ευημερία επί Ιουστινιανού και την κυριαρχία του βυζαντινού στόλου στη Μεσόγειο, διέβλεπαν μελλοντικές απειλές και έτσι άπλωναν ένα μεγάλο δίκτυο κάστρων πολλά εκ των οποίων συνυπάρχουν με τη βυζαντινή πόλη εκτός αυτών. Κατά τον 7^ο αιώνα, με τις επιδρομές Σλάβων και Αβάρων και από εσωτερικά γεγονότα στην αυτοκρατορία, η κατοίκηση σε δομή πόλης έχει υποχωρήσει, η χρηματική οικονομία έχει περιοριστεί, οι αγρότες ζούνε περιορισμένα και έτσι το κάστρο γίνεται κέντρο ασφαλούς κατοίκησης.

Αν δεχθούμε ότι το Κάστρο του Μπιστιού κτίστηκε στα χρόνια του Ιουστινιανού, τότε ο ναός του Ποσειδώνα στην Πλατεία θα ήταν η «εκκλησία του Κάστρου».

Τα μετέπειτα χρόνια οι επιδρομές των Σλάβων και Αράβων διέλυσαν την «Βυζαντινή ειρήνη». Ασφάλεια ζωής και περιουσίας προσέφερε μόνον το κάστρο. Η ιθύνουσα τάξη κατοικούσε πλέον μέσα, όπως και οι επιφανείς, ενώ έξω από το κάστρο έμεναν κυρίως οι αγρότες οι οποίοι έβρισκαν σε ώρα ανάγκης καταφύγιο στο Κάστρο.

Στη μελέτη «Kiveri and Thermisi, Wallace E. McLeon», αναφέρεται ότι τα δύο βυζαντινά ερειπωμένα εκκλησάκια στο κάστρο του Θερμησιού χρονολογούνται το 1100 - 1200 μ.Χ., σημάδι ότι τουλάχιστον από τότε υπήρχε το κάστρο Θερμησιού με κύριο σκοπό την προστασία της αλυκής. Ανασκαφές δεν έχουν γίνει και δεν αποκλείεται το κάστρο αυτό να είναι εκεί από τα χρόνια του Ιουστινιανού. Δεν αποκλείεται όμως και τα δύο κάστρα, Θερμησιού και Ερμιόνης να είναι κτισμένα την περίοδο 1100 – 1200 μ.Χ. και όχι την περίοδο του 6^{ου} αι. η νωρίτερα.

Μόνο συστηματικές ανασκαφές και στα δύο κάστρα θα φέρουν στο φως την ιστορία τους που είναι και ιστορία μας.

Άσχετα με το πότε κτίστηκε το Κάστρο στο Μπίστι, μέχρι το 1204 που οι Σταυροφόροι μπήκαν στην Πόλη και περί το 1209 που είχαν κατακτήσει και την περιοχή μας, το Κάστρο εξυπηρετούσε βυζαντινούς χριστιανούς υπηκόους μιας μεγάλης και μοναδικής Αυτοκρατορίας. Μπορεί στο κάστρο της Ερμιόνης να διέμενε η «άρχουσα βυζαντινή τάξη» της περιοχής μας και οι πιο πλούσιοι, όμως υπήρχε φόβος μόνο από επιδρομείς και πειρατές, δεν υπήρχε φόβος προς τους ομόθησκους φτωχούς αγρότες και εργαζόμενους. Δεν αποκλείονταν αυτοί από την προστασία του Κάστρου, μάλιστα το Κάστρο ως κέντρο φρόντιζε να αναπτύσσει και πύργους στα παράλια και στην ενδοχώρα για να βρίσκουν προσωρινό καταφύγιο όλοι.

Οι Φράγκοι είναι οι πρώτοι πραγματικοί κατακτητές στην περιοχή μας. Με τα σχίσματα και τις σταυροφορίες έχει επέλθει «ψυχικό» σχίσμα. Για τον βυζαντινό κάτοικο της Ερμιονίδας είναι αιρετικοί, σχεδόν αλλόθρησκοι.

Έτσι το Κάστρο της Ερμιόνης προστατεύει τους Φράγκους και τους ευνοημένους από τους Φράγκους που προσκολλώνται στη νέα εξουσία. Η βυζαντινή ζωή συνεχίζεται, παρ' όλες τις προσπάθειες επιβολής της Δυτικής εκκλησίας. Το 1245 κτίζεται η Αγία Τριάδα στην Πικροδάφνη. Υπάρχει κατά τη Φραγκοκρατία σχετική ευημερία, αλλά οι εκτός Κάστρου δεν το βλέπουν πλέον ως το βυζαντινό καταφύγιό τους. Φυσικό είναι να επικρατούν σκέψεις συλλογικής άμυνας εκτός κάστρου μέσα στα επιτρεπτά από τον κατακτητή όρια.

Δεν έχει συντελεστεί καμιά δραματική αλλαγή στα όπλα και στην τακτική πολιορκίας, άρα οι επισκευές και ενισχύσεις θα ήταν μικρής έκτασης στο περιμετρικό τείχος του κάστρου που έβλεπε προς τη θάλασσα, αλλά το δυτικό που ήταν το κύριο σημείο άμυνας μπορεί να δέχθηκε μεγάλες αλλαγές.

Ο ναός του Ποσειδώνα, όπως δείχνει η προς ανατολάς ασπίδα, είχε μετατραπεί σε χριστιανικό ναό. Δηλαδή προς την Ανατολή κτίστηκε ένα μικρό ιερό που ενσωμάτωνε τους δύο κεντρικούς κίονες της ανατολικής

κιονοστοιχίας, στον ανατολικό τοίχο του σηκού δημιουργήθηκε ένα άνοιγμα προς το ιερό, ανοίχτηκαν ορισμένες θύρες και παράθυρα στα πλαϊνά του σηκού και δυτικά δημιουργήθηκε η κύρια είσοδο στον ναό. Οι επεμβάσεις ήταν μικρής έκτασης, θα μπορούσαμε να πούμε σαν αυτές που βλέπουμε στο ναό του Ηφαίστου στο Θησείο.

Επτά μεγάλοι σπόνδυλοι του ναού του Ποσειδώνα, δωρικού ρυθμού, από λατυποπαγές τοπικό πέτρωμα έχουν ενσωματωθεί στο βορινό τείχος του Κάστρου, λίγο μετά τη βορινή είσοδο στο Μπίστι.

Αναπάντητα τα παρακάτω ερωτήματα:

Πραγματικά έστεκε ο ναός του Ποσειδώνα άθικτος και μετά τη μετατροπή του σε χριστιανικό ναό και έφτασε έτσι έως το 1209; Ήταν δυνατόν μια μικρή πόλη που έγινε μικρό χωριό να συντηρούσε την ιδιαίτερα βαριά και μεγάλη στέγη του τόσους αιώνες;

Είναι δυνατόν να «ταξίδεψε» έτσι ο ναός μέχρι την πρώτη οθωμανική κατάκτηση το 1537 – 1540;

Ποιος κατακτητής διέλυσε ένα, αρχαίο μεν, οικοδόμημα αλλά επί χρόνια χριστιανική εκκλησία για να πάρει τα αρχιτεκτονικά του μέλη για να επισκευάσει και ενισχύσει το δυτικό τείχος; Οι Οθωμανοί ως αλλόθρησκοι θα μπορούσαν, αν ο ναός έστεκε. Οι Φράγκοι και οι Ενετοί θα έρχονταν σε μεγάλη αντίθεση με τον ντόπιο βυζαντινό πληθυσμό, αν έκαναν κάτι τέτοιο, δηλαδή ως αιρετικοί να κατεδάφιζαν έναν ορθόδοξο ναό, άσχετα αν ήταν πριν ειδωλολατρικός.

Μήπως ο ναός έγινε χριστιανικός πριν τα χρόνια του Ιουστινιανού, αλλά επί Ιουστινιανού είχε καταρρεύσει η στέγη και έτσι ο ναός περιορίστηκε μόνον στον σηκό όπου δημιουργήθηκε πολύ μικρότερη κεραμοσκεπή, ενώ η υπόλοιπη ανωδομή του (κίονες, επιστύλια κ.λ.π.) χρησιμοποιήθηκε εξ αρχής στο κτίσιμο του Κάστρου, ενώ πολλά αξιόλογα αρχιτεκτονικά μέλη του πουλήθηκαν;

Αλλά και έτσι ο μικρότερος ναός – σηκός που είχε απομείνει πώς δεν μετατράπηκε από τους Οθωμανούς σε τζαμί; Είναι δυνατόν το κάστρο μετά την πρώτη Οθωμανική κατάκτηση το 1537 να μην είχε τζαμί;

Πέριξ του ναού, τα μπάζα φέρουν πολλές μαρμάρινες «σκληθρες». Πολλά από τα ευρήματα του Φιλαδελφέα, όταν καθάρισε τον ναό, ήταν μικρά σπασμένα μάρμαρα με σχέδια και μορφές. Φαίνεται σαν κάποιος με μίσος αλλά και για λόγους δεισιδαιμονίας να κατέστρεψαν μαρμάρινα ημίγλυφα ή εξώγλυφα που διακοσμούσαν τον ναό. Έγινε αυτό από φανατικούς χριστιανούς; Από φανατικούς μουσουλμάνους; Ήταν περιορισμένο φαινόμενο, ή μέρος της κατεδάφισης του ναού προς χρήση των υλικών του;

Πού βρίσκονται τα μέλη του ναού και ιδιαίτερα οι υπόλοιποι σπόνδυλοι οι οποίοι όντας από λατυποπαγή λίθο δεν ήσαν και τόσο εμπορεύσιμοι; Γύρω στους 7 - 9 σπονδύλους συναντάμε στον βορινό δρόμο του Μπιστιού (σχετικά βλέπε βιβλίο μου Η ΤΩΝ ΕΡΜΙΟΝΕΩΝ ΠΟΛΙΣ»). Ίσως είναι εκεί θαμμένοι περισσότεροι.

Αν το κάστρο είναι βυζαντινό, ποιο ήταν το όνομά του; Πιθανόν Κάστρο της Ερμιόνης, αφού η πόλη διατηρούσε το αρχαίο όνομά της. Όμως μέχρι σήμερα σε κανένα έγγραφο ή επιγραφή δεν υπάρχει «Κάστρο Ερμιόνης». Να διατηρείτο και το αρχαίο όνομα του ακρωτηρίου «Ποσειδίων»; Γιατί το «Μπίστι» είναι αρβανίτικο, σημαίνει ουρά (για πολλούς ουρά της γάτας), και υπάρχει και σε ακρωτήριο της Ύδρας. Άρα είναι τοπωνύμιο μετά την κάθοδο των Αλβανών που προσκάλεσε για ενίσχυση της επικράτειάς του ο δεσπότης του Μυστρά περί το 1405. Το όνομα «Μπίστι» δεν μπορεί να υπήρχε πριν το 1405.

Μήπως ο χώρος που βρίσκεται μεταξύ του δυτικού τείχους του Κάστρου, του ναού του Αγίου Νικολάου μέχρι περίπου την πρώτη μπανιέρα του Μπιστιού, όπου η μορφολογία του εδάφους δείχνει ότι υπήρχαν εκεί βαριά κτίσματα, είναι χώρος αρχαιολογικών ευχάριστων εκπλήξεων; Και να μη ξεχνάμε ότι και ο χώρος δυτικά του Αγίου Νικολάου και μέχρι τα πρώτα σπίτια του χωριού είναι γεμάτος θεμέλια κτισμάτων άγνωστης εποχής που βρίσκονταν έξω από το κάστρο.

Περί το 1394 κύριοι της Ερμιονίδας γίνονται οι Ενετοί. Αν έκαναν επισκευές, αυτές θα ήταν περιορισμένου χαρακτήρα. Το κανόνι δεν έχει ενταχθεί πλήρως στα βαρέα όπλα άμυνας και επίθεσης.

Όμως από το 1380 έχουν εμφανιστεί στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας οι Οθωμανοί. Πιέζουν τους Βυζαντινούς και τους Ενετούς στο Αρχιπέλαγος με όπλο την πειρατεία. Χρόνο με το χρόνο η δράση τους επεκτείνεται και δυναμώνει. Τα νησιά και τα παράλια του Αρχιπελάγους ζουν πλέον με τον φόβο των πειρατών. Τα κάστρα είναι η τοπική ασφάλεια ζωής και περιουσίας. Όμως οι πειρατές δεν λογαριάζουν τίποτα μπροστά στο κέρδος. Το κύριο και ακριβότερο εμπόρευμα είναι οι άνθρωποι. Τους αρπάζουν, τους ανταλλάσσουν με λύτρα, ή τους πουλάνε δούλους κυρίως για κωπηλάτες. Οι αρπαγές γίνονται σχεδόν έξω και από τα κάστρα. Η ύπαιθρος και τα παράλια γεμίζουν πύργους και βίγλες για την άμεση αλλά προσωρινή προστασία του αγροτικού πληθυσμού. Η αρχιτεκτονική των οικισμών αλλάζει άσχετα αν βρίσκονται κοντά ή μακριά από Κάστρο. Τα περιμετρικά σπίτια των οικισμών κτίζονται κολλητά το ένα με το άλλο, χωρίς πόρτες και παράθυρα προς τα έξω, σαν ένα ενιαίο τείχος. Υπάρχει μία, το πολύ δύο, προφυλαγμένες πύλες εισόδου. Το εσωτερικό του οικισμού αποκτά ιδιαίτερη και περιπλοκή δομή. Οι τaráτσες είναι ενοποιημένες και οι κάτοικοι τρέχουν γρήγορα προς το μέρος όπου υπάρχει ανάγκη. Οι δρόμοι είναι στενοί, δαιδαλώδεις, και πολλοί σκόπιμα αδιέξοδοι. Διαβατικά συνδέουν τα σπίτια, υποχρεώνουν τον επιδρομέα να περνά κάτω από την κάμαρά τους, ενώ ξαφνικά μπορεί να πέσει ένας ξύλινος καταφράκτης και να αποκόψει τους διερχόμενους. Ένα σημείο του οικισμού, το πιο υψηλό και προστατευμένο, είναι το τελευταίο αμυντικό οχυρό του. Οι κάτοικοι έχουν άριστη γνώση του οικισμού τους, έχουν ασκηθεί και ξέρουν τι κάνουν σε περίπτωση επιδρομής, ενώ ο επιδρομέας δεν ξέρει πού πηγαίνει. Ο οικισμός έχει την αρχιτεκτονική θανάσιμης παγίδας για τον επιδρομέα. Δεν κινδυνεύει από επιδρομή ολίγων πειρατών, αλλά και σε μεγάλη επιδρομή μπορεί να αντέξει ώσπου να τρέξουν ενισχύσεις.

Από το 1209 το Κάστρο του Μπιστιού το έχουν κατακτητές και εξυπηρετεί τα συμφέροντά τους και την ασφάλειά τους. Ο κύριος πληθυσμός είναι βυζαντινός και ορθόδοξος όσο και αν έχει προσαρμοστεί να συμβιώνει με τον εκάστοτε κατακτητή.

Ως εκ τούτου δεν είναι δεκτός εντός των κάστρων. Αν γίνεται δεκτός είναι σε μόνιμη επιτήρηση. Η ζωή μέσα στο κάστρο έχει αυστηρότατες

διαδικασίες. Σε αντάλλαγμα προσφέρεται ένα επίπεδο αυτοπροστασίας σε εκτός κάστρου διαβίωση, σε οχυρούς οικισμούς, σε πυργόσπιτα και πύργους στην ύπαιθρο και στα παράλια.

Ήδη εκ των πραγμάτων, από Φραγκοκρατίας ο οικισμός της αρχαίας Ερμιόνης αρχίζει και χωρίζεται σε ένα κάστρο του κατακτητή και σε έναν κυρίως βυζαντινό πληθυσμό που πρέπει να ζει έξω από το κάστρο σε όλο και πιο οχυρωμένο οικισμό. Το Κάστρο προσφέρει προστασία όχι όμως ασφαλές καταφύγιο σε όλους.

Λείπουν αρχαιολογικές και γραπτές μαρτυρίες για το Κάστρο του Μπιστιού. Δεν υπάρχουν τεκμηριωμένες απαντήσεις για το πότε κτίστηκε, ποια ήταν η εσωτερική δομή του, το όνομά του, τι ρόλο έπαιξε, ποια η χρησιμότητά του για τον εκάστοτε κατακτητή, αν ήταν ενταγμένο σε ένα σχέδιο άμυνας, αν γρήγορα έχασε τη σημασία του πότε και γιατί, πότε εγκαταλείφθηκε.

ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ ΣΤΟΥΣ «ΠΥΡΓΟΥΣ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΙΟΥ».

Μια ματιά στη σχέση των Παλαιολόγων με την Ερμιονίδα και το «Κάστρο» στο Μπίστι:

Ανδρόνικος Β΄. Αυτοκράτορας το 1282 – 1328. Παππούς του Ανδρόνικου Γ΄.

Ο Ανδρόνικος Β΄ δώρισε το χωρίον Κρανίδιον που ανήκε στη χώρα του Δαμαλά στον Θεόδωρο Νομικόπουλο το 1288, για τις υπηρεσίες που είχε προσφέρει στον αυτοκράτορα.

Αναφέρεται ως γονικόν χωρίον του Νομικόπουλου, άρα ο Θεόδωρος Νομικόπουλος ήταν Κρανιδιώτης και μάλιστα αναφέρεται στο Χρυσόβουλο ως σεβαστός από όλους. Δίδεται σε αυτόν και στους απογόνους του το χωρίον μαζί με τους αγρούς και τη βοσκή και επιπλέον το αμπέλι στη θέση Γωνία που είναι 20 μοδίων. Αν το μόδι για τα υγρά το θεωρήσουμε σαν της Λέσβου, περίπου 500 κιλά μούστο, τότε το

αμπέλι μπορούσε να δώσει 10000 κιλά, οπότε λογικά θα ήταν 20 – 30 στρέμματα, άρα αμπελώνας και όχι αμπέλι γι' αυτή την εποχή. Στην ίδια έκταση καταλήγουμε αν το μόδιο το θεωρήσουμε ως μονάδα στρεμματικής έκτασης που πλησιάζει το στρέμμα. Άρα ο Νομικόπουλος παίρνει το Κρανίδιον με τη γη του ως φέουδο. Ίσως αυτό το Χρυσόβουλο να είναι η απαρχή των σχέσεων των απογόνων των Παλαιολόγων με την Ερμιονίδα.

Σημείωση: Το Χρυσόβουλο αυτό εντοπίστηκε χάριν του ενδιαφέροντος του Δημάρχου κυρίου Καμιζή για την ιστορία του Κρανιδίου. Πολύ σημαντικό τεκμήριο για την ιστορία του τόπου μας και ιδιαίτερα του Κρανιδίου.

Το 1288 δεν υπάρχει στην Πελοπόννησο Αλβανικό στοιχείο και όλοι οι ιστορικοί σχεδόν συμφωνούν ότι Αλβανικές φάρες εμφανίζονται στην Ήπειρο και Θεσσαλία αρχές 14^{ου} αι. (1325). Το 1288 δεν υπάρχουν Αλβανοί στην Ερμιονίδα. **Το Κρανίδιον του Νομικόπουλου έχει αμιγώς βυζαντινό ελληνικό πληθυσμό.** Και η απορία: γιατί το Κρανίδιον ανήκε στη χώρα του Δαμαλά; Αν υπήρχε σε πλήρη λειτουργία το Κάστρο της Ερμιόνης το 1288, μεγαλύτερο του Δαμαλά και παραθαλάσσιο, το Κρανίδιον θα ανήκε στη χώρα της Ερμιόνης. Πιθανόν μια έμμεση μαρτυρία ότι το Κάστρο της Ερμιόνης είχε ήδη χάσει τη σημασία του. Αυτό κλονίζει και την άποψη ότι κτίστηκε από Φράγκους μετά το 1209. Δεν μπορεί μέσα σε μερικές δεκαετίες το νεόκτιστο κάστρο να έχασε τη σημασία του ως αποτυχημένη πολεμική επένδυση.

Αλλά πού ήταν αυτό το Κρανίδιον; Ήταν στη σημερινή του θέση, ή έστω περιορισμένο στο λόφο της Μπαρδούνιας που προσφέρει αμυντικές δυνατότητες; Ήταν στη Μιλίντρα με καταφύγιο την οχυρή θέση στην κορυφή του Πρ. Ηλία; Ήταν στην παραθαλάσσια θέση στους νότιους πρόποδες του βουνού του Φράχθι, μεταξύ νταμαριού και σπηλαίου όπου υπάρχουν άφθονα ίχνη ρωμαϊκής και βυζαντινής κατοίκησης;

Έχω εκφράσει την άποψη (από διαίσθηση, χωρίς τεκμηρίωση) στο βιβλίο μου «Η ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΜΙΟΝΙΔΑΣ» ότι η αρχική

εστία του Κρανιδίου, ίσως αρχικά με το όνομα Μάσης χωρίς να αποκλείεται και το Κρανίδιον, ήταν ο παραθαλάσσιος οικισμός στους νότιους πρόποδες του Φράχθι, κοντά στο νταμάρι. Είναι δε λογικοφανές κατά τα τέλη του 14^{ου} αι., ή αρχές 15^{ου} αι. (αν όχι πρωύτερα κατά τις επιδρομές Σλάβων, Αβάρων, Αράβων), τότε που παρουσιάζονται οι Οθωμανοί στα Μικρασιατικά παράλια και θεριεύει η πειρατεία, για λόγους ασφάλειας ζωής και περιουσίας, οι κάτοικοι να φεύγουν προς τα ενδότερα, στη Μιλίντρα, ή στη Μπαρδούνια, ή και στις δύο αυτές θέσεις, χωρίς να αποκλείεται αρκετοί να πηγαίνουν στους Φούρνους που διαθέτουν έναν μικρό αλλά φυσικά οχυρό λοφίσκο. Είναι αρχαιολογικά διαπιστωμένο ότι υπήρχε και στον χώρο των αρχαίων Αλιέων μικρή βυζαντινή κατοίκηση, όπως και στην Παναγίτσα στο Δορούφι. Λογικό και αυτοί οι παραθαλάσσιοι κάτοικοι να έφυγαν προς Κρανίδι και Φούρνους. Ίσως έτσι να εξηγείται η ναυτοσύνη των Κρανιδιωτών, όσο και των Φουρνιωτών.

Στην **Εικόνα 1 α** βλέπουμε, με συγκίνηση, ένα βυζαντινό όστρακο από την αμμουδιά αμέσως δυτικά της Παναγίτσας στο Δορούφι. Είναι από σπασμένο πήλινο αγγείο αλλά δείχνει να το έχουν περιμετρικά στρογγυλέψει, ώστε να μην έχει αιχμές. Το μέγεθός του έχει επιλεγεί, ώστε να χωράει το όνομα ΑΔΑΜ (γραμμένο στα βυζαντινά θα λέγαμε). Δεν ήταν το όνομα γραμμένο σε ένα αγγείο που από σύμπτωση έσπασε και σε ένα κομμάτι του διασώθηκε ολόκληρο το όνομα. Είναι σαφής η προσπάθεια να χωρέσει το όνομα στο όστρακο, γι' αυτό το γράμμα Μ είναι μακρόστενο. Προφανώς πρόκειται περί οστράκου – ψήφου και δείχνει ότι σε αυτό το μικρό βυζαντινό χωριουδάκι στο Δορούφι οι κάτοικοί του έπαιρναν κάποιες αποφάσεις με ψήφο, όπως οι αρχαίοι Έλληνες. Το τοπωνύμιο Δορούφι δεν το έχουμε ετυμολογήσει ποτέ. Μήπως έχει σχέση με αυτό το μικρό χωριουδάκι στην Παναγίτσα; Μήπως το Δορούφι μάς έρχεται από τη ρωμαϊκή εποχή; Το Ρούφος είναι κοινότατο ρωμαϊκό όνομα.

Εικόνα 1 α. Όστρακο από την παραλία της Παναγίτσας στο Δορούφι.

Ανδρόνικος Γ΄ . Αυτοκράτορας το 1328 – 1341. Είναι ο αυτοκράτορας που αναγκάζεται να βάλει περί το 1333 τάξη στη Θεσσαλία, όπου οι φάρες των Αλβανών λεηλατούν την ύπαιθρο χώρα. Από αυτόν παίρνουν, τρόπον τινά, άδεια εγκατάστασης και αρχίζει να νομιμοποιείται η παρουσία τους. Σταδιακά θα απλωθούν στη Στερεά, ιδιαίτερα Βοιωτία και Αττική, και στη συνέχεια θα περάσουν στην Πελοπόννησο.

Ο Μανουήλ Καντακουζηνός, δεσπότης στο δεσποτάτο του Μορέως την περίοδο 1348 – 1380, είναι ο πρώτος που καλεί Αλβανούς να υπηρετήσουν ως στρατιώτες. Κατά άλλους ιστορικούς δέχεται μόνο Αλβανούς στρατιώτες, κατά άλλους με τις οικογένειες τους προσφέροντας εγκατάσταση με όρους. Ο αριθμός τους όμως είναι περιορισμένος.

Σημείωση: Από το 1338 έως το 1353 η Ευρώπη ζει μέσα στον τρόμο και τον πανικό που έχει σπείρει η μαύρη πανώλη. Το 1/3 του πληθυσμού της χάνεται και αναπληρώνεται μετά από 300 χρόνια. Οπότε οι μετατοπίσεις πληθυσμών καλύπτουν, μεταξύ των άλλων, πληθυσμιακά κενά.

Ιωάννης Ε΄. Παιδί του Ανδρόνικου Γ΄.

Παιδιά του Ιωάννη Ε΄:

Ανδρόνικος Δ΄

Μανουήλ Β΄

Θεόδωρος Α΄ Δεσπότης του Μυστρά την περίοδο 1383 – 1407.

Όταν ο Θεόδωρος Α΄ Παλαιολόγος έγινε δεσπότης του Μυστρά (1383 – 1407), επέτρεψε σε ένα πλήθος Αλβανών, περί τους 10000, που είχαν συγκεντρωθεί στον Ισθμό, να εγκατασταθούν αρχικά στα μέρη της Αρκαδίας ως καλλιεργητές και ποιμένες με τις οικογένειές τους, αλλά και ως στρατιώτες. Αυτή ήταν η πρώτη μαζική παρουσία του Αλβανικού στοιχείου που θα απλωθεί σταδιακά σχεδόν σε όλη την Πελοπόννησο μέχρι τα μέρη μας και τα νησιά μας. Δεν πρόκειται για Αλβανικές φάρες που έρχονται κατ' ευθείαν από τα εδάφη της σημερινής νότιας Αλβανίας, αλλά για Αλβανούς που από το 1325 έχουν κατέλθει σε Ήπειρο και Θεσσαλία, έχουν απλωθεί στη Στερεά Ελλάδα έως την Αττική και περί το 1405, ωθούνται διωκόμενοι προς τον Ισθμό. Αυτό το μεγάλο πλήθος θα φέρει αναστατώσεις στους εκάστοτε αφέντες του Μοριά που προσπαθούν να το προσεταιριστούν. Οι Αλβανοί ως στρατιώτες εισέρχονται σε ένα τομέα (τον μοναδικό άλλωστε) με προοπτική οικονομική και κοινωνική για αυτούς και τα παιδιά τους, ενώ ως ποιμένες περιφέρονται με τα ποίμνιά τους στα βουνά, σε δικές τους προσωρινές καντούνες, απομονωμένοι κατά φάρες που πολύ αργά και δύσκολα σχετίζονται με το ελληνικό στοιχείο. Δύσκολα ενσωματώνονται ως καλλιεργητές - δουλοπάροικοι στα φέουδα. Όσοι μέσω στρατιωτικής θητείας αποκτούν ως επιβράβευση γη γίνονται ελεύθεροι καλλιεργητές.

Άρα το Αλβανικό στοιχείο κατέρχεται περί το 1325 σε Ήπειρο και Θεσσαλία πρωτοεμφανίζεται στην Πελοπόννησο το 1348 – 1380 σε μικρούς αριθμούς, και περί το 1405 γίνεται η μεγάλη εγκατάσταση. Όλα αυτό το διάστημα έρχεται σε επαφή με το ελληνικό στοιχείο της Πελοποννήσου και την περίοδο 1479 – 1481 συμπράττει υπό τον Κλαδά κατά των Οθωμανών. Οι Οθωμανοί φέρονται πολύ σκληρά πάντα σε Αλβανούς αιχμαλώτους πιστεύονταν ότι μπορούν να αποσπάσουν το

Αλβανικό στοιχείο από την κοινή μοίρα που χάραξε ταυτιζόμενο με το ελληνικό.

Στην πορεία τους οι Αλβανοί γίνονται Αρβανίτες, ορθόδοξοι κατά το θρήσκευμα, δίγλωσσοι με αγάπη σε αυτό που ονομάσαμε ως αρβανίτικη γλώσσα, έχοντας όμως ως γλώσσα του μέλλοντος των παιδιών τους αλλά και του δικού τους κοινωνικού προσώπου τα ελληνικά. Η ιστορική πορεία των αρβανιτών είναι ταυτόσημη με των Ελλήνων. Δεν ξεχωρίζονται, άλλοι προσπάθησαν να τους ξεχωρίσουν. Το ερώτημα σε έναν παλιό Ερμιονίτη, Υδραίο, Ποριώτη, Σπετσιώτη, Κρανιδιώτη «είσαι αρβανίτης ή έλληνας;» ήταν κενό νοήματος και συνήθως απαντούσαν «χάνα μούνε παλαβό!».

Δεν συμφωνούν οι μελετητές για το πότε και πώς επήλθε αυτή η ταύτιση.

Υποστηρίζουν ότι και στην αρχική τους θέση περίπου στη σημερινή νότια Αλβανία η συνείδηση τους ήταν βυζαντινή, θρησκεία η ορθόδοξη πίστη, ιερή γλώσσα η ελληνική των ευαγγελίων, καθημερινή τους γλώσσα τα Αλβανικά με πλήθος ελληνικών λέξεων, με πολλούς δίγλωσσους Αλβανικά – ελληνικά, το περιβάλλον ελληνικό σε μια πολύγλωσση αυτοκρατορία. Κατηφορίζοντας νοτιότερα μπορεί να λεηλάτησαν για να ζήσουν, μπορεί να μπήκαν στην υπηρεσία τοπικών αρχόντων βυζαντινών ή αλλόθρησκων, αλλά η επαφή με το ελληνικό στοιχείο ήταν γι' αυτούς κάτι το απολύτως φυσικό, όπως και η ταύτισή και η κοινή μοίρα τους, όταν βρέθηκαν κάτω από την μπότα κατακτητών.

Άλλοι υποστηρίζουν ότι από το 1325 άρχισαν αργά να αφομοιώνονται από το ελληνικό στοιχείο, να μαθαίνουν ελληνικά, να εμπλουτίζουν την αλβανική γλώσσα τους με ελληνικά, να ασπάζονται την ορθόδοξη πίστη, μέχρι απόλυτης ταύτισης με το ελληνικό στοιχείο. Όσοι αργότερα έγιναν μωαμεθανοί πέρασαν οικειοθελώς ή με τη βία στη μεριά των Οθωμανών αλλά και πάλι δεν έχασαν την επαφή με τους χριστιανούς.

Αφήνουν όμως μια διάχυτη απορία: Βυζαντινός πληθυσμός σε μια περιοχή που φτάνει μέχρι τα Τίρανα, με πολύ μεγάλη παρουσία της βυζαντινής διοίκησης όσο και της βυζαντινής εκκλησίας και έπρεπε να κατηφορίσουν για να ακούσουν και να μάθουν ελληνικά; Τι πίστη είχαν στον τόπο τους, ώστε να την αλλάξουν με την ορθοδοξία; Και γιατί να

την αλλάζουν με την ορθόδοξη πίστη κατηφορίζοντας, αφού στην ουσία έπεσαν σε εδάφη που πέρασαν διαδοχικά από Δυτικούς καθολικούς κατακτητές; Άλλαξε κάποιος τότε πίστη, που ήταν και η ταυτότητά του, χωρίς πίεση; Και αφού μόνο οι κατακτητές μπορούσαν να πιέσουν, γιατί δεν ακολούθησαν το καθολικό δόγμα των φράγκων, αλλά το δόγμα των ορθόδοξων κατακτημένων;

Ήδη η Βόρεια Αλβανία ασπαζόταν το καθολικό δόγμα. Μήπως η κάθοδος ήταν, μεταξύ των άλλων, για να διατηρήσουν την ορθοδοξία τους; Είναι δυνατόν, όταν το Βυζάντιο έχει αφομοιώσει όλη τη Βαλκανική, τις χώρες γύρω από τον Δούναβη, τη Μαύρη θάλασσα και τη Ρωσία, πολλές εκ των οποίων είναι πέραν των γεωγραφικών ορίων της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, οι Αλβανοί που είναι δίπλα στην Εγνατία οδό και στο σημαντικότερο πέρασμα προς Ιταλία (Στενό του Οτράντο) να έμειναν ανεπηρέαστοι από το εκπολιτιστικό έργο του Βυζαντίου το οποίο στηριζόταν στον Χριστιανισμό και την ελληνοφωνία;

Οι Βαλτετσιώτες που κατέβαιναν στα μέρη της Ερμιονίδας και Τροιζηνίας με τα κοπάδια τους να ξεχειμωνιάσουν έχουν προγονική πατρίδα το Βαλτέτσι, χωριό μεταξύ Αργυροκάστρου και Χειμάρρας και κατέβηκαν στην Αρκαδία περί το 1600 – 1650, πιεσμένοι από του Οθωμανούς. Δεν γνώριζαν αλβανικά ούτε αρβανίτικα.

Επί των ημερών μας λέγοντας και γράφοντας «Αλβανός» ή «Αρβανίτης» αυτόματα τον συνδέουμε με τη σημερινή κρατική οντότητα (Κράτος Αλβανίας), άρα γλώσσα του τα αλβανικά κ.λ.π. Για έναν Βυζαντινό αυτό είναι ακατάληπτο. Το μόνο που αντιλαμβάνεται είναι εκπολιτισμένοι κάτοικοι της περιοχής, που μιλούν ελληνικά, είναι Χριστιανοί, ασχέτως αν διαφέρουν φυλετικά ως έθνος, αν έχουν και δική τους γλώσσα.

Στο βιβλίο «ΟΘΩΜΑΝΙΚΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΙΟΥΣΟΥΦ ΜΠΙΕΗ ΣΤΟΝ ΑΧΜΕΤ ΤΖΕΒΝΤΕΤ ΠΑΣΑ», Σοφία Λαΐου – Μαρίνος Σαρήγιαννης, εκδ. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Αθήνα, 2019, ο Οθωμανός που αφηγείται δείχνει μεγάλη δυσπιστία προς το αλβανικό ή αρβανίτικο στοιχείο. Στη σελ. 92 διαβάζουμε για την είσοδο σώματος στρατιωτών, προφανώς μισθοφόρων στην Τρίπολη: «Η ρίζα του κακού

και της διαφθοράς, δηλαδή οι κοτζαμπάσηδες του Μοριά και ο άθρησκος Στεφανάκης, ήταν εκείνη την εποχή κοντά στον καϊμακάμη Σαλίχ Αγά για να τον παραπλανήσουν: και έτσι, τετρακόσιοι πλιατσικολόγοι στρατιώτες, **Ρωμιοί Αρβανίτες**, μπήκαν στην πόλη της Τριπολίτσας μετά από αίτημά τους, μεταφέροντας και ένα σωρό φημολογίες που κυκλοφορούσαν στη χερσόνησο». Ο αφηγούμενος Γιουσούφ είναι μορφωμένος και αξιοσέβαστος Οθωμανός και γνωρίζει τι γράφει. Με τον όρο Ρωμιοί, προσδιορίζει τη βαθειά βυζαντινή καταγωγή τους, που προϋποθέτει πρωτίστως ελληνοφωνία και χριστιανική πίστη και με το Αρβανίτες τονίζει την περιοχή προέλευσης το Άρβανο περιοχή της σημερινής Αλβανίας που βρίσκεται κοντά στο Στενό του Οτράντο. Αυτούς τους τετρακόσιους τους έχουν ανάγκη για την άμυνα της Τριπολιτσάς, αλλά δεν τους εμπιστεύονται θεωρώντας τους άπιστους Ρωμιούς.

Στη σελ. 111 διαβάζουμε: «Πήραν μαζί τους (στην Τριπολιτσά) και κάποιους που τραυματίστηκαν στη μάχη του Άργους για να τους περιθάψουν, περίπου εξήντα Αρβανίτες και γκιονουλού (μισθοφόροι βοηθητικοί των γενίτσαρων), τους οποίους άφησαν στο Ναύπλιο.». βλέπουμε και εδώ ότι δεν είναι οι Αρβανίτες κανονικοί στρατιώτες, αλλά μια μορφή μισθοφόρων, υπό επιτήρηση.

Στη σελ. 118 διαβάζουμε για όσα συνέβαιναν στο εσωτερικό της πολιορκούμενης Τριπολιτσάς: «Εκτός αυτού, η τάξη των Αλβανών, εξαιτίας της απληστίας, της πλεονεξίας και της αστάθειας που την χαρακτήριζαν ανέκαθεν επιδίδοντο σε κάθε είδους ατιμία,».

Εκ των άνω συνάγεται ότι οι Οθωμανοί δεν εμπιστεύονταν όχι μόνο τους παλιούς Αρβανίτες της Πελοποννήσου, αλλά και τους Αλβανούς που έφερναν από τη περιοχή της σημερινής Αλβανίας, που λόγω της ελληνοφωνίας και Χριστιανικής πίστης τους θεωρούσαν και αυτούς Ρωμιούς όπως τους Έλληνες. Ακόμη και τους Αλβανούς που είχαν εξισλαμιστεί δεν τους θεωρούσαν πιστούς Οθωμανούς, αλλά ψυχικά στραμμένους προς τους Ρωμιούς, πού ό,τι έκαναν το έκαναν όχι από πίστη και αφοσίωση στον Σουλτάνο, αλλά για ευκαιριακό δικό τους όφελος.

Ο Γιουσούφ δεν λάθεψε στη κρίση του, αφού το αρβανίτικο και αλβανικό στοιχείο, χριστιανικό ή εξισλαμισμένο, που έλαβε μέρος στην άμυνα της Τριπολιτσάς, στράφηκε προς τους πολιορκητές αφήνοντας τους Οθωμανούς στην τύχη τους.

Παιδιά του Μανουήλ Β΄:

Ιωάννης Η΄.

Θεόδωρος Β΄. Δεσπότης Μυστρά την περίοδο 1407 – 1443

Κωνσταντίνος ΙΑ΄. Ο τελευταίος αυτοκράτορας. Δεσπότης του Μυστρά την περίοδο 1443 – 1449.

Δημήτριος Β΄. Δεσπότης Μυστρά την περίοδο 1449 – 1460. Πριν είχε τη Λήμνο. Γεννήθηκε το 1407, πέθανε το 1470.

Ανδρόνικος.

Θωμάς. Δεσπότης Μυστρά την περίοδο 1428 – 1460.

Στα Ενετικά αρχεία υπάρχει αναφορά 27/01/1584 του Dimitrio Paleologo.

Ο Δημήτριος είχε γη στην Κύπρο, κληρονομιά από τον πατέρα του Zuanne Paleologo, μαζί με 5000 εσκούδα και διοικούσε 60 stratioti της Βενετίας. Κατά την επίθεση των Οθωμανών στην Κύπρο το 1570 έχασε τη γη του, είδε τον πατέρα του και τον αδελφό του να σκοτώνονται, το σπίτι του κατεστραμμένο και τις γυναίκες του σπιτιού να βιάζονται. Ο ίδιος αλυσοδέθηκε κωπηλάτης σε τούρκικες γαλέρες για 6 χρόνια.

Με την αναφορά του ζητάει να τον πάρουν ως αρχηγό σώματος stratioti (κάπο) στην Κεφαλονιά ή στην Κρήτη, με θέση που να αρμόζει σε ένα μέλος της οικογένειάς του, η οποία είχε τόσα πολλά χάσει στην υπηρεσία της Βενετίας. Υπενθυμίζει δε την προσφορά των προγόνων του στη Βενετία.

Σημείωση: Οι stratioti ήσαν ιππείς χωρίς πανοπλία. Αλβανοί, Σέρβοι, Κροάτες, και Έλληνες συνήθως ως αξιωματικοί, στην υπηρεσία των

Ενετών. Μετακινούνταν ως μισθοφορική μονάδα μαζί με τις οικογένειές τους. Χαρακτηριστικό τους οι υποχωρήσεις, επιθέσεις, παγίδες (χωσιές), κινήσεις που παραπέμπουν σε ανορθόδοξο πόλεμο. Προφανώς ήταν το «σχολείο» που έβγαλε τους ικανούς πολέμαρχους του 1821.

Ο μισθός τους δεν μπορούσε να τους συντηρήσει ιδιαίτερα εν καιρώ ειρήνης και τους παραχωρείτο γη για να προσπορίζονται τα αναγκαία. Φαίνεται ότι ο αριθμός 60 που αναφέρεται συνήθως με έναν αρχηγό (caro) προϋποθέτει την παραχώρηση στον αρχηγό ενός φέουδου, ώστε να μπορεί να συντηρηθεί το στράτευμά του, οι ίπποι και οι οικογένειες, δηλαδή περί τα 300 άτομα και 60 – 100 άλογα. Οι ημερήσιες ανάγκες ανά άτομο ήταν περίπου 0.5 κιλά στάρι. Άρα 55000 κιλά το χρόνο. Η τότε απόδοση των χωραφιών δεν ήταν πάνω από 40 κιλά το στρέμμα και με αγρανάπαυση. Άρα 2750 στρέμματα, να σπέρνονται χρόνο παρά χρόνο. Για τα άλογα και τα άλλα μεταφορικά ζώα πρέπει να έσπερναν 10 στρέμματα με αγρανάπαυση άρα περί τα 3000 στρέμματα. Αν βάλουμε και τις άλλες ανάγκες, βοσκοτόπια, πευκώνες κ.λ.π. και ότι μαζί ήσαν και οικογένειες μη στρατιωτικών, οι ανάγκες θα ήσαν γύρω στα 10000 στρέμματα μέτριας έως καλής καλλιεργήσιμης γης και φυσικά διπλάσια ημιορεινά και ορεινά βοσκοτόπια. Άρα γύρω στα 30000 στρέμματα.

Άρα στην Ερμιονίδα «χωράνε» αρκετά φέουδα - τιμάρια, θα μπορούσαμε να φανταστούμε, από ένα στις περιοχές Δίδυμα, Φούρνοι, Ηλιόκαστρο, Θερμήσι, Κάμπος Ερμιόνης, Ντάρδιζα, Κάμπος Αγίων Αναργύρων, Κουβέρτα, Φλάμπουρα, Πορτοχέλι, Κοιλάδα, Μιλίντρα, Κρανίδι, Δορούφι. Κάπου 14 φέουδα με συνολικά 420000 στρέμματα.

Μιλάμε για τάξη μεγέθους φυσικά, η οποία μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι Ενετοί, όπως θα δούμε, δεν παραχώρησαν το Καστρί σε κάποιον Παλαιολόγο ως φέουδο, με την έννοια ότι το Καστρί κατέχει όλη την Ερμιονίδα. Είχαν παραχωρήσει σε πολλούς φέουδα στην Ερμιονίδα, ορισμένοι των οποίων ήσαν Παλαιολόγοι. Δεν παραχωρούσαν μόνον σε στρατιωτικούς, αλλά και σε εμπόρους ή ανθρώπους με χρήμα. Αυτά τα φέουδα επειδή είχαν αναπτύξει ορισμένες εγκαταστάσεις και μικρά χωριά, πέρασαν στη συνέχεια στους Οθωμανούς προύχοντες αγάδες, μετά πάλι στους Ενετούς και πάλι στους Οθωμανούς για να περιέλθουν στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος ως

δημόσια, μοναστηριακή αλλά και ιδιωτική γη. Φαίνεται η ύπαρξη των 10 χωριών της Ερμιονίδας και των μοναστηριών της να έχει άμεση σχέση στη διαίρεσή της σε φέουδα που μπορεί να κρατούσαν από τη Βυζαντινή Εποχή.

Ο Δημήτριος στην αναφορά του αναφέρει τον Zuanne Paleologo, στον οποίο δόθηκε η Λήμνος. Την είχε για πολλά χρόνια ως Δεσπότης ο Δημήτριος Β΄ Παλαιολόγος. Επειδή όμως ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ το 1449 έγινε αυτοκράτορας και έφυγε για την Κωνσταντινούπολη, ο Δημήτριος Β΄ αναβαθμίστηκε και έγινε Δεσπότης του Μυστρά και ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος έκανε Δεσπότη της Λήμνου τον Zuanne πιθανόν το 1449.

Αργότερα ο Zuanne, κατά τον Βενετο – Οθωμανικό πόλεμο (1464 – 1478) διατήρησε τη θέση του, στη συνέχεια πολέμησε στην Valachia κατά των Οθωμανών, το 1482 οδήγησε ελληνικά στρατεύματα στον πόλεμο της Ferrara και αμέσως μετά πολέμησε στη Padua.

Περί το 1447 ο ανθρωπιστής Cyriaco της Ancona ήταν στον Μοριά και μαζί με τον Ιωάννη Παλαιολόγο που ήταν κυβερνήτης της Μάνης (ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ ήταν τότε ακόμη Δεσπότης του Μυστρά), πήγαν στο Οίτυλο για να δουν μια αρχαία επιγραφή. Το όνομά του είναι γραμμένο ως Iωannum Palaeologum, με ωμέγα. Προφανώς ο Iωannum είναι ο Zuanne που μετά από λίγο, γύρω στο 1449, έγινε Δεσπότης της Λήμνου. Ο Cyriaco επισκέφτηκε και την Αργολίδα και έφτιαξε σχέδιο των τειχών του Ναυπλίου (1447 – 1448).

Ο Zuanne ήταν ξάδελφος του Δημητρίου Β΄ και πιθανότατα γιος του Θεόδωρου Α΄, άρα πρώτος ξάδελφος, και είχε πάρει το όνομά του από τον παππού του Ιωάννη Ε΄.

Ο Zuanne είχε γιο τον Demetrio Paleologo ο οποίος ήταν με τους Ενετούς στην επίθεση κατά της Μυτιλήνης το 1501, στην Santa Maura, και στην Κεφαλονιά.

(Αυτός ο Δημήτριος Παλαιολόγος, γιος του Zuanne, σε σχετικά μεγάλη ηλικία, μπορεί να ήταν στο Καστρί της Ερμιονίδας τον Σεπτέμβριο του 1537).

Γιος του Demetrio Paleologo ήταν ο Ανδρόνικος, ο οποίος το 1500 έφερνε τροφές στους πολιορκημένους Βενετσιάνους στο Ναύπλιο. Αυτός και δύο ξαδέλφια του σκοτώθηκαν κοντά στο Άργος.

Επίσης γιος του Demetrio Paleologo ήταν ο Zuanne Palaiologo, που είχε πάρει το όνομα του παππού του. Αυτός ο Zuanne είναι ο πατέρας του Δημητρίου που κάνει την αναφορά στους Ενετούς στις 27/01/1584. Πολέμησε με τους Ενετούς, έγινε Ιππότης και έτσι του δόθηκε η γη ως φέουδο στην Κύπρο, που κληρονόμησε μετά ο γιος του Δημήτριος. Σκοτώθηκε όμως το 1570 κατά την επίθεση των Οθωμανών στην Κύπρο. (Αυτός ο Zuanne θα μπορούσε να ήταν στο Καστρί το 1537 όντας σε μάχη νεαρή ηλικία, αλλά φυσικά θα είχε σωθεί).

Υπάρχει και άλλος **Ανδρόνικος Παλαιολόγος** ο οποίος πολέμησε γενναία με τους Ενετούς κατά των Οθωμανών στο Εξαμίλιον και στην Κόρινθο το 1463, και γι' αυτό **του δόθηκε το 1469 το Καστρί (Ερμιόνη)**. Το οχύρωσε μόνος του και έφερε εποίκους. (Βρισκόμαστε περίπου 60 χρόνια μετά τη είσοδο Αλβανών στην Πελοπόννησο, οπότε λογικό είναι αρκετοί από τους εποίκους να είναι αρβανίτες, όλοι πλέον γεννημένοι στη Πελοπόννησο, και μάλιστα συμπολεμιστές το Ανδρόνικου).

Αυτός ο Ανδρόνικος πιθανόν να είναι και αυτός γιος του Θεόδωρου Α' και πήρε το όνομα είτε από τον προπάππο του Ανδρόνικο Γ', είτε από τον αδελφό τού Θεόδωρου Β', τον Ανδρόνικο. Ο Θεόδωρος Β' φέρεται να είχε μια κόρη μόνο, αλλά υπάρχουν ενδείξεις ότι είχε τουλάχιστον άλλους δύο γιους όχι με τη νόμιμη σύζυγό του, δηλαδή τον Zuanne και τον Ανδρόνικο. Το ότι τον Θεόδωρο Α' μετά τον θάνατό του το 1407 διαδέχθηκε στον Μυστρά ως Δεσπότης ο ανιψιός του Θεόδωρος Β' και όχι ένα από τα παιδιά του, ο Zuanne ή ο Ανδρόνικος, φαίνεται να οφείλεται ότι ήσαν παιδιά όχι με τη νόμιμη σύζυγό του.

Στον Άγιο Γεώργιο, στη Μεγάλη Δολίνα στον κάμπο των Διδύμων στην Ερμιονίδα, πάνω σε αγιογραφίες έχει χαραχθεί: 1486 HIC FUIT DIMI PALEOLOGO (εδώ υπήρξε το 1486 ο Δημήτριος Παλαιολόγος).

Ηλικιακά ταιριάζει να ήταν ο Demetrio Paleologo ο γιος του Zuanne ο οποίος ήταν με τους Ενετούς στην επίθεση κατά της Μυτιλήνης το 1501, στην Santa Maura (Λευκάδα), και στην Κεφαλονιά. Ίσως περαστικός, αλλά πιθανότερο έχοντας πάρει ως επιβράβευση κάποιο φέουδο στην Ερμιονίδα. **Ίσως, όπως προαναφέρθηκε, να βρέθηκε το 1537 στο Καστρί σε μεγάλη ηλικία.**

Την εποχή που ήταν Προβλεπτής στο Ναύπλιο ο Bartolomeo Minio, 1478 – 1483 ο **Θεόδωρος Παλαιολόγος** έλαβε ένα φέουδο στο **Καστρί** ως αμοιβή για τις υπηρεσίες του ως capo (αργηγός σώματος ιππέων), φέουδο το οποίο διαχειρίζονταν οι απόγονοί του χωρίς την ανάμιξη των Βενετών. Ο Θεόδωρος είναι σύγχρονος του Dimitrio Paleologo που κάνει την αναφορά στις 27/01/1584. Ταιριάζει ηλικιακά αυτός ο Θεόδωρος να είναι εγγονός του Θεόδωρου Β΄, μπορεί και απόγονος του Θεόδωρου Α΄.

Δεν έλαβε ως φέουδο το Καστρί αλλά **ένα** φέουδο στο Καστρί, άγνωστο σε ποιο μέρος της Ερμιονίδας. Οι απόγονοί του που προφανώς ήσαν στην Ερμιονίδα το 1537 μπορούσαν να φέρουν οικογενειακά ονόματα προγόνων: Ανδρόνικος, Θεόδωρος, Δημήτριος.

Την εποχή του προβλεπτή Minio (1478 – 1483) στο Ναύπλιο οι δύο Καθολικοί επίσκοποι του Ναυπλίου κατείχαν το μεγαλύτερο **φέουδο** του **Θερμησίου** με τις αλυκές και είχαν μεγάλα εισοδήματα από το εμπόριο αλατιού, 6000 δουκάτα το χρόνο, δηλαδή έξι φορές τον προϋπολογισμό του κυβερνήτη. Το αλάτι ήταν το μεγαλύτερο έσοδο και το φέουδο του Θερμησιού είχε μεγάλη σπουδαιότητα, γι' αυτό και η περιοχή ήταν πλέον γνωστή ως Θερμήσι (Ternis). Άρα οι Ενετοί είχαν κρατήσει για τον εαυτό τους, όμως ως επικυρίαρχοι μέσω της Καθολικής εκκλησίας, το σημαντικότερο φέουδο – πλουτοπαραγωγική πηγή, αφού το αλάτι ήταν, τα παλιά χρόνια, νόμισμα.

Την ίδια εποχή ο **Ser Francenso Alberto** είχε ένα φέουδο στο **Καστρί**. Ένας **Γιαννούλης Καλαβρός**, λαμβάνει ένα φέουδο για τον ίδιο και τους απογόνους του, ως αντάλλαγμα των υπηρεσιών του κατά την τουρκική επίθεση του 1500. (Ο φεουδάρχης είχε την επικαρπία που μπορούσε να μεταβιβάσει στα παιδιά του, όχι όμως τη ψιλή κυριότητα. Η γη ανήκε στον εκάστοτε κατακτητή και δινόταν ως φέουδο συνήθως ως επιβράβευση στρατιωτικών υπηρεσιών. Για οποιοδήποτε λόγο μπορούσε να του αφαιρεθεί το φέουδο).

Από το 1479 έως 1481, ο Κροκόνδειλος Κλαδάς κατατροπώνει στη Μάνη τους Οθωμανούς. Οι Ενετοί στρέφονται εναντίον του. Αυτή η διμέτωπη σύγκρουση που συνένωσε, υπό τον Κλαδά, Έλληνες και Αλβανούς κατά Οθωμανών αλλά και Ενετών, θεωρείται η πρώτη δημιουργία «εθνικής» συνείδησης κατά κατακτητών, μήτρα του Αγώνα του 1821. Εθνικής συνείδησης που είναι συνέχεια της βυζαντινής.

Εκ των ανωτέρω μπορούμε να συμπεράνουμε:

Οι Παλαιολόγοι με καταγωγή βυζαντινή, αυτοκρατορική, κυρίως στράφηκαν προς τους Ενετούς. Η καταγωγή και το κύρος τους συσπείρωνε γύρω τους Έλληνες και Αλβανούς πολεμιστές. Έγιναν οι περισσότεροι αρχηγοί (capì) σωμάτων stratioti (ιππέων) και για τις υπηρεσίες τους, αλλά και για τη συντήρηση των οικογενειών των ιππέων τους, έπαιρναν φέουδα. Προφανώς δεν κατείχαν από κοινού το Καστρί και την Ερμιονίδα, αλλά είχαν το δικό τους φέουδο στην Ερμιονίδα όπως και άλλοι που είχαν προσφέρει στους Ενετούς, όπως ο Alberto και ο Καλαβρός. Σε αντάλλαγμα ακολουθούσαν τους Ενετούς στις πολεμικές τους επιχειρήσεις. Τα χρόνια αυτά ήταν πολύ δημοφιλές το όνομα Παλαιολόγος, σήμαινε τους τελευταίους ηρωικούς υπερασπιστές του Βυζαντίου και της Πόλης, και αρκετοί πολέμαρχοι που ακολουθούσαν τους Ενετούς άλλαζαν το όνομά τους με το Παλαιολόγος. Έτσι το όνομα αυτό δεν συνδέεται πάντα γενεαλογικά με την αυτοκρατορική οικογένεια.

επήρε και τους Παλαιολόγους, τον **Κυρ Ανδρόνικον, Νικόλαον, Θεόδωρον, Δημήτριον**, και στο Άργος έκοψε τα κεφάλια τους, και τότε παρεδόθη και το Θερμήσι. Τον Οκτώβριο του 1537 η Αρμάδα (του Μπαρμπαρόσσα) κούρσεψε την Αίγινα (Παλαιοχώρα) και την ερήμωσε, αλλά εδώ δεν αναφέρονται άρχοντες, κ.λ.π. όπως και για τα άλλα νησιά που διέλυσε ο Μπαρμπαρόσα.

Φαίνεται οι Παλαιολόγοι ήσαν στα φέουδά τους ή μερικοί είχαν καταφύγει σε φέουδα συγγενών τους στην Ερμιονίδα. Φαίνεται ότι η Ερμιονίδα ήταν η τελευταία περιοχή της Πελοποννήσου που δεν είχε πέσει στα χέρια των Οθωμανών. Από τη θάλασσα δεν υπήρχε έξοδος διαφυγής. Έπρεπε να εξοντωθεί η βυζαντινή αριστοκρατία, ώστε να μην ξανασυμβούν εξεγέρσεις σύμφωνα με την παρακαταθήκη του Κλαδά, και να πάψει η συνεργασία Ελλήνων και Αλβανών με τους Ενετούς. Δεν υπήρχε περίπτωση συνεννόησης, συνθήκης, ή παράδοσης με όρους. Αν στην Βασιλεύουσα έπεσε ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ ο Παλαιολόγος ηρωικώς ως ο τελευταίος Βυζαντινός Αυτοκράτορας, **στους πύργους του Καστρίου έπεσαν ηρωικώς οι Παλαιολόγοι ως γενιά.**

Οι επόμενες γενιές πρέπει να θυμούνται και να οδηγούνται από αυτά τα δύο συμβολικά γεγονότα: Τον ηρωικό θάνατο του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου ΙΑ΄ για τη σωτηρία της Βασιλεύουσας, και τον ηρωικό τελευταίο αγώνα της γενιάς των Παλαιολόγων, όσων είχαν απομείνει, για να κρατήσουν ελεύθερη την τελευταία γωνιά της αυτοκρατορίας.

Το χρονικό δεν μιλάει για κάστρο αλλά για **πύργους του Καστρίου**, άρα όχι για ένα οργανωμένο κάστρο με διοικητή και φρουρά στρατιωτική, αλλά για πύργους.

ΤΟ ΚΑΣΤΡΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΠΟΥ ΠΡΟΒΛΕΠΤΗΣ ΣΤΟ ΝΑΥΠΑΙΟ ΗΤΑΝ Ο ΜΙΝΙΟ (1479 – 1483).

Ο Μινιο έρχεται στο τέλος του πολέμου Ενετών – Οθωμανών (1463 – 1479) που εξάντλησε την Βενετία, για να αναδιοργανώσει την εναπομείνασα στην επικράτειά της περιοχή του Ναυπλίου, στην οποία περιλαμβάνεται και η Ερμιονίδα. Είναι εποχή παρακμής για τους Ενετούς που παρ' όλες τις προσπάθειές τους το 1540 χάνουν, με συνθηκολόγηση, το Ναύπλιο. Οι Οθωμανοί έχουν καταλάβει το Άργος (τότε μικρό χωριό) και την περιοχή του Δαμαλά (Τροιζηνία). Η ζώνη «επικράτειας» του Ναυπλίου είναι μια παραλιακή ζώνη που αρχίζει από το Κιβέρι, περνά από το κάστρο της Τίρυνθας (Παλαιόκαστρο), πάει προς το Δρέπανο και ακολουθώντας την κορυφογραμμή του Δυτικού Διδύμου όρους, περνάει στην κορυφογραμμή των Αδερών και καταλήγει στο ακρωτήριο Σκύλαιο. Από αυτήν τη ζώνη εξαρτάται αποκλειστικά η τροφοδοσία του κάστρου του Ναυπλίου σε τρόφιμα και στρατιώτες από τη στεριά, ενώ από τη θάλασσα τροφοδοτείται από βενετσιάνικες γαλέρες και από μικρά πλοιάρια (γρίπους) πολλά από τα οποία ξεκινούν από την Ερμιονίδα, αφού η μεταφορά δια θαλάσσης είναι πολύ πιο εύκολη παρ' όλη την πειρατεία στον Σαρωνικό και Αργολικό κόλπο. Ως εκ τούτου, μετά το 1479 «συμβιώνουν» Οθωμανοί, Ενετοί, Έλληνες, Αλβανοί, και φυγάδες και ξεριζωμένοι από τους πολέμους, γύρω από αυτά τα σύνορα. Οι Οθωμανοί διεκδικούν με διπλωματία και πίεση, οι Ενετοί προσπαθούν να τα κρατήσουν με διπλωματία και μπαξίσια.

Οι Οθωμανοί παρά τις μεγάλες προσπάθειες δεν έχουν καταφέρει να φτιάξουν στόλο που να επιβάλει την κυριαρχία του στο Αρχιπέλαγος. Χρειάζονται ακόμη του Ενετούς για μεταφορές και εμπόριο. Ως εκ τούτου οι ενετικές γαλέρες κινούνται ακόμη με άνεση, αλλά ασυντήρητες και με ελλιπή πληρώματα. Η πειρατεία που ευνοούν οι Οθωμανοί σπείρει τον τρόμο στα νησιά και στα παράλια, αλλά δεν μπορεί να προσφέρει κυριαρχία. Αυτό γίνεται με μια τελική προσπάθεια των Οθωμανών κάνοντας αρχηγό του στόλου τους τον Μπαρμπαρόσα, ο οποίος σαρώνει το 1537 τα νησιά και τα παράλια του Αρχιπελάγους. Το Ναύπλιο απομονώνεται, πολιορκείται για 3 χρόνια και παραδίδεται.

Ως εκ τούτου η Ερμιονίδα από το 1479 έως το 1537 είναι σημαντική για το Ναύπλιο ως τροφοδότης, δεδομένου ότι οι αλυκές Θερμησίας είναι το σημαντικότερο έσοδο που διαθέτει η διοίκηση του Ναυπλίου, αλλά και

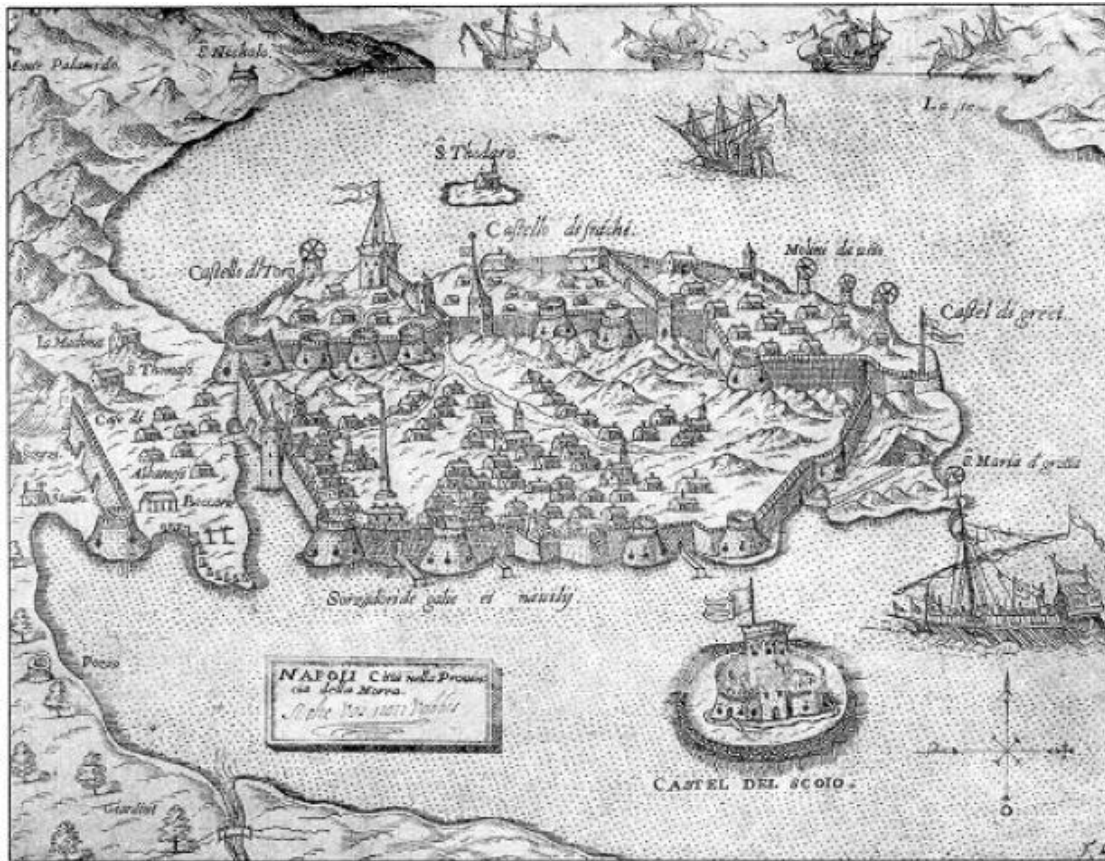
το γεγονός ότι η Ερμιονίδα είναι παραγωγικό μέρος με μεγάλα βοσκοτόπια, εύφορους κάμπους και ψαρότοπους.

Η περίοδος διοίκησης Minio έχει μέσω των ενετικών αρχείων μελετηθεί διεξοδικά από την Diana Gilliland Wright στη σχετική διδακτορική διατριβή της (εύκολα προσιτή στο διαδίκτυο), και παρέχει ορισμένες πληροφορίες για την περιοχή Ερμιονίδας. Διατριβή που ήδη έπρεπε από τους Δήμους Ναυπλίου και Ερμιονίδας να είχε μεταφραστεί και εκδοθεί.

Τα παρακάτω προέρχονται από το βιβλίο της μαζί με αναγκαίες παρατηρήσεις και εξηγήσεις του γράφοντος:

Τον Σεπτέμβριο του 1467 είχαν καταστραφεί στην Πελοπόννησο 50 Castelli (με τον όρο αυτόν νοούνται αμυντικοί πύργοι, οχυρωμένοι οικισμοί, μικρά και μεγάλα κάστρα). Στα χέρια των Οθωμανών ήσαν 109 εκ των οποίων 42 κατεστραμμένα, και στα χέρια των Ενετών 27 εκ των οποίων τα 8 κατεστραμμένα. Η κατάσταση ήταν πολύ χειρότερη το 1479. Ως εκ τούτου δεν υπήρχαν πόροι για επισκευές και ενισχύσεις και οι Ενετοί περιορίζουν τις προσπάθειες στην οχύρωση του κάστρου Ναυπλίου, με μεγάλες ελλείψεις υλικών, μέσων, τεχνιτών και χρημάτων.

Σε ένα σχέδιο (**Εικόνα 3**) που δείχνει την οχύρωση του τουρκοκρατούμενου πλέον Ναυπλίου την περίοδο (1571 – 1575), έχουν εμφανιστεί 5 ανεμόμυλοι ενσωματωμένοι στο τείχος προς τα κάθετα βράχια της Ακροναυπλίας εκεί που υπάρχει αρκετός άνεμος.

Εικόνα 3. Το κάστρο του Ναυπλίου κατά την περίοδο της ναυμαχίας της Ναυπάκτου, 31 χρόνια μετά την οθωμανική κατάκτηση του 1540.

Οι 3 βρίσκονται στο Castel di Greci, όπου οι περισσότεροι κάτοικοι είναι Έλληνες, άρα κατέχουν την τεχνολογία κατασκευής και λειτουργίας. Οι ανεμόμυλοι εξυπηρετούν και την τροφοδοσία στρατών και στόλων. Αναλογικά δεν θα ξένιζε το να θεωρήσουμε τουλάχιστον έναν από τους 4 ανεμόμυλους που αποτύπωσε ο περιηγητής Gell το 1806 στον Πρώνα της Ερμιόνης εξ ίσου παλιό.

Ο Minio αναφέρει ότι η περιοχή του Ναυπλίου το 1480 (μέσα στα σύνορα που πιο πάνω προσδιορίσαμε) έχει πάνω από 20000 κατοίκους και φαίνεται ότι η περιοχή Ερμιονίδας έχει περί τους 4000. Οι μάχιμοι όμως δεν είναι για τον τόπο τους αλλά στη διάθεση της διοίκησης του Ναυπλίου. Δηλαδή οι κάπου 800 μάχιμοι της Ερμιονίδας δεν επανδρώνουν τα «κάστρα της Ερμιονίδας και τους πύργους της», αλλά βρίσκονται όπου πολεμούν οι Ενετοί, πολλοί δε εκτός Πελοποννήσου. Σε

περιόδους ειρηνικές οι Ενετοί απολύουν πολλούς, γιατί δεν έχουν να τους μισθοδοτούν με χρήμα και με τρόφιμα. Ο Αλβανοί είναι κατά κανόνα βοσκοί. Φτιάχνουν καντούνες, πρόχειρα κτηνοτροφικά χωριά με ευτελή υλικά. Μόλις πλησιάζουν οι Ενετοί φοροεισπράκτορες τα εγκαταλείπουν και χάνονται περνώντας από τα «σύνορα» προς τους Οθωμανούς. Προς τούτο πληρώνουν φόρους στους Ενετούς αλλά και ασφάλιστρα στους Οθωμανούς για την προστασία τους. Υπάρχουν όμως και Αλβανοί *capì* που πολεμούν όπου τους στείλουν οι Ενετοί και αυτοί δεν είναι κολλημένοι σε καντούνες. Τα χρόνια αυτά η μόνη διέξοδος αποκατάστασης και ανόδου είναι το να ενταχθείς στο ενετικό στράτευμα και για αυτή την υπηρεσία σου παραχωρούν γη για καλλιέργεια. Άλλο είναι ο Αλβανός βοσκός της καντούνας και άλλο ο Αλβανός *caro* και οι *stratioti*, ως προς τη νοοτροπία, τον τρόπο ζωής και την κοινωνική και οικονομική θέση.

Πολλοί έρχονται κυνηγημένοι ή κατεστραμμένοι από τους πολέμους και ο πληθυσμός είναι αρκετά ανομοιογενής. Η αρπαγή ανθρώπων είναι το πιο προσοδοφόρο επάγγελμα της εποχής. Πουλιούνται ως σκλάβοι, ιδιαίτερα ως κατεργάρηδες στις γαλέρες ή ελευθερώνονται με λύτρα. Οι άνθρωποι είναι ο πρώτος στόχος των πειρατών.

Οι δύο Λατίνοι επίσκοποι του Ναυπλίου κατέχουν το μεγαλύτερο και σπουδαιότερο φέουδο του Θερμησιού (Thermissi) και τις αλυκές του. Άρα το σπουδαιότερο έσοδο του Ναυπλίου περνούσε πρώτα από την κυριαρχία του Πάπα. Το πιθανότερο με το όρο «Αλυκές ή αλάτι Θερμησιού» να υπονοείται και το αλάτι που έβγαινε στη σημερινή λιμνοθάλασσα Κούμπουρνα (αναφέρεται με αυτό το όνομα κατά τη Δεύτερη Ενετοκρατία) και στη διπλανή της μικρότερη. Θεωρείτο πολύ καλής ποιότητας. Και στις 4 λιμνοθάλασσες Θερμησίας και Ακρογιαλιάς υπάρχουν ακόμη και σήμερα ίχνη εκμετάλλευσής τους ως αλυκές και όχι ως ιχθυοτροφεία.

Το κάστρο του Θερμησιού θεωρείτο μεν απόρθητο αλλά ουσιαστικά δεν είχε φρουρά, αλλά ένα δύο άτομα για να το λειτουργούν. Στην ανάγκη έστελναν μια μικρή φρουρά από το Ναύπλιο. Λογικό είναι εκεί

να αποθήκευαν μέρος του αλατιού και να εύρισκαν καταφύγιο οι εργαζόμενοι στις αλυκές και οι αγρότες.

Τα φέουδα τα μοίραζαν οι Ενετοί αλλά στο βάθος του μυαλού τους είχαν τη λειτουργία τους ως παραγωγικές μονάδες που θα απέφεραν φόρους στην Ενετική Διοίκηση. Περιλάμβαναν μικρές πόλεις, περιτειχισμένα χωριά (καστροπολιτείες), πύργους και οι χωρικοί ήσαν κατά κανόνα δουλοπάροικοι, υποχρεωτικά δεμένοι με το φέουδο.

Με εξαίρεση τους Μύλους στο Κιβέρι, όλα τα φέουδα που έχουν μέχρι τώρα προσδιοριστεί βρίσκονταν νότια του Ναυπλίου για καλλιέργεια και βοσκή.

Έτσι για τις πολεμικές τους υπηρεσίες είχε πάρει φέουδο στο Καστρί ο Θεόδωρος Παλαιολόγος, ως ανταμοιβή για υπηρεσίες του κατά την επίθεση των Οθωμανών, είχε επίσης πάρει φέουδο στο Καστρί ο Janulli Calavro, όπως κι ο Francesco Alberto. Ο Calavro είναι κάτοικος Ναυπλίου και στην ανάγκη έχει δανείσει χρήματα στο Minio. Ο Θεόδωρος Παλαιολόγος και οι απόγονοί του φαίνεται να είχαν συμμαχία ή συγγένεια με τους απογόνους του Ser Francesco Alberto. (Στα Δίδυμα έχει διασωθεί κορυφή Αλμπέρτη, πιθανόν έχουσα σχέση με τον Alberto). Οι φεουδάρχες δεν ζούσαν αποκλειστικά στο φέουδό τους, αλλά το εκμεταλλεύονταν με επιστάτες, ενώ οι ίδιοι αν δεν βρίσκονταν σε πολεμική αποστολή, διέμεναν στο Ναύπλιο ως τοπική αριστοκρατία.

Οι stratioti ήσαν ιππείς, οργανωμένοι σε κουμπανίες, με σχέση αίματος και γάμων, γύρω από έναν capo που ήταν σημαντικός Αλβανός, Ηπειρώτης, Μωραΐτης, ή από Βυζαντινή οικογένεια, όπως ο Ράλλης, Κλαδάς, Καντακουζηνός, Κομνηνός, Παλαιολόγος, Μπλέσσας, Μπούας. Η θέση του capo ήταν συχνά κληρονομική. Πολλές φορές υπήρχαν υπό τις διαταγές του stratioti πολλών «εθνικοτήτων». Αρχικά δεν τους εμπιστεύονταν στο Ναύπλιο και ο Minio ζητούσε την αποστολή Ιταλών ιππέων (fanti). Οι stratioti όμως αποδείχθηκαν ικανότεροι και οικονομικότεροι και τους έστελναν να πολεμούν και στην Ιταλία. Δεν τα έφερναν βόλτα με το μισθό σε χρήμα και είδος, γιατί τον έπαιρναν όσο ήσαν στρατευμένοι και συνήθως με καθυστέρηση μηνών. Τους έδιναν στο Ναύπλιο γη να καλλιεργούν και να εμπορεύονται τα προϊόντα, προσβλέποντας πάντα και στους φόρους που θα πλήρωναν. Οι Ενετοί

τον αρχηγό των Αλβανών μιας καντούνας τον έλεγαν Βοεβόδα για να τονίζουν τη βόρεια «Βαλκανική» προέλευσή του.

Φυσικά αυτά γίνονταν και στην Ερμιονίδα. Υπήρχαν καντούνες στα ορεινά κυρίως με Αλβανούς, στα πεδινά φέουδα, μικρά κτήματα που ανήκαν σε *stratioti*, και στις οχυρωμένες θέσεις κυρίως Έλληνες. Πολλοί είχαν βρει καταφύγιο μετά από πολέμους, αναστατώσεις και μεταφορές πληθυσμών. Στο Ηλιόκαστρο (Ηλια) υπάρχει τοποθεσία Παλαιοκαντούνι ή Παλαιοκατούντι δυτικά του σημερινού οικισμού και άλλη μία κοντά στο βουνό Κόταινα. Τοπωνύμιο Καντούνα υπάρχει και στο Σαλάντι αλλά και πάνω από τη Φουρκαριά στα Τσελεβίνια. Αλλά και τοπωνύμια όπως Παλιοχωράκι πάνω από το Μετόχι, Ασπροχώρι στη Μικρή Βουρλιά στο ακρ. Ίρια, Παλιομαντριά, Διαβολοχώρι, Καλυβίτσες μάλλον παραπέμπουν σε παλιές καντούνες.

Πάντα περιζήτητοι ήσαν οι τεχνίτες, κυρίως μεταλλουργοί, οπλουργοί, ναυπηγοί, караβομαραγκοί, σχοινοποιοί, κτίστες, ναυτικοί με γνώσεις ναυσιπλοΐας, κ.λ.π. Από τους αιχμαλώτους αυτοί ξεχώριζαν και τους πήγαιναν εκεί που μπορούσαν να προσφέρουν, είτε ως δούλοι, είτε προσχωρώντας στον κατακτητή. Αυτοί κυρίως δημιούργησαν το θαύμα Ύδρας, Σπετσών και Πόρου. Ήσαν άλλωστε και οι αναγκαστικά ξενογυρισμένοι, με αντίληψη του τι γινόταν πέρα από το σπίτι τους.

Αντίθετα οι *capri* που συλλαμβάνονταν από τους Οθωμανούς κατά κανόνα τιμωρούνταν παραδειγματικά, ιδιαίτερα οι Αλβανοί.

Ο *Minio* είχε θέσει ως στόχο την επισκευή και ενίσχυση του κάστρου του Ναυπλίου με ό,τι πόρους και μέσα διέθετε. Ουσιαστικά προσπαθούσε να προσαρμόσει τα τείχη στις νέες πολεμικές τεχνολογίες. Να δημιουργήσει πύργους και προμαχώνες που να μπορούν να δεχθούν κανόνια και να βελτιώσει τα τείχη, ώστε να αντέχουν στις μπάλες των κανονιών. Τα ατομικά πυροβόλα όπλα ήταν ακόμη ελάχιστα και δύσχρηστα, αλλά η χρήση των (μπρούτζινων) κανονιών είχε αρχίσει. Τα κανόνια των πλοίων ήσαν μικρά και μάλλον ακίνδυνα για τα τείχη. Είχε όμως διευρυνθεί η χρήση μπομπαρδών (λουμπάρδες) οι οποίες ήσαν μεγάλου διαμετρήματος και με μικρό μήκος. Ήσαν οι όλμοι της εποχής. Έριχναν βλήματα με μεγάλη κλίση, αυτά περνούσαν πάνω από τα τείχη

και πέφτοντας μέσα στο κάστρο έκαναν μεγάλες καταστροφές. Τα βόλια ήσαν πέτρινες μεγάλες μπάλες, αλλά ήδη χρησιμοποιούνταν εξελιγμένες χαλύβδινες κοίλες μπάλες γεμάτες μπαρούτι. Ένας πυροκροτητής, που δεν ήταν παρά ένας ξύλινος κώνος με συμπιεσμένο μπαρούτι (κάτι σαν βραδύκαυστο φωτίλι), έδινε φωτιά στο μπαρούτι του κοίλου μέρους. Έτσι η μπάλα έπεφτε μέσα στο κάστρο, κυλούσε και μετά έσκαγε, προξενώντας μεγάλη ζημιά, θανάτους και τραυματισμούς και έβαζε φωτιά σε ό,τι εύφλεκτο. Έτσι η εσωτερική ζωή στο κάστρο γινόταν αφόρητη προς ζημιά της άμυνας. Τα όπλα αυτά ήσαν πολύ ακριβά και απαιτούσαν εξειδικευμένους πυροβολητές.

Στην **Εικόνα 4** λουμπάρδα της εποχής του Minio.

Εικόνα 4. Η λουμπάρδα ή μπομπάρδα.

Οι Οθωμανοί του Άργους, που τότε ήταν ένα μικρό χωριό, βλέποντας αυτές τις προετοιμασίες, προσπάθησαν με διπλωματικά μέσα και πιέσεις να απομονώσουν το Ναύπλιο από τη στεριά, ώστε να μείνει μόνο η δυνατότητα τροφοδοσίας του από τη θάλασσα.

Άρχισαν έτσι έναν κύκλο διαπραγματεύσεων, που παρατίθενται στη συνέχεια, γιατί φωτίζουν θέματα που αφορούν την Ερμιονίδα, το Καστρί

και το Θερμήσι. Οι διαπραγματεύσεις έλαβαν χώρα όσο ήταν ο Minio Προβλεπτής (1479 – 1483).

Ο Σουλεϊμάν μπέης (καταγόταν από τη Βοσνία) από το Άργος, έστειλε γράμμα στον Minio και απαιτούσε τα φέουδα Thermissi (που ήταν του Επισκόπου) και Castri (που ήταν του Ser Francesco Alberto), τις αλυκές, αλλά και τις ελληνικές και Αλβανικές οικογένειες που είχαν φύγει από τον οθωμανικό έλεγχο, είχαν περάσει τα «σύνορα» και είχαν εγκατασταθεί πέραν των συνόρων. Απαιτούσε το πλουσιότερο φέουδο του Θερμησιού και του Καστρίου το οποίο φαίνεται να προσδιορίζεται στην σημερινή Ερμιόνη και τον Κάμπο της. Αυτό σήμαινε μετατόπιση των συνόρων των Αδερών σε μια νέα γραμμή που μπορούμε να υποθέσουμε ότι αρχίζει από Πικροδάφνη, περνά περίπου από τη θέση Πόρτες προς Φούρνους και ανεβαίνει στο Μεγαλοβούνι των Διδύμων και από κει ακολουθεί τα υπάρχοντα σύνορα προς Κιβέρι μέσω Μονής Αυγού.

Ο Minio αντέδρασε και έστειλε προληπτικά εξοπλισμένη φρουρά στο κάστρο του Θερμησιού, με την εντολή να μουν μέσα για προστασία οι της υπαίθρου. Υπάκουσαν οι Έλληνες αλλά όχι οι Αλβανοί, οι οποίοι συνήθως παρατούσαν την καντούνα τους και χάνονταν στα βουνά. Αυτό σημαίνει ότι το κάστρο του Θερμησιού ήταν ουσιαστικά χωρίς φρουρά. **Δεν στέλνει όμως φρουρά στο κάστρο της Ερμιόνης, ούτε δίνει εντολή να κλειστούν εκεί κάτοικοι της υπαίθρου, ωσάν να μη λειτουργεί το κάστρο, ή να μην είναι ασφαλές ή να μην υφίσταται.**

Μόλις ο Σουλεϊμάν είδε αυτές τις κινήσεις βολτάριζε με 200 ιππείς μέρα νύχτα στην περιοχή της Ερμιονίδας, παραβιάζοντας τα σύνορα και απήγαγε 6 ανθρώπους στο Θερμήσι και 8 στο Καστρί, αλλά σε μια καντούνα συνέλαβε 100 Αλβανούς με τα κοπάδια τους. Αυτό σημαίνει ότι ο κόσμος είχε κλειστεί σε πύργους και κάστρα, ή σε οχυρούς οικισμούς, ενώ οι Αλβανοί αιφνιδιάστηκαν και δεν μπόρεσαν να σκορπίσουν. Το τελευταίο δείχνει ότι μάλλον πρόκειται για καντούνα στο Ηλιόκαστρο ή στις Αδέρες. Πρόθεση ως φαίνεται του Σουλεϊμάν ήταν να ασκήσει πίεση και όχι να κατακτήσει έδαφος και πύργους. Το επεισόδιο

αυτό μας δείχνει και το μέγεθος που μπορούσε να έχει μια καντούνα. Περίπου 20 άτομα μπορούν να αποτελούν μια οικογένεια, παππούς με τα παιδιά και τα εγγόνια. Τα 100 άτομα αποτελούν περί τις 5-6 συγγενικές οικογένειες, άρα μια φάρα που ο κοινός πρόγονος – πάππος είναι πίσω περί τα 100 χρόνια. Κατά οικογένειες ήταν και τα κονάκια και οι στάνες, ενώ, λόγω γάμων με άλλες φάρες δημιουργούνται δεσμοί μεταξύ καντουνών, με αποτέλεσμα την κλειστότητα αλλά και την ενότητα αυτών των κοινωνιών.

Η επιδρομή έγινε τον Ιανουάριο του 1479 και ο Minio έστειλε τον Ser Francesco Nassin για να διαμαρτυρηθεί.

Το 1394 ο Δεσπότης του Μυστρά είχε δώσει στους Ενετούς το Άργος και το Θερμήσι και είχε πάρει τα Μέγαρα και τον πύργο του Μυλοποτάμου. Ο Θεόδωρος Β΄ όντας Δεσπότης του Μυστρά είχε προσπαθήσει να καταλάβει το Θερμήσι και το Καστρί το 1441. Οι ενέργειες αυτές είχαν δημιουργήσει, ως φαίνεται, νομικό προηγούμενο.

Ο Σουλεϊμάν είπε ότι ενεργεί κατ' εντολή του Σουλτάνου και έδειξε έγγραφο ότι τα φέουδα αυτά του ανήκαν και ότι είχαν παραχωρηθεί στον Σουλτάνο από τον Δεσπότη του Μυστρά. Ο Minio δεν το αποδέχτηκε και ο Σουλεϊμάν υποχώρησε για 2 μήνες να μείνει αδρανής μέχρι ο Minio να πάρει απαντήσεις από τη Βενετία. Όμως οι συναλλαγές μεταξύ Άργους και Ναυπλίου διακόπηκαν. Ο Μίνιο έγραψε στον Βαΐλο στην Πόλη να διαμαρτυρηθεί στον Σουλτάνο.

Ο Σουλτάνος απάντησε ότι αποδέχεται να είναι το «Amberto e Termis» των Ενετών αλλά απαίτησε να καταστραφούν τελείως, αλλιώς να του επιστραφούν.

Και από την απάντηση αυτή φαίνεται ότι το Καστρί ως φέουδο ανήκει στο Alberto, αλλά και ότι αυτός κατέχει και το Καστρί ως οχυρή θέση και πρέπει να την καταστρέψει. Μάλιστα η οικογένεια αυτή κατείχε το Castri για ακόμη 40 χρόνια δηλαδή περίπου μέχρι το 1520.

Θα λέγαμε σήμερα ότι ο Σουλτάνος απαίτησε την αποστρατικοποίηση της Ερμιονίδας, ώστε οι κάτοικοί της να είναι τελείως ανασφαλείς, οπότε ή θα έφευγαν, ή θα ζητούσαν την προστασία σε οθωμανική περιοχή.

Ενδιαφέρον έδειξε για την περιοχή ο Ser Zorzi da Londa που μιλούσε τουρκικά, είχε γη στο Καστρί και ως εκ τούτου ενδιαφερόταν. Ο Londa φαίνεται ότι είχε μικρό φέουδο, ή μεγάλο κτήμα, και εμπορευόταν προϊόντα με πλοιάρια. (Πέραν του «εμπορίου» επικερδέστατη απασχόληση ήταν η είσπραξη των φόρων που άφηνε κέρδη σημαντικά στους φοροεισπράκτορες που προαγόραζαν τους φόρους και τους εισέπρατταν βάσει λεπτομερών καταστάσεων από έλληνες και αλβανούς - αρβανίτες. Στην φοροείσπραξη μετείχαν μέλη και των οικογενειών Nassin και Londa. Η εμπορική δραστηριότητα περιλάμβανε συνήθως, αγορά και είσπραξη φόρων, λαθρεμπόριο και άλλες συναφείς δραστηριότητες. Οι υπερβολικές φορολογικές απαιτήσεις των Ενετών, έσπρωχναν πολλούς να περνούν στα υπό οθωμανική κατοχή εδάφη.).

Τελικά ορίστηκαν επιτροπές από τα δύο μέρη, αφού πρώτα προσδιόρισαν ότι το θέμα είναι το Καστρί, το Θερμήσι και οι αλυκές του, και το Κιβέρι.

Η θέση του Minio ήταν ότι όλα αυτά ανήκαν στους Ενετούς από το 1394 ενώ του Σουλεϊμάν ότι το Καστρί και το Θερμήσι περιλαμβάνονταν στο κατάστιχο του Μορέα με το οποίο ο Δεσπότης του Μοριά τα είχε παραχωρήσει στον Σουλτάνο. Ο Minio ισχυρίστηκε ότι ο Σουλτάνος δεν γνωρίζει ότι η συμπερίληψη αυτών στο κατάστιχο ήταν λάθος και μπορεί να τους το αποδείξει.

Τελικά ο Σουλεϊμάν δέχθηκε να ακούσει μάρτυρες. Ο Έλληνας επίσκοπος, οι Λατίνοι επίσκοποι, ιερείς και κάτοικοι του Ναυπλίου, είχαν επιλέξει μάρτυρες που ορκίστηκαν και κατέθεσαν. Αυτά γράφονταν και μεταφράζονταν από τους γραμματείς και τελικά η πλευρά του Σουλεϊμάν, που ήταν ο Σινάν μπέης και τρεις καδήςδες, συμφώνησαν ότι οι περιοχές αυτές ανήκαν στην πραγματικότητα στη Βενετία. Αλλά επειδή τώρα

βρίσκονταν στο κατάστιχο του Σουλτάνου Μεχμέτ, το όλο θέμα έπρεπε να επιστρέψει στον Σουλτάνο. Μετά από διαφωνίες αποφάσισαν οι γηραιότεροι από τις δύο πλευρές να τους δείξουν πού πρέπει να είναι τα όρια. Οι γραμματείς κατέγραφαν και σύγκριναν τις σημειώσεις τους. Αποφάσισαν να βγουν στην ύπαιθρο να εξετάσουν τις περιφέρειες.

Ήταν Αύγουστος ηλιόλουστος. Ο Minio μόλις είχε αφήσει το κρεβάτι από την αρρώστια του, ο Dario υπέρβαρος και ασπρομάλλης (διπλωμάτης και φίλος του Σινάν), ο Σουλεϊμάν, ο Σινάν, τρεις καδήδες, οι συνοδοί τους, οι ηλικιωμένοι και μάρτυρες, *stratioti*, ενδιαφερόμενοι κάτοικοι, επίσκοπος κ.λ.π., άλογα και εφόδια μετακινούνταν από το ένα μέρος στο άλλο. Είχαν περάσει 10 μέρες έτσι, από την αυγή ως το σούρουπο πάνω στ' άλογα, ιππεύοντας, διασχίζοντας πεδιάδες και πρόποδες βουνών, μέσα στην αμείλικτη ζέστη του καλοκαιριού.

Αρχισαν από το Κιβέρι, πέρασαν τον ποταμό και πήγαν σε ένα μέρος που το λένε Αϊτο. Μετά κατασκηνώσαν σε μια έρημη καντούνα Αλβανών. Ο Minio είχε αποδείξει ότι ήσαν Αλβανοί που έφτασαν διωγμένοι στο Ναύπλιο για ασφάλεια και μετά πήγαν στην καντούνα. Ήσαν καλλιεργητές, πλήρωναν φόρο για την παραγωγή τους στο Ναύπλιο και το δόσιμο στους Οθωμανούς για την ασφάλειά τους. Το γεγονός αυτού του δοσίματος είχε εκληφθεί από τους Οθωμανούς σαν ένδειξη υποταγής σε αυτούς. Παρά τα αποδεικτικά στοιχεία του Minio οι Οθωμανοί επέμεναν στις δικές τους εσφαλμένες γνώμες και πείσματα. Αποφασίστηκε τελικά ότι οι Οθωμανοί θα έπαιρναν ένα μέρος από τη γη που ανήκε στην καντούνα όχι όμως αρκετή, ώστε να προξενήσουν κακό.

Κάτω στην πεδιάδα οι Οθωμανοί και οι Ναυπλιώτες κινήθηκαν σε ξεχωριστές κατασκηνώσεις. Μετά πήγαν νότια στο βιβάρι και Δρέπανο και μετά στην τριγωνική βοσκήσιμη γη των Ιρίων.

Οι Οθωμανοί αξίωσαν τα Ίρια και την Κάντια μαζί με το μοναστήρι του Αγίου Θεοδοσίου. Ο Minio δεν συμφώνησε σε αυτό. Οι Ναυπλιώτες, είπε, λατρεύουν τον Άγιο, όσο για τα Ίρια είναι τα κύρια εδάφη βοσκής και σιτηρών των *stratioti*. (Ας σημειωθεί ότι στα χρόνια της Επανάστασης του 1821 οι Κρανιδιώτες είχαν ζητήσει την πεδιάδα των Ιρίων, κάπου 4000 στρέμματα, να την καλλιεργούν αυτοί. Ίσως μετέπειτα

Κρανιδιώτες να ήσαν μεταξύ των κάπων και των stratioti της εποχής του Minio που κατείχαν και καλλιεργούσαν κτήματα στα Ίρια).

Το μοναστήρι του Αγίου Θεοδοσίου, στη Μιδέα πάνω από την Τίρυνθα, η αρχή του οποίου τοποθετείται περί το 880, είναι γνωστό για ένα θαύμα, θα λέγαμε ανάλογο της μονής Αυγού. Ο ασκητής τότε Θεοδόσιος υποδέχθηκε τον Επίσκοπο Πέτρο του Άργους, μετέπειτα Άγιο, κρατώντας μέσα στον σκούφο του αναμμένα κάρβουνα χωρίς να καίγεται ο σκούφος, θείο σημάδι αθωότητάς του, αφού είχε κατηγορηθεί ως λαοπλάνος και η επίσκεψη του Επισκόπου ήταν να τον απαλλάξει από κάθε κατηγορία. Αρχές 10ου αιώνα το μοναστήρι ερήμωσε και ξαναλειτούργησε τον 16^ο αιώνα. Προφανής ο στόχος των Οθωμανών, κατέχοντας τη Μονή και την περιοχή της, όπως και την Κάντια και τα Ίρια, να αποκόψουν τελείως το Ναύπλιο από την Ερμιονίδα και να το περιορίσουν σε μια στενή ζώνη πέριξ του κάστρου του.

Έβγαλε ο Minio και πάλι τα αποδεικτικά στοιχεία του. Ο Σουλεϊμάν και ο Minio επέμεναν στις απόψεις τους. Στο αδιέξοδο ο Σινάν επενέβη λέγοντας ότι μολονότι αυτές οι περιοχές δεν αναφέρονται στην επιτροπή και δεν έχει εξουσιοδότηση να πάρει μια απόφαση, θα συνιστούσε στον σουλτάνο Μεχμέτ, ότι αυτές θα μείνουν υπό ενετικό έλεγχο.

Ο Σουλεϊμάν είπε ότι το θέμα των Ιρίων και της καντούνας έπρεπε να πάει πίσω στον Σουλτάνο Μεχμέτ για απόφαση. Τους είχαν ήδη φάει τα κουνούπια. Έφυγαν διαφωνώντας τελικά. Ο Minio επέστρεψε με τη συνοδεία του στο Ναύπλιο, ενώ ο Darío ίππευσε άλλη μια ώρα προς το Άργος με τον Σινάν.

Το πρωί ο Darío έστειλε μια πρόταση βασισμένη σε συνομιλία του με τον Σινάν: Η περιοχή θα επεκτεινόταν ως το τέλος του κόλπου του Δρεπάνου και θα περιλάμβανε την εκκλησία και το μοναστήρι του Αγίου Θεοδοσίου με έναν δρόμο που συνδέει με το Θερμήσι και το Καστρί (Amberto et fermiss), κάτι που ο σουλτάνος Μεχμέτ είχε ήδη κάνει με ένα γράμμα του στον Δόγη.

Ο Minio κάλεσε στο Ναύπλιο τους κατοίκους και τους έδειξε την πρόταση. Μετά από 9 μέρες αισθάνθηκαν όλοι την πίεση να επιτύχουν

μια λύση. Συζήτησαν και ετοίμασαν μια τροποποίηση που την έστειλαν στο Άργος. Έγινε δεκτή αλλά το θέμα με τα Ίρια και την Κάντια έπρεπε να μείνει ανοιχτό, όπως είχε δεχθεί την προηγούμενη ο Σουλεϊμάν.

Επέστρεψαν στο Ναύπλιο, ο Dario είπε ότι έδειξε την τροποποίηση στον Σουλεϊμάν και στον Σινάν και ήθελαν να στείλουν έναν καδή κάτω στη Κάντια και στα Ίρια να δουν την περιοχή. Μαζί του πήγαν και 6 κάτοικοι Ναυπλίου. Γύρισαν με τη σύσταση να γίνει η τροποποίηση του Ναυπλίου αποδεκτή. Τελικά έγινε αποδεκτή η πρόταση του Ναυπλίου και δύο αντίγραφα της συμφωνίας καταγράφηκαν στην ελληνική γλώσσα. Οι κάτοικοι του Ναυπλίου και οι *stratioti* έμειναν ικανοποιημένοι, γιατί θα είχαν αρκετή γη για βοσκή και νερό. Ο Σουλεϊμάν δεν έμεινε ικανοποιημένος. ήταν ανήσυχος και δεν έκανε άλλες συμφωνίες.

Έτσι ο Minio διαβεβαιώνει τη Βενετία ότι μετά τον διαχωρισμό της γης Άργους – Ναυπλίου επικράτησαν οι απόψεις του για το Κιβέρι, το Καστρί και το Θερμήσι, τις αλυκές και άλλες δικαιοδοσίες τους και για τους αγρούς στα Ίρια, και ότι έχει ζητηθεί ο προσδιορισμός και η επιβεβαίωση της κατοχής αυτών των τόπων από τη Βενετία για να πεισθούν οι Οθωμανοί.

Ο Δαμαλάς είχε ήδη περάσει στους Οθωμανούς και πολλοί φυγάδες είχαν περάσει στην ενετική επικράτεια.

Τον Απρίλιο του 1481 ο Μεχμέτ γράφει πάλι στη Βενετία: «περίχωρα του ειρηνένου ναυπλοίου ήγουν θερμησίου και καστρίου και τζιβερίου και αι αλικαί αυτών ει εξ αρχής ναυπλοίου ήσαν μεινάτωσαν κατά την αρχαίαν τάξιν».

Όμως μετά από λίγο ο Θεόδωρος Μπούας (*capo di capi*) επιτέθηκε σε γενίτσαρους που δούλευαν στα χωράφια έξω από το Άργος, σκότωσε τρεις και μετά ίππευσε νότια για να συναντήσει τον Κλαδά και τους επαναστάτες του.

Ο Σουλεϊμάν τελικά έφυγε από το Άργος και τη θέση του πήρε ο Αχμέτ πασάς, ο οποίος αρχικά είχε άριστες σχέσεις με τον Minio.

Αλλά ο σουλτάνος Μεχμέτ βρέθηκε νεκρός και νέος σουλτάνος ανακηρύχθηκε ο Βαγιατζίτ Β΄.

Ο Αχμέτ καταδιώκει τον Κλαδά. Ο Zorzi da Londa συναντά τον Αχμέτ και κανονίζουν εθιμοτυπική επίσκεψη στον Minio.

Συναντήθηκαν στο Παλαιόκαστρο (Τίρυνθα). Δεν μίλησαν για τίποτε άλλο, αλλά για την από κοινού δράση τους κατά του Κλαδά.

Επειδή όμως μόνον όσο ζούσε ο Σουλτάνος, όλες οι πράξεις του είχαν ισχύ, μετά τον θάνατό του έπρεπε εκ νέου να επιβεβαιωθούν από τον νέο Σουλτάνο. Ως εκ τούτου ο Αχμέτ θεωρεί ότι το θέμα του διακανονισμού συνόρων στην περιοχή Ναυπλίου δεν έχει αποκατασταθεί και το ξαναθέτει. Ο Minio απαντά ότι μόνον οι περιοχές στα Ίρια και στην Κάντια έχουν συνοριακές διαφορές. Συμφώνησαν μαζί να περιηγηθούν τις αμφισβητούμενες περιοχές. Διέσχισαν την περιοχή προς τα βουνά και προς ένα βουνό ονόματι Basso Gremio. Από κει έστριψαν ανατολικά και πορεύτηκαν τις κορυφογραμμές μέχρι το Capo Schillo. Μέσα σε αυτή τη γραμμή συνόρων περιέλαβαν τα καστέλια του Καστρίου και Θερμησίου και τις επικράτειες Ίρια και Κάντια «*includando dentro i castelli del Castri et thermissi*».

Προσεκτικά εξέτασαν τα ορόσημα σε κάθε μέρος, φάρμες, βουνά, κοιλάδες, και οι μάρτυρες από τις δύο πλευρές συμφωνούσαν σε κάθε σημείο. Γράφτηκαν όλα, σημειώθηκαν και πήγαν πίσω στο Άργος και συμφώνησαν να αποδεχθούν τα σύνορα όπως δείχνονται.

Δόθηκαν χρηματικά και άλλα δώρα από τον Minio, αλλά όλα τα έξοδα που είχαν γίνει κατανεμήθηκαν σύμφωνα με τη συνήθεια των Ενετών σε αυτούς που ωφελούνταν άμεσα. Δηλαδή στους φεουδάρχες της Ερμιονίδας, στο Καστρί και στο Θερμήσι και στους μύλους στο Κιβέρι, στον επίσκοπο που είχε το Θερμήσι και σε άλλους φεουδάρχες που ανάκτησαν γαίες. Γιατί ο Minio, με αυτήν τη διευθέτηση συνόρων, πήρε

επιπλέον γη 20000 στρεμμάτων, από ό,τι με την προηγούμενη διευθέτηση, χωρίς να υπολογίζονται οι εκτάσεις σε Ίρια και Κάντια.

Σημείωση: Αυτό σημαίνει ότι τα στρέμματα αυτά ανακτήθηκαν στην Ερμιονίδα και είναι το 5% της σημερινής της έκτασης. Προφανώς είναι εκτάσεις κοντά στη συνοριακή γραμμή της κορυφογραμμής των Αδερών, που θα αφορούσαν κυρίως καντούνες βοσκών και βοσκοτόπια.

Από αυτή τη συμφωνία που ήταν επιτυχία του Minio, του Dario και του επιτελείου τους, η γη μπορούσε να δίνει αρκετά, ώστε να τρέφονται οι πάνω από 25000 κάτοικοί της στο Ναύπλιο, στα χωριά, καθώς και οι stratioti και οι Αλβανοί.

Σημείωση: Επειδή τα πάντα καταγράφονταν από γραμματείς και των δύο μερών, μεταφράζονταν ακριβώς στην οθωμανική και ενετική γλώσσα, πολλά δε και στα ελληνικά, που ήταν το κυρίαρχο στοιχείο στην περιοχή αυτή, δεν αποκλείεται αυτά τα σημαντικά για την Ερμιονίδα έγγραφα να υπάρχουν σε ενετικά αρχεία, ή αρχεία άλλων κρατών που περιήλθαν στην κατοχή τους κατά τους διάφορους πολέμους, κυρίως όμως σε οθωμανικά αρχεία του σημερινού τουρκικού κράτους, τα οποία ή δεν διατίθενται στους ερευνητές ή δεν έχουν καν ερευνηθεί.

Ο Αχμέτ έφυγε από το Άργος και αντικαταστάθηκε από άλλον μπέη που είχε και αυτός όνομα Σουλεϊμάν.

Σημείωση: Επειδή οι Οθωμανοί διοικητές άλλαζαν συχνά και κατά τη θητεία τους κέρδιζαν από τη διαχείριση φόρων, δοσιμάτων κ.λ.π., κοίταζαν πολύ το προσωπικό τους συμφέρον. Τέτοια θα λέγαμε ευνοϊκή έκβαση των πραγμάτων για τον Minio, που ήταν μια διπλωματική επιτυχία, δεν φαίνεται να ήταν άσχετη με γενναίες δωροδοκίες, δεδομένου ότι οι Ενετοί περισσότερο, και όχι οι Οθωμανοί, επιδίωκαν την ειρήνη και την όσο γίνεται ομαλή συμβίωση.

Παλαιολόγοι δεν αναφέρονται. Το μεγάλο φέουδο του Θερμησιού ανήκε στους δύο επισκόπους του Ναυπλίου, του Καστρίου στον Αλμπέρτο, άλλο ένα είχε ο Calavro και μεγάλο κτήμα, προφανώς φέουδο, ο Zorzio da Londa, ο οποίος παρουσιάζεται σε αυτές τις διαπραγματεύσεις. Παλαιολόγοι δεν αναφέρονται εκτός από τον Θεόδωρο. Πιθανόν να πήραν φέουδα μετά, στην Ερμιονίδα. Άλλωστε αναφέρονται μόνον στο Χρονικό του Δωρόθεου, ότι αντιστάθηκαν στους «πύργους του Καστρίου» και όχι ότι όλοι κατείχαν εκεί φέουδα.

Στα χρόνια του Minio τρεις πειρατικές φούστες προσάραξαν στο Καστρί και πρόσβαλαν έναν πύργο του μικρού φρουρίου λίγο πριν την αυγή. Όταν οι άντρες του Καστρίου ξύπνησαν και αντιλήφθηκαν ότι ο γρίπος που ανήκε στον Damian Agrimi φορτωμένος με τυριά ήταν στα χέρια των Τούρκων, αντιστάθηκαν. Ένας σκοτώθηκε, ένας άλλος τραυματίστηκε σοβαρά. Οι Τούρκοι ρυμούλκησαν έναν γρίπο πίσω τους και βύθισαν τον δεύτερο. Έξω από το λιμάνι του Καστρίου βρήκαν άλλο γρίπο που ανήκε στον Zorzio da Londa ο οποίος ήταν κάτοικος Ναυπλίου και φεουδάρχης. Οι άντρες του κατάφεραν να διαφύγουν και οι πειρατές λήστεψαν και βύθισαν τον γρίπο.

Σημείωση: Αν αυτό το επεισόδιο είχε γίνει στο κάστρο του Μπιστιού, θα είχε γίνει στη βορινή παραλία, στην αμμουδιά του Βεντουρή. Εκεί μόνον μπορούσε να είναι λιμανάκι για μικρά σκάφη όπως είναι οι γρίποι αλλά και οι φούστες. Δηλαδή μπροστά ακριβώς από τους πύργους του κάστρου, επιτηρούμενο ιδιαίτερα τη νύχτα από τους φρουρούς βάρδιας των πύργων. Πώς είναι δυνατόν να προσάραξαν, και να μην τους είδαν οι φρουροί; Πώς έγιναν αντιληπτοί αφού ξύπνησαν οι άνδρες;

Προφανώς δεν υπήρχε ασφαλές μικρό λιμάνι που να κλείνει με αλυσίδα. Απλά οι γρίποι που άραζαν, ήταν υπό επιτήρηση. Τρεις φούστες μπορεί να ήταν περί τους 80 πειρατές. Ο αιφνιδιασμός πέτυχε και στο κάστρο δεν φαίνεται να υπήρχε μεγάλη δύναμη. Μόλις που ανοίχτηκαν λίγο οι φούστες, το κάστρο δεν διέθετε πλοία προς καταδίωξη. Γι' αυτό και αναφέρεται ως μικρό φρούριο. Με την επιφύλαξη βέβαια το επεισόδιο αυτό να έλαβε χώρα στα Μαντράκια, δηλαδή στους μόλους της

καστροπολιτείας του Καστρίου και οι πειρατές να αιφνιδίασαν ένα εκ των παραλίων πυργόσπιτων.

Στο βιβλίο: «ΤΟΜΟΣ Α΄ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΕΙΡΑΤΕΙΑΣ (1390 – 1538), Αλεξάνδρας Κραντονέλλη, Βιβλιοπωλείον της «ΕΣΤΙΑΣ», 2014», βρίσκουμε τις παρακάτω αναφορές που αφορούν την περιοχή μας μέχρι το 1537 και δείχνουν το κλίμα που επικρατούσε:

Σελ. 446

Παράλληλα με τους οχυρωμένους οικισμούς είχαν χτιστεί σε απομονωμένες ή αγροτικές περιοχές ψηλοί πύργοι, μικρότερα φρουριακά συγκροτήματα, όπου τη νύχτα οι ιδιοκτήτες, οι περίοικοι και οι εργαζόμενοι στα κτήματα αποσύρονταν για να προστατευτούν και να προστατεύουν τις σοδειές τους. Τέτοιοι πύργοι κτίζονται το **1470** στα παράλια της Κρήτης, στο **Κρανίδι** και στην **Ερμιόνη**.

Σελ.54

Τον Ιούλιο του **1482** τρεις βαριές φούστες των τούρκων θέλησαν να λεηλατήσουν το **μικρό καστέλι της Ερμιόνης**, χωρίς να τα καταφέρουν. Άρπαξαν όμως τον φορτωμένο με στάρι και άλλα εμπορεύματα γρίπο του **Δαμιανού Αγρίμη**, σκοτώνοντας και τραυματίζοντας τους ναυτικούς. Βύθισαν τότε και τον γρίπο του Ζόρζη Da Londa.

Το **1481 – 1482** πειρατικές και τούρκικες φούστες κτυπούν συνέχεια πλοιάρια του Αργοσαρωνικού και αιχμαλωτίζουν άνδρες.

Σελ. 333

Το **1507** φούστες τούρκων πειρατών παραμόνευαν έξω από το Θερμήσι για να βρουν ευκαιρία να επιτεθούν και να λεηλατήσουν τις σοδιές των χωρικών.

Σελ. 102

Το **1517** στον Αργολικό κόλπο, δύο τουρκικές φούστες αποβίβασαν άνδρες και απήγαγαν από του Μύλους και τα γειτονικά χωριά 30 ανθρώπους, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, χριστιανούς, υπηκόους της Βενετίας και του σουλτάνου. Οι φούστες αυτές ξαναήλθαν και απήγαγαν άλλους χριστιανούς από τα χωριά. Οι πειρατές περίμεναν για την εξαγορά των αιχμαλώτων. Ο Προβλεπτής του βενετικού στόλου S. Moro τους κατεδίωξε και συνέλαβε μία φούστα στον **κάβο Σκύλο**, απέναντι από την Ύδρα, αφού πολέμησαν μια ώρα. Οι αιχμάλωτοί τους χριστιανοί, δεμένοι στα σίδερα, στη συμπλοκή και ανατροπή της φούστας πνίγηκαν όλοι. Τους 23 τούρκους που επέζησαν, ο Moro καταδίκασε σε θάνατο και τους έπνιξε στη θέση αυτή. Αν τους απαγχόνιζε, η πράξη θα γινόταν γνωστή και η Πύλη θα διαμαρτυρόταν.

Σελ. 64

Τον Μάιο του **1518** πέντε τουρκικές φούστες αποβίβασαν άντρες στην **Ερμιόνη** και την περιοχή Ναυπλίου. Σκότωσαν μερικούς ανθρώπους και συνέλαβαν αιχμαλώτους. Κρύβονταν πίσω από τους κάβους της χερσονήσου του Δαμαλά και άρπαζαν τους ανύποπτους ψαράδες.

Σελ. 66

Τον Νοέμβριο **1519** ο ποδεστά Μονεμβασίας αναφέρει ότι στην **Ερμιόνη**, στη χερσόνησο της Τροιζηνίας και στον μυχό του Αργολικού κόλπου τριγυρνούσαν επτά τούρκικες φούστες, προκαλώντας καταστροφές. Ο Z. Moro κυβερνήτης στις βαριές γαλέρες τις καταδίωξε. Η μία διέφυγε, το πλήρωμα της άλλης εξοντώθηκε από τους αρβανίτες κατοίκους, όταν θέλησε να διαφύγει στην ξηρά. Στον Δαμαλά ήταν άλλα τρία πειρατικά που προσπαθούσαν να πετύχουν ανταλλαγή ή εξαγορά αιχμαλώτων που είχαν συλλάβει στην περιοχή.

Σελ. 112

Στις 15 Αυγούστου του **1524** τέσσερις τουρκικές φούστες του Κούρτογλου λεηλάτησαν την περιοχή της **Ερμιόνης**. Στην Ύδρα τρία πειρατικά είχαν αποβιβάσει άντρες και αιχμαλώτισαν μερικούς φτωχούς

ανθρώπους. Στον κάβο Σκύλο τέσσερις βενετικές γαλέρες εντόπισαν και συνέλαβαν τρεις πειρατικές φούστες, όμως οι άντρες με τα κλοπιμαία διέφυγαν στο βουνό. Τους κατεδίωξαν οι ντόπιοι αρβανίτες και μετά σε μάχη τους εξόντωσαν.

Σελ. 122

Το **1532** τρεις βαριές τουρκικές φούστες άρπαξαν τρεις βάρκες με 15 άντρες από την **Ερμιόνη**.

Σελ. 39

Το **1532** ο Λέων Λίτηνος, ζακυνθινός καλαφάτης, επιβιβάστηκε διά της βίας σε τούρκικο πλοίο στην Κωνσταντινούπολη και διέφυγε στην Τήνο, ο κύπριος Ιωάννης Μουρίκης διέφυγε στον **κάβο Σκύλο** απέναντι από την Ύδρα.

Σελ. 202

Το **1533**, ο Μακούσας, Αλβανός από το Ναύπλιο κατόρθωσε να δραπετεύσει από τον τουρκικό στόλο έξω από την **Ερμιόνη**. Ο ίδιος ανέφερε ότι στο διάστημα του πλου τριάντα δύο ιστιοφόρων από την Κωνσταντινούπολη μέχρι την Ερμιόνη είχαν διαφύγει περισσότεροι από πενήντα ναυτικοί, χριστιανοί και τούρκοι, γιατί δεν είχαν στρατολογηθεί με τη θέλησή τους.

Σελ. 127

Τον Ιούλιο 1533 στον **κάβο Σκύλο**, απέναντι από την Ύδρα, ο Contarini και η συνοδεία του συνάντησαν φούστα πειρατική των 19 πάγκων του Adaglia ρεΐς, πειρατή της Μπαρμπαριάς. Η φούστα είχε παλαιότερα προξενήσει πολλές καταστροφές σε υπηκόους της Βενετίας και είχε πολλούς απ' αυτούς για σκλάβους – κωπηλάτες. Συγκρούστηκαν και στο τέλος την βύθισαν. Πνίγηκαν 130 άνδρες σκλάβοι, γιατί ο καιρός ήταν φρέσκος και οι άνδρες δεμένοι με αλυσίδες στις θέσεις τους. Οι σκλάβοι αυτοί ήσαν Ζακυνθinoί και Κεφαλλονίτες, είχαν συλληφθεί τον

περασμένο χρόνο στην έξοδο της τουρκικής αρμάδας. Τους 60 ελεύθερους τούρκους της φούστας τους έσφαξαν.

Τη χρονιά αυτή αναλαμβάνει ο Βαρβαρόσσα την αρχηγία του οθωμανικού στόλου.

Σελ. 205 – 206

Το 1537 ο Βαρβαρόσσα με 60 γαλέρες ανέλαβε την καταστροφή του νησιώτικου κράτους της Βενετίας στο Αρχιπέλαγος. Ύστερα από πολιορκία 4 ημερών κατόρθωσε να εκπορθήσει το ισχυρό κάστρο της Αίγινας. Παρέλαβε από το νησί 4800 αιχμαλώτους και σημαντικά λάφυρα.

Την εποχή του Μινιο προσπαθούν να βελτιώσουν το τείχος του Ναυπλίου. Τα μέσα που διαθέτουν είναι πενιχρά. Βοήθεια από τη Βενετία δεν υπάρχει. Οι Οθωμανοί κάνουν ό,τι θέλουν και κοιτάνε με διαπραγματεύσεις να παίρνουν εδάφη και πόρους. Οι Ενετοί υποχωρούν ουσιαστικά σε όλα, αρκεί να διατηρούν τις θέσεις τους. Το λιγοστό ενετικό στράτευμα, πεινασμένο, απείθαρχο, για μήνες χωρίς μισθούς και εφόδια. Ολοφάνερο ότι οι Ενετοί δεν έχουν δυνάμεις και πόρους να κρατήσουν ό,τι τους έχει απομείνει στην Πελοπόννησο. Οι επισκευές στο κάστρο γίνονται για να ενσωματώσουν στην άμυνά του νέες τεχνολογίες. Ενισχύονται και τροποποιούνται τα τείχη για να αντέχουν στις μπάλες των κανονιών. Παράλληλα δημιουργούνται πύργοι και προμαχώνες για να μπορούν να δεχθούν λίγα κανόνια πάνω τους. Το 1502 φτιάχνεται ο δυτικός προμαχώνας όπου τοποθετήθηκαν 5 κανόνια και ονομάστηκε «Τα πέντε Αδέλφια» μια και τα κανόνια ήσαν όμοια. Σε έναν πύργο εγκατέστησαν και ένα μεγαλύτερο που τελικά το πήραν στη Σαντορίνη. Πανάκριβα και δύσχρηστα τα μπρούτζινα τότε κανόνια, αλλά αποτελεσματικά.

Με αυτά τα κανόνια και με τις καλύτερα εξοπλισμένες βενετσιάνικες γαλέρες που τροφοδοτούσαν τους αποκλεισμένους, άντεξε το Ναύπλιο 3 χρόνια μέχρι την παράδοσή του.

Ήταν δυνατόν μέσα σε τόσες δυσκολίες και έλλειψη πόρων και κατάλληλων ανθρώπων να κάνουν παρόμοια έργα στο Κάστρο της Ερμιόνης; Και για ποιο λόγο;

Στο Κάστρο του Θερμησίου εκτός από επισκευές τείχους και κτισμάτων, ποτέ δεν έγιναν έργα εκσυγχρονισμού. Πότε ήταν άδείο με ένα δύο άτομα, ίσα ίσα να το επιβλέπουν, πότε είχε μια μικρή φρουρά. Απλά ήταν μια έτοιμη από παλιά πολύ καλή αμυντική θέση που μπορούσε να προστατεύσει το προσωπικό των αλυκών, ίσως και μέρος του αλατιού, από πειρατές ή να κρατήσει άμυνα ολίγων ημερών σε επίθεση τακτικού στρατού.

Το Κάστρο της Ερμιόνης ήταν ευάλωτο από τη θάλασσα, κυρίως όμως από τη στεριά. Βάζοντας κανόνια στο ύψωμα του λοφίσκου του Δημοτικού Σχολείου, όλες οι μπάλες πέφτουν στα τείχη ή στο εσωτερικό. Καθώς έχει μεγάλο βάθος σε διεύθυνση Δύσης – Ανατολής, καμιά μπάλα δεν θα πήγαινε χαμένη. Επιπλέον είχε διαδοθεί και υπήρχε σε χρήση και στα οθωμανικά στρατεύματα η Λουμπάρδα (Μπομπάρδα) η οποία λειτουργούσε ως όλμος.

Δεν φαίνεται λοιπόν να έγιναν έργα εκσυγχρονισμού προς αναβίωση του Κάστρου της Ερμιόνης, ώστε να δέχεται κανόνια και να αντέχει στον βομβαρδισμό. Παρέμεινε ένα σύνολο πύργων στο δυτικό τείχος του.

Συμπέρασμα για το Κάστρο του Μπιστιού:

Φαίνεται ότι οι Ενετοί κατά την Πρώτη Ενετοκρατία δεν ενέταξαν το Κάστρο του Μπιστιού σε έναν ευρύτερο αμυντικό σχεδιασμό και σταδιακά εγκαταλείφθηκε (αν ήδη δεν το είχαν εγκαταλείψει οι Φράγκοι) το περιμετρικό του τείχος και η άμυνα περιορίστηκε στους πύργους του δυτικού τείχους και στα κτίσματα γύρω από αυτούς. Από Κάστρο, έγινε **Αλμπερτόκαστρο**, ένα σύνολο αμυντικών πύργων που χρησιμοποιούσε προς το τέλος της Πρώτης Ενετοκρατίας ο φεουδάρχης Αλμπέρτο. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι κατά την περίοδο του Minio, επειδή για την ενίσχυση του τείχους του Ναυπλίου, ιδιαίτερα στην κάτω πόλη,

χρειάζονταν μεγάλοι λαξευμένοι λίθοι, ο Αλμπέρτο να διέλυε το άχρηστο πλέον περιμετρικό τείχος του Μπιστιού και να έστελνε με κέρδος τους ογκόλιθους στο Ναύπλιο.

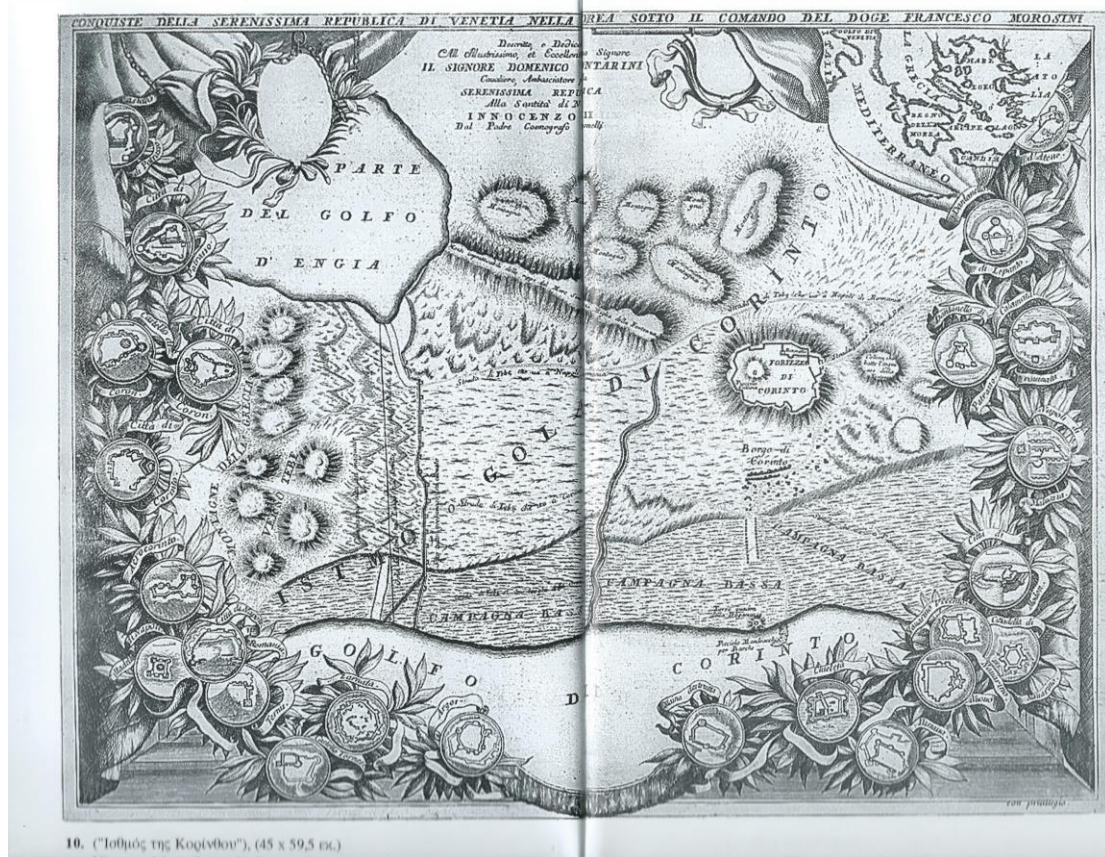
Το Κάστρο (ως πύργους του Καστρίου) κατέλαβε ο Κασσίμ πασάς της Πελοποννήσου μετά από αντίσταση των Παλαιολόγων περί το 1537. Ήδη όμως έχει αρχίσει η χρήση πυροβόλων όπλων και κανονιών, ακόμη όμως πολύ δύσχρηστων και επικίνδυνων. Η αλλαγή τεχνολογίας στα όπλα επέβαλε και αλλαγές στα κάστρα. Έπρεπε να δημιουργηθούν κανονιοστάσια που να δέχονται κανόνια, να ενισχυθούν πολύ τα τείχη.

Από ό,τι δείχνουν τα σημερινά ίχνη του δυτικού τείχους του Μπιστιού δεν πρέπει να επισκευάστηκε και να προσαρμόστηκε το Κάστρο στη νέα τεχνολογία. Πιθανόν επισκευάστηκαν οι πύργοι στο δυτικό τείχος από τον νέο φεουδάρχη – αγά που τους πήρε.

Δεν υπάρχουν μαρτυρίες που να βεβαιώνουν ότι το Κάστρο λειτούργησε ως πραγματικό κάστρο μετά από το 1540. Η περιοχή σταδιακά παίρνει το όνομα του Θερμησιού και οι πηγές αναφέρουν το κάστρο του αλλά με μικρή έως ασήμαντη φρουρά.

Το Κάστρο του Μπιστιού έπρεπε να εξυπηρετούσε, αλλά ως οχυρή θέση πύργων, όχι ως σημαντικό κάστρο. Κάτι σαν σταθμός ανεφοδιασμού και εξυπηρέτησης **που περιοριζόταν στους Πύργους του δυτικού τείχους.**

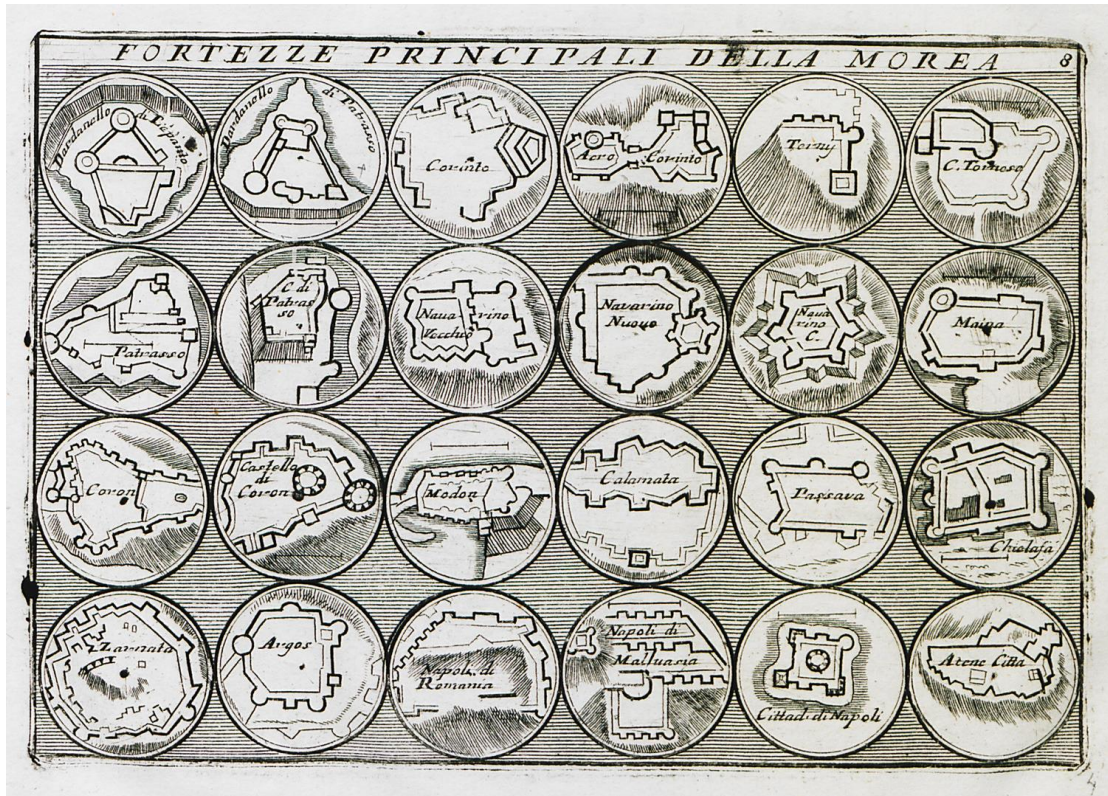
Οι Ενετοί μετά από 146 χρόνια επανέρχονται κα με μια σαρωτική επέλαση του ναυτικού τους υπό τον Μοροζίνι ανακαταλαμβάνουν τα κάστρα της Πελοποννήσου. Το 1686 παίρνουν το Ναύπλιο και το Κάστρο του Θερμησιού (Ternis). «Στις διηγήσεις» των πολεμικών τους κατορθωμάτων απεικονίζονται τα κάστρα που πήραν, και μεταξύ αυτών το Κάστρο του Θερμησιού (σε αρκετά πιστή απεικόνιση), πιθανόν με συνθήκη παράδοσης (**Εικόνα 5, 6 και 7**).

Εικόνα 5. Το Κάστρο του Θερμησιού διακρίνεται κάτω αριστερά.

Εικόνα 6. Το Κάστρο του Θερμησιού. Λεπτομέρεια της Εικόνας 5.

Εικόνα 7. Το Κάστρο του Θερμησιού 5^ο στην πάνω σειρά. Είναι το μικρότερο αλλά περιλαμβάνεται σταθερά στα κύρια κάστρα του Μοριά. Η αποτύπωσή του είναι ακριβώς όπως και της Εικόνας 6, αλλά πιο καθαρή και τυπογραφικά επαγγελματική.

Είναι άλλωστε το μικρότερο. Δεν γίνεται καμιά αναφορά στο Κάστρο του Μπιστιού. Ο Μοροζίνι θεωρεί αρκετά κάστρα που καταλαμβάνει και μάλιστα μεγάλα ως ακατάλληλα να αντιμετωπίσουν τα νέα όπλα. Άλλα τα εγκαταλείπει, άλλα τα ανατινάζει. Έχει σχέδια για την αναβάθμιση της αμυντικής ικανότητας της περιοχής μας και των νησιών της, όμως δεν φαίνεται να περιλαμβάνουν το «Κάστρο του Μπιστιού». Σχέδια που δεν υλοποιήθηκαν.

Αλλά και στην ενετική απογραφή του 1696, ενώ το Κάστρο Θερμησίας αναφέρεται ως κατοικούμενο στο εσωτερικό του, της Ερμιόνης ούτε καν αναφέρεται (**Εικόνα 8 και 9**). Ο ιερέας του Θερμησιού εννοεί ως Θερμήσι τον οικισμό του Κάστρου (φορτέτζια Θερμήσι), όπου μάλιστα πριν το 1686 η μία του εκκλησία είχε μετατραπεί σε τζαμί. Και οι τρεις ιερείς του Καστρίου φαίνεται ότι αγνοούν το Κάστρο στο Μπίστι, σημάδι

ότι κατά την εποχή τους ήταν ακατοίκητο και προφανώς εγκαταλειμμένο, ακόμη και οι πύργοι του στο δυτικό τείχος.

79 (φ. 102)

1696 ἐν μηνὶ Αὐγούστου 27—φορτέτζια Θερμήσι.

ἔχει μέσα τὸ Θερμήσι ἐκκλησίαις 2 ἡ Παναγία καὶ ὁ Ἅγιος Ἡλίας. ἡ Παναγία ἦτον τζαμί καὶ τώρα νεωστὴ τὴν ἔκαμαν ἐκκλησίαν. δὲν ἔχουν τίποτες ὑποστατικά.

ἔχει τὸ Θερμήσι μέσα σπήτια αὐθεντικά ὅπου κάθονται Ῥωμαῖοι	30
εἶναι ἄνδρες πανδρεμένοι καὶ ἀνίπανδροι	33
γυναῖκες πανδρεμέναις καὶ ἀνίπανδρες	32
παιδιά ἀρσενικά καὶ θυλικά	37
οἱ ἄνω ἄνδρες γυναῖκες καὶ παιδιά εἶναι ὅλοι ξένοι	

χωρίον Ἡλίου

ἔχει ἐκκλησίαν τὸν Ἅγιον Γεώργιον. δὲν ἔχει ὑποστατικά

ἔχει τὸ χωρίον σπήτια 8 εἶναι κτισμένα εἰς σε τόπον αὐθεντικὸν	
εἶναι ἄνδρες πανδρεμένοι καὶ ἀνίπανδροι ἐντόπιοι	8
εἶναι καὶ γυναῖκες πανδρεμέναις καὶ ἀνίπανδρες	9
παιδιά ἀρσενικά καὶ θυλικά	15

χωρίον Λουκαῖτη

ἔχει ἐκκλησίαν τὸν Ἀρχιστράτηγον δὲν ἔχει ὑποστατικά

ἔχει τὸ χωρίον σπήτια 10 κτισμένα εἰς σε τόπον αὐθεντικὸν	
εἶναι ἄνδρες πανδρεμένοι ἐντόπιοι	10
καὶ γυναῖκες πανδρεμέναις	10
παιδιά ἀρσενικά καὶ θυλικά	24

παπα Μανολῆς Ζερβὸς καὶ εφημερὸς τὸν ἀν(ο)θεν χορὸν

βεβεονο.

[ἐπὶ τοῦ νότου:] Θερμίσι. Termis.

Εικόνα 8. Στην απογραφή ως Θερμήσι νοείται το Κάστρο του Θερμησιού (φορτέτζια Θερμήσι) με τα κτίρια εντός του. Δεν υπάρχει οικισμός Θερμήσι εκτός του Κάστρου.

77 (φ. 98, 99v)

1696 Αυγούστου 26

ἄφεντη δεσπότη προσκυνοῦμεν σε ἑμῆς οἱ ἱερεῖς τοῦ Καστρίου, το παρον σου γραμα ελάβαμεν καὶ μᾶς ἔγραφαις δια ταῖς ψυχαῖς ὅπου εὑρισκῶνται οἷς το αὐτῷ χωρίο καὶ δια ταις ἐκκλησίαις καὶ δια τα σπίτῃα τα ὅποια τα γραφωμεν ὑποκάτοθεν, καὶ οἶνε εἰς το χωρίο μας ἐκκλησία μια οἱ ὅποια ὀνομάζαιτε Ταξιάρχης, καὶ ἐφιμερεύομεν καὶ οἱ τρεῖς καὶ ἔχει καὶ ἐνὰ κελὶ ἄλλα ὑποστατικὰ δὲν ἔχει.

σπίτῃα εἰς το αὐτῷ χωρίῳ ἑκατο νομερο	100
καὶ καλύβια εἰς το αὐτῷ χωρίῳ εὐδομηνταδιο	72
ανδρόγυνα ἑβδομηντα ἡτι	70
ἀνδραῖς διχῶς γυναῖκαις τριαντα νο(μερο)	30
καὶ γυναῖκαις διχῶς ἀνδραῖς σαράντα ἡτι	40
καὶ πεδεῖα ἀρσενικὰ ἐνενηντα ἡτι	90
καὶ θυλικὰ εὐδομῆντα Διὸ ἡτι	72
ζευγαλατίο Ορλεντη	
σπιτια ἐξι ἡτι	6
καὶ καλιβυα τεσσαρα ἡτι	4

+ Ἰωαννης ἱερεὺς ἐφιμεριος Καστρίου γραφω|μαι| τα ἀνοθεν

+ Διμητριος ἱερεὺς(ς) ἐφιμεριος

+ Νικολαος ἱερεὺς καὶ ἐφιμεριος Καστρίου γραφω τανωθεν

[ἐπὶ τοῦ νότου, φ. 99v:] Καστρί Κρανιδίου. Castri.

Εικόνα 9. Στην απογραφή αναφέρεται μόνον το χωρίο Καστρίου το οποίο καταγράφεται ως Καστρί Κρανιδίου. Καμιά αναφορά στο κάστρο του Μπιστιού, ούτε σε πύργους Καστρίου. Η μεγάλη πληθυσμιακή διαφορά του Καστρίου από το Κρανίδι το έχει εντάξει πλέον στο Κρανίδιον, ως χωρίον της χώρας του Κρανιδίου. Αντίθετα Δίδυμα, Θερμήσι και Φούρνοι είναι χωριά χωρίς καμιά ένδειξη ότι ανήκουν. Και η Μονή των Αγίων Αναργύρων έχει την ένδειξη «στο Καστρί», και όχι σχέση με το Κρανίδι.

Παρακάτω σε πίνακα (**Εικόνα 10**) συγκεντρωμένα από τον γράφοντα τα αποτελέσματα της ενετικής απογραφής του 1696.

	Σπίτια	Καλύβια	Ανδρόγυνα	Άνδρες	Γυναίκες	Παιδιά	Καλόγηροι
Δίδυμα	37 Εις τόπον αυθεντικών			51	46	34	
Φούρνοι	60 Είνα ειδικά τονε			40	50	53	
Θερμήσι (φορτέτζια)	30 Μέσα αυθεντικά			33	32	37	
Ήλιαν	8 Εις τόπον αυθεντικών			8	9	15	
Λουκάϊτη	10 Εις τόπον αυθεντικών			10	10	24	
Μονή Αυγού	Εκκλησιαστική περιουσία						30
Σύνολο	145			142	147	163	30
482 Κάτοικοι				29.46%	30.49%	33.81%	6.22%
Κρανίδι	35 Εντόπια			46	44	53	
	42 Εντόπια			53	58	74	
	18 Εντόπια			26	26	33	
	18 Εντόπια			22	25	34	
	18 Εντόπια			20	22	32	
	17 Εντόπια			18	16	16	
	14 Εντόπια			15	13	20	
Μηλήντρα Ζευγολατιό	25 Αυθεντικά			26	24	56	
Σακοφόλι Ζευγολατιό	6 Αυθεντικά			6	4	15	
Καστρί	100 Μάλλον εντόπια	72 Μάλλον εντόπια	70	30	40	162	
Ορλέντη Ζευγολατιό	6 Μάλλον εντόπια	4 Μάλλον εντόπια					
Μονή Αγίων Α- ναργύρων	Εκκλησιαστική περιουσία						18
Σύνολο	299	76		332	342	495	18
1187 Κάτοικοι				27.96%	28.81%	41.70%	1.52%
ΕΡΜΙΟΝΙΔΑ	ΣΥΝΟΛΟ	1669	Κάτοικοι	474	489	658	48
				28.40%	29.18%	39.42%	2.87%

Εικόνα 10. Συγκεντρωτικά στοιχεία της απογραφής του 1696. Να σημειώσουμε ότι στο Κρανίδι, στους Φούρνους και μάλλον στην Ερμιόνη

(δεν το διευκρινίζει η απογραφή) τα σπίτια ανήκουν στους κατοίκους, ενώ στους άλλους οικισμούς είναι «αυθεντικά», ανήκουν σε αφέντη και οι κάτοικοί τους πληρώνουν νοίκι ή μένουν από παράδοση χωρίς να έχουν κυριότητα.

Από τα στοιχεία της απογραφής βλέπουμε ότι μόνον οι ιερείς του Καστρίου γράφουν για καλύβια. Ο οικισμός του Καστρίου έχει 372 κατοίκους σε 100 σπίτια, άρα 3.72 άτομα ανά σπίτι. Το Κρανίδι έχει 666 κατοίκους στον οικισμό του σε 162 σπίτια, άρα 4.1 άτομα ανά σπίτι.

Αν θεωρήσουμε ότι κατοικούνται και όλα τα καλύβια του Καστρίου, έστω από πτωχότερους ανθρώπους, τότε έχουμε 2.16 άτομα ανά οίκημα, νούμερο εξωπραγματικό.

Αυτό σημαίνει ότι τα περισσότερα καλύβια που περιστοιχίζουν τον οικισμό του Καστρίου δεν κατοικούνται, αλλά είναι βοηθητικά για τα ζώα, τα ζα, αποθήκες κ.λ.π. Αυτό είναι μια ένδειξη ότι ο οικισμός του Καστρίου λόγω φρουριακού χαρακτήρα έχει πολύ πυκνά τα σπίτια και δεν είναι εύκολη η «συγκατοίκηση» με τα ζωντανά τους. Αντίθετα το Κρανίδι είναι απλωμένο και τα σπίτια του μπορούσαν να έχουν μεγάλες αυλές, ώστε μέχρι και τα κοπάδια τους να βάζουν μέσα. Τις εποχές αυτές υπήρχε το πρότυπο στάνη – σπίτι, που σε ορεινά χωριουδάκια της Αργολίδας επέζησε μέχρι και αρχές δεκαετίας 1970. Διώροφα σπίτια με αυλή, χρησιμοποιούσαν το ισόγειο και την αυλή σαν στάνη και η οικογένεια έμενε στον πάνω όροφο. Στα μέρη μας μέχρι τη δεκαετία του 1960 είχαμε στην αυλή τον στάβλο, με ένα δύο ζα και δίπλα χώρο – αποθήκη ζωοτροφών, κοτέτσι και μία δύο γίδες. Στους Μύλους δε ορισμένες οικογένειες είχαν εκτός οικισμού μικρές στάνες για τα ζωντανά τους και αυτοσχέδια καλύβια.

ΠΡΩΤΗ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ.

Το 1537 το Αλμπερτόκαστρο, ή οι «Πύργοι του Καστρίου» περνούν στην επικράτεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και το Κάστρο του Θερμησίου παραδίδεται. Ίσως η αντίσταση που προέβαλαν οι Πύργοι του

Καστρίου με τους Παλαιολόγους να έφερε την περιοχή σε δυσμενή μεταχείριση ως λεία πολέμου, χάνοντας τις «ευεργετικές διατάξεις» για τις περιοχές που παραδίδονταν στους Οθωμανούς.

Παρ' όλο που κάθε νέος κατακτητής επισκευάζει τα κάστρα και αναδιοργανώνει το γενικό αμυντικό του σχέδιο, οι Οθωμανοί μάλλον θα επισκεύασαν τους καμένους πύργους και όχι το περιμετρικό τείχος του Κάστρου του Μπιστιού. Πιθανόν χρησιμοποιούνταν οι Πύργοι του για να συλλέγουν προϊόντα, να καταφεύγουν Οθωμανοί αξιωματούχοι και φεουδάρχες, να εξυπηρετείται ο οθωμανικός στόλος αν έπιανε στο όρμο της Κάπαρης, κυρίως κατά την ετήσια καλοκαιρινή του έξοδο προς είσπραξη των φόρων. Γίνεται αποδεκτό ότι στην Ερμιονίδα λίγοι Οθωμανοί εγκαταστάθηκαν, και αυτό προκύπτει από το ότι δεν διασώθηκαν μνημεία τους. Πράγματι δεν έχουμε τζαμιά, κρήνες, λουτρά, μεντρεσέδες κ.λ.π., χωρίς αυτό να σημαίνει ότι μερικά δεν υπήρξαν, ιδιαίτερα σε αγάδες γαιοκτήμονες.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ

Η Δεύτερη Ενετοκρατία είναι μια αναλαμπή, η τελευταία, της Βενετίας. Ο Μοροζίνι το 1684 με τη βοήθεια των Δυτικών και Γερμανών μισθοφόρων, καταφέρνει σε λίγους μήνες να πάρει σχεδόν όλα τα κάστρα της Πελοποννήσου. Για πρώτη φορά άλλωστε πέφτει στα χέρια τους ολόκληρη η Πελοπόννησος που είναι και το μεγαλύτερο τμήμα της συνολικής επικράτειας της Βενετίας. Αυτό ενθουσίασε τους Ενετούς και πίστεψαν ότι έχουν τις δυνάμεις να αναδιοργανώσουν παραγωγικά την παλιά τους κτήση και να επεκταθούν προς τα πάνω παίρνοντας το Κάστρο της Αθήνας (Ακρόπολη) και στη συνέχεια πολιορκώντας το Κάστρο της Χαλκίδας να σταθεροποιήσουν τις θέσεις τους. Με τις οργανωτικές τους ικανότητες, τη διπλωματική και στρατιωτική τους εμπειρία, τη τεχνολογική βοήθεια που τους προσφέρθηκε σε νέα κανόνια, ίσως πίστεψαν ότι κατέχοντας Στερεά και Πελοπόννησο, σε λίγα χρόνια

θα ήσαν σε θέση να αποσπάσουν και άλλα σημαντικά εδάφη από την Οθωμανική αυτοκρατορία.

Ύμνοι για το κατόρθωμα, εκδόσεις που αναπαριστούν τον άθλο του Μοροζίνι, εβδομαδιαία φυλλάδια που εν είδει εφημερίδας ενημερώνουν (Εικόνα 10 α), αλλά η πραγματικότητα είναι άλλη. Το θαύμα κρατάει μέχρι το 1715, όταν οι Οθωμανοί με μια σαρωτική αντεπίθεση ξαναπαίρνουν την Πελοπόννησο.

Εικόνα 10 α. Φυλλάδια ενημερώνουν για την εκστρατεία του Μοροζίνι. Θεωρούνται πρόδρομοι των ημερήσιων εφημερίδων των νεότερων χρόνων. Από την έκθεση «Η κληρονομιά του Φραγκίσκου Μοροζίνι στην Κρήτη, την Αθήνα και τον Μοριά», ΓΕΝΝΑΔΕΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, 19.11.2019 – 29.02.2020.

Στο βιβλίο: «Με την Αρμάδα στο Μοριά 1684 – 1687, Ανέκδοτο ημερολόγιο με σχέδια», ΕΥΤΥΧΙΑ Δ. ΛΙΑΤΑ, ΟΛΚΟΣ, ΑΘΗΝΑ 1998, παρακολουθούμε μέρα με τα μέρα, κάστρο προς κάστρο την ορμητική επέλαση του στόλου του Μοροζίνι.

Μέγα μέρος της επιτυχίας του το οφείλει στα νέα βαριά όπλα. Η Βενετία καταφέρνει να αγοράσει από την Αγγλία χαλύβδινα κανόνια τα οποία είναι μεγαλύτερου βεληνεκούς αλλά και πολύ πιο φτηνά, ακόμη και 10 φορές φτηνότερα από τα μπρούτζινα. Εξελιγμένες μπομπάρδες (**Εικόνα 11**) προσαρμόζονται σε πλοία (Palandra) τα οποία πλησιάζουν τα παραθαλάσσια κάστρα και βομβαρδίζουν το εσωτερικό τους. Στη φωτογραφία βλέπουμε τέτοιες χαλύβδινες μπομπάρδες.

***Εικόνα 11.** Ισχυρές χαλύβδινες μπομπάρδες στην Κέρκυρα στις οποίες στηρίχτηκε η γρήγορη κατάκτηση της Πελοποννήσου από τον Μοροζίνι.*

Ακόμη και ισχυρότατα κάστρα όπως της Κορώνης δεν αντέχουν σε τέτοια δύναμη πυρός, παρά μόνο λίγες μέρες. Η απεικόνιση της πολιορκίας της Κορώνης που είχε τείχη βαριά και σύγχρονα, δείχνει την νέα τακτική πολιορκίας (**Εικόνα 12**).

Εικόνα 12. Πολιορκία Κορώνης. Κυρίαρχο όπλο η μπομπάρδα. Από το βιβλίο «Με την Αρμάδα στο Μοριά 1684 – 1687, Ανέκδοτο ημερολόγιο με σχέδια».

Είχε τόσο εντυπωσιάσει η νέα ισχυρή μπομπάρδα, ώστε σε σπάνια, ξύλινη αλλά και με άλλα υλικά, τρισδιάστατη αναπαράσταση της πολιορκίας του Ναυπλίου ο καλλιτέχνης δείχνει τη μπομπάρδα να βγάζει φοβερή φλόγα, η πορεία της μπάλας είναι φτιαγμένη με χοντρό σύρμα που στην άκρη του έχει τη μπάλα που πέφτει μέσα στο Μπούρτζι (Εικόνα 12 α). Μάλιστα μια τέτοια μπάλα κτυπάει ένα πύργο και τον δείχνει να γέρνει και να πέφτει.

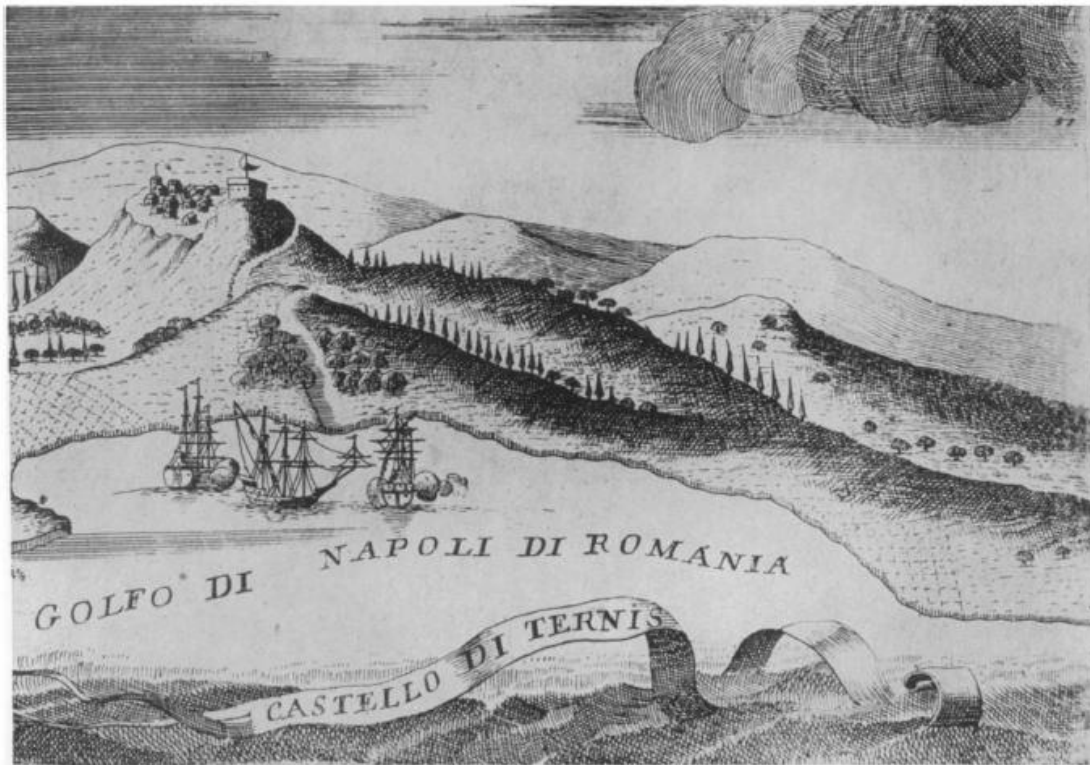

Εικόνα 12 α. Λεπτομέρεια της εξαιρετικής απεικόνισης. Αριστερά η μπομπάρδα, το σύρμα που δείχνει την τροχιά και στην άκρη του η μπάλα που μόλις ακουμπάει στο Μπούρτζι. Thomas Gaudiello. Απεικόνιση της πολιορκίας του Ναυπλίου από τους Βενετούς το 1668 περ. 1688. Από την έκθεση «Η κληρονομιά του Φραγκίσκου Μοροζίνι στην Κρήτη, την Αθήνα και τον Μοριά», ΓΕΝΝΑΔΕΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, 19.11.2019 – 29.02.2020.

Το ημερολόγιο δεν αναφέρει τα Κάστρα Θερμησίου και Καστρίου.

Όμως σε άλλες εκδόσεις όπου σαν διαμάντια στο στέμμα της Βενετίας απεικονίζονται (όπως παραπάνω είδαμε) τα κύρια κάστρα που πήρε ο Μοροζίνι, υπάρχει το Κάστρο του Θερμησίου που προφανώς δεν το πολιορκήσε αλλά το πήρε μετά την κατάληψη του Ναυπλίου. Δεν απεικονίζεται το Κάστρο του Μπιστιού, το οποίο και δεν αναφέρεται σε απογραφές της Δεύτερης Ενετοκρατίας. Όπου υπάρχει η λέξη Kastri ή Castri, εννοείται το χωριό Καστρί πάνω στον Πρώνα, ενώ στη Χερσόνησο του Μπιστιού αναφέρονται τα ερείπια της αρχαίας Ερμιόνης.

Το Κάστρο του Θερμησιού την περίοδο αυτή το «σχεδιάζει» ο Κορονέλι με αρκετή ακρίβεια αν και δεν το επισκέφτηκε, είχε όμως σαφείς πληροφορίες (**Εικόνα 13**).

a. Thermisi in 1686 (from Vincenzo Coronelli, *Morea, Negroponte & Adiacenze*, Venice, ca. 1708, plate 57. Courtesy, Gennadius Library).

Εικόνα 13. Το κάστρο του Θερμησιού. Από το μελέτη «*Kiveri and Thermisi*», Wallace E. McLeod.

Σε αυτόν τον σημαντικό «χάρτη» αξίζουν οι λεπτομέρειες:

1). Δεν απεικονίζεται στα αριστερά του η αλυκή, παρόλο που είναι άρρηκτα και επί αιώνες συνδεδεμένη με το κάστρο, μάλλον και αιτία ύπαρξής του. Προφανώς, στόχος είναι η απεικόνιση αποκλειστικά του Κάστρου. Η παραλία μπροστά από το κάστρο είναι όμοια με της Ντάρδιζας, προφανώς μεταφορά, αφού η ευρύτερη περιοχή ήταν Ternis ή Termis και στόλοι ελλιμενίζονταν στην Ντάρδιζα, ενώ αναφέρονταν ως ελλιμενισμένοι στο Ternis (γενικώς Θερμήσι).

2). Οι σειρές των κυπαρισσιών υποδηλώνουν μεγάλα κτήματα. Τα κυπαρίσσια φυτεύονταν περιμετρικά εν σειρά κοντά το ένα στο άλλο κυρίως προς τη βορινή πλευρά και την προς τη θάλασσα. Έτσι έκοβαν το

κρύο (όπως και οι καλαμιές) και την αλμύρα στις μεγάλες φουρτούνες. Ήταν και μια καλή επένδυση, γιατί μετά από χρόνια τα έκοβαν και τα πουλούσαν ακριβά για κατάρτια πλοίων, εξοπλισμό ανεμόμυλων, δοκάρια αρχοντικών. (Πυκνά εν σειρά κυπαρίσσια από βοριά και νοτιά είχε και η Περιβόλα του Βούλγαρη και του Ζωγράφου στην Ερμιόνη. Έκοβαν μερικά για κατάρτια καϊκιών μέχρι και τη δεκαετία του 1950). Σήμερα σώζονται μόνον 4-5.

3). Τα δέντρα κατά συστάδες υποδηλώνουν κυρίως ελιές.

4). Η «μπακλαβαδωτή» παραθαλάσσια γη, υποδηλώνει χωράφια για σπαρτά.

5). Τα βουνά σχεδόν γυμνά, προφανώς από την υπερβόσκηση, αλλά και από τη συνήθεια να καίνε οι βοσκοί τα βάτα για να φυτρώνει χορτάρι.

6). Ο δρόμος που μοιάζει να είναι καρόδρομος και όχι απλό μονοπάτι (σημάδι μεταφοράς μεγάλων φορτίων από και προς το κάστρο) είναι σχεδόν το σημερινό μονοπάτι που οδηγεί στη βορινή πλευρά του κάστρου που βλέπει προς Αδέρες, όπου και η κύρια πύλη.

Η απεικόνιση έρχεται σε αντιστοιχία με τις σημερινές ενδείξεις ύπαρξης μεγάλων αγροτικών ενετικών κτημάτων κατά μήκος της Ακρογιαλιάς, παλαιών ελαιώνων σε Θερμήσι και Ντάρδιζα.

Στην παρακάτω λεπτομέρεια (**Εικόνα 14**) η εσωτερική δομή του Κάστρου.

Εικόνα 14. Το κάστρο του Θερμησιού. Λεπτομέρεια.

Διακρίνεται δεξιά μεγάλος πύργος – φρούριο, στον χώρο της Ακρόπολης του κάστρου, όπου πλην μιας εκκλησίας, δεν υπήρχαν άλλα κτίσματα, όπως δείχνουν και τα σημερινά ερείπια.

Αριστερά στο βάθος ένα προφανώς τρίπατο κτίσμα (πιθανόν ο ψηλός στύλος πίσω του να υποδηλώνει τον μινάρé του τζαμιού) και λίγο δεξιά του ένα δεύτερο ψηλό και ογκώδες κτίριο. Προφανώς δημόσια κτίρια φρουράς και αποθηκών. Τα άλλα κτίσματα είναι προφανώς απλές κατοικίες. Συνολικά απεικονίζονται περί τα 22 κτίσματα, αριθμός που πλησιάζει τα 30 σπίτια της απογραφής του 1686. Ο Οθωμανός περιηγητής Εβλιά Τσελεμπής επισκέπτεται την Ερμιονίδα (ή γράφει απλά πληροφορίες που μάζεψε) το 1669 και περιγράφοντας το κάστρο Θερμησιού μιλάει για 80 σπίτια πέτρινα με κεραμοσκεπές, αριθμός μάλλον υπερβολικός, σχεδόν τριπλάσιος της απογραφής του 1686. Υπάρχουν ίχνη κατοίκησης έξω από το κάστρο στη βορινή πλευρά του, αλλά όχι για τόσα πολλά σπίτια.

Κάποτε μια παρόμοια δομή θα είχε και το εσωτερικό του Κάστρου του Μπιστιού. Απεικόνισή του όμως δεν φαίνεται να έγινε ποτέ.

Η εκστρατεία του Μοροζίνι για την κατάληψη Αθηνών και στη συνέχεια για την πολιορκία της Χαλκίδας (Negroponte) οργανώθηκε με βάση του στόλου το Πόρτο Πόρο. Στο βιβλίο: «Venice, Austria, and the

Turks in the Seventeenth century» υπάρχει μια θαυμάσια περιγραφή της επιστροφής των ηττημένων στρατευμάτων των Ενετών και των μισθοφόρων τους, βασισμένη στα γράμματα της Anna Akerhjelm που ακολουθούσε την εκστρατεία. Γράμματα που θα πρέπει να εντοπιστούν σε ξένες βιβλιοθήκες και αρχεία και να εκδοθούν από τους Δήμους της περιοχής μας.

Στην εκστρατεία ο στόλος δεν χρησιμοποιεί τους κόλπους του Καστρίου, αλλά του Πόρου, γιατί εκεί υπάρχει άφθονο νερό, τροφοδοσία των πλοίων, αλλά και ρέματα κατάλληλα για νερόμυλους. Η τροφοδοσία βέβαια τόσο μεγάλου στρατεύματος μόνο σε μικρό ποσοστό μπορεί να γίνει από τοπικά προϊόντα. Αν το Κάστρο του Μπιστιού ήταν σε πλήρη λειτουργία θα μπορούσαν εκεί να είχαν συγκεντρωθεί από πριν προμήθειες και εφόδια, πράγμα που δεν συνέβη.

Καθώς επιστρέφουν τα πλοία πίνουν όπως φαίνεται στη Φουρκαριά περιμένοντας διαταγές και καλό καιρό (Στο site του Β. Κουτουζή, σε λεπτομερή χάρτη η Φουρκαριά αναγράφεται και ως όρμος Μάρκου, προφανώς από το Δημοκρατία Αγίου Μάρκου, ανάμνηση της χρήσης του ορμίσκου από τον Μοροζίνι και τον στόλο του). Τελικά αποπλέουν και περνούν το στενό μεταξύ Ύδρας και Δοκού, ο οποίος αναφέρεται ως Deserta δηλαδή Ερημόνησος. Πολύ αργότερα ο Gell το 1806 το αναγράφει ως Burnt Island, καμένο νησί. Πράγματι, ο Δοκός δεν είχε ποτέ πεύκα, σε αντίθεση με την Ύδρα. Φαίνεται ότι οι εκεί βοσκοί έκαιγαν τη γη για να βγει χορτάρι, όπως έκαναν σε πολλά νησιά μέχρι και τη δεκαετία του 1970. Δεν κάηκαν δηλαδή τα πεύκα του νησιού, γιατί απλά το πευκοδάσος ξαναγεννιέται. Η πλήρης αποψίλωση του Δοκού από πεύκα πρέπει να έχει συντελεστεί κατά τη λειτουργία του Κάστρου του Δοκού που τοποθετείται κατά τους «σκοτεινούς αιώνες» 7^ο και 8^ο , από τη μεγάλη ανάγκη βοσκοτόπων.

Δεν βρίσκονταν λοιπόν προς την Ερμιόνη, γιατί θα έφευγαν από το Μπογάζι.

Μόνο μια αναφορά κάνουν στην Ερμιόνη προσδιορίζοντας το μέρος που άραξαν ότι ήταν κοντά στο citadel του Καστρίου ήτοι στην Ακρόπολη του Καστρίου. Το Κάστρο του Μπιστιού δεν έχει ακρόπολη, είναι επίπεδο. Το citadel αναφέρεται σε οχυρό οικισμό που ανεβαίνει σε

ύψωμα όπου εκεί υπάρχει μικρό φρούριο, σαν τελικό οχυρό άμυνας, όπως συμβαίνει στον Μυστρά. Πρόκειται για την καστροπολιτεία του Καστρίου στον Πρώνα. Και επειδή η Anna Akerhjelm ρωτούσε τους πλοιάρχους που ήταν πλήρως κατατοπισμένοι για την περιοχή, δεν είχαν αυτοί αίσθηση ύπαρξης Κάστρου μεγάλου και μάλιστα σε λειτουργία παρά μόνον της καστροπολιτείας.

Παρακάτω το κείμενο που ενδιαφέρει (Εικόνα 15 και 16):

troops to fortify their encampment at Negroponte, and remain in the field all winter, the princes refused to do so, especially milord of Darmstadt, who had four or five regiments under his command. It was clear that the siege of Negroponte had failed.

The embarkation of the sick and wounded began on 18 October, at which time the soldiers started also to load the artillery aboard the ships. The troops in good health maintained their order of battle before the borgo until the night of 20–21 October, but during the very early morning of the twenty-first they were all put aboard the galliots and galleys. They pulled out as the sun rose. The weather was calm. The doge Morosini appeared with his galley to tow the *S. Johannes* out of the channel of Negroponte, for the now widowed Countess von Königsmarck and Anna Akerhjelm were on board the ship. Most of the Greeks remained on the shore, contemplating their ominous future. Those who had boats or could find transport accompanied the Christian forces. Held up for a day and two nights by bad weather, the countess and Anna Akerhjelm reached Castel Rosso (Carystus) at midday on 24 October. There they found the galleys and galliots with the Christian forces on board.

The next day, 25 October, the countess, Anna Akerhjelm, and their suite reached

a port located between Hydra and the Morea, near the citadel of Kastri, about forty miles from Napoli di Romania. We landed on the coast of the Morea, where

²⁵ Letter of Anna Akerhjelm to her brother Samuel, written in the harbor of Negroponte and misdated 3 September, 1688, in Laborde, *Athènes*, II, 290–97, and *Documents*, pp. 248–55. Anna has dealt with the great engagement of 20 August and the Turkish sortie also in her *Journal*, II, 318–21, and *Docs.*, pp. 276–79.

²⁶ Anna gives the date in her *Journal*, in Laborde, *Athènes*, II, 324–27, and *Documents*, pp. 282–85, as does Locatelli, II, 126–27.

Εικόνα 15.

we spent three or four hours, waiting for the orders to depart. The Florentines had already left us during the night. It was believed that, had it been possible, the doge would have wanted to attack Castel Rosso in order to have a foothold on the island, and since there were those who understood that negotiations had been started for peace, the Venetians would thus have had stronger claims on Negroponte. . . .

The troops were divided on board ships which were to go, some to Napoli [di Romania], the rest to Modon and to Navarino. The time was spent in waiting, and we reached 4 November. We went ashore twice. There was an abundance of edible mushrooms. The prince of Turenne sent to inform the countess that he intended to leave that night, not wanting to wait any longer for the convoy. He inquired whether she wished to leave with him. The countess could not make this decision without receiving orders from the doge, who wished to entrust letters to her. On 5 November, early in the morning, the galleys made their exit from the port, the "captain of the ships" [Lorenzo Venier] having given signals with which they complied. At the tenth hour of the morning the anchors were raised. The weather was calm. We were obliged to tack between the islands of Hydra and Deserta for an entire day and an entire night.

In the forenoon on 6 November we finally caught sight of [the island of] Spezia, where we had to await orders again. The galleys were then hard by this island. The doge's secretary [Felice] Gallo came in the afternoon, bearing a large dispatch addressed by the doge to the Republic. He wished the countess, on behalf of the doge, a safe and pleasing voyage.²⁷ Then we continued our voyage with a favorable wind, with three ships before us and another three after us. Sailing with the first [three ships], aboard the *S. Anna*, was the prince of Turenne. The other three were carrying the three old regiments of Lüneburg, which were returning to Venice after having served their time. The princes of Darmstadt with their troops were on board some other ships, headed for winter quarters at Modon and Navarino.

Thereafter the Countess von Königsmarck and Anna Akerhjelm sailed past Turkish-held Monemvasia "with the best wind one could hope for," into the waters of Cerigo, on to Coron, Modon, and Navarino, the island of Prodano, and that of Zante, "and there we caught up with the ship of the prince of Turenne, which had cast anchor before us." The ladies of Zante came to pay a visit to the countess, who spent two nights on their island. And so the voyage went on, and so does Anna Akerhjelm's *Journal*, a diary of great value, covering the Venetian venture into the Morea, Attica, and Negroponte from September 1686 until the failure of the

²⁷ Morosini's secretary Felice Gallo, in whose hand I suspect most of the captain-general's dispatches were penned, was among those who lamented the destruction of "il Tempio dedicato a Minerva, qual'era prima dell'espugnazione intatto, ma hora dalle bombe distrutto" (Paton, *Mediaeval and Renaissance Visitors to Greek Lands* [1951], p. 70). On Gallo, cf. Locatelli, I, 16, 96, 112, 321–22, and II, 80, 126, 216, and for the months of October and November 1688, *ibid.*, II, 134–56.

(Περίληψη και σύνδεση με τα προηγούμενα του κειμένου:

.... Στις 15 Σεπτ. 1688 πεθαίνει ο αρχιστράτηγος *Königsmarck*. Η κοντέσα γυναίκα του και η *Anna Akerhjelm* ήσαν συνέχεια στο πλευρό του. Από τις βενετσιάνικες γαλέρες βλέπουν να καταφθάνουν συνέχεια ενισχύσεις (Οθωμανικές) από την ενδοχώρα στο Νεγκροπόντε. Ο Μοροζίνι θέλει να ενισχύσει το στρατόπεδό του και να περάσει εκεί τον χειμώνα, αλλά αρνούνται κάτι τέτοιο οι πρίγκιπες και ιδιαίτερα ο μιλόρδος *Darmstadt*, που είχε 4 ή 5 συντάγματα στις προσταγές του. Ήταν πλέον φανερό ότι η πολιορκία του Νεγκροπόντε είχε αποτύχει.

Στις 18 Οκτ. 1688 φορτώνουν στις γαλέρες τούς αρρώστους και τους πληγωμένους στρατιώτες και τα πυροβόλα. Πρωί πρωί στις 21 Οκτ. επιβιβάζεται όλο το στράτευμα στις γαλέρες και αναχωρούν μόλις βγαίνει ο ήλιος.

Ο καιρός ήταν κάλμα. Ο Μοροζίνι με τη γαλέρα του ρυμούλκηση τη γαλέρα *S. Johannes* για να την βγάλει από το κανάλι του Νεγκροπόντε. Οι περισσότεροι Έλληνες έμειναν στην ακτή αναλογιζόμενοι το δυσοίωνο μέλλον τους. Αυτοί που είχαν βάρκες ή μπορούσαν να βρουν άλλα μεταφορικά μέσα ακολούθησαν τον Χριστιανικό στόλο.

Πάνω από μια μέρα και δύο νύχτες με παλιόκαιρο η γαλέρα όπου ήσαν η κοντέσα και η *Anna Akerhjelm* έφτασε στο *Castel Rosso* (Κοκκινόκαστρο Καρύστου) όπου βρήκαν τον υπόλοιπο στόλο.

Την επομένη η γαλέρα με την *Anna Akerhjelm*, την κοντέσα και την ακολουθία τους έφτασαν σε ένα λιμάνι που βρίσκεται μεταξύ Ύδρας και Μοριά, κοντά στο *citadel of Kastri*, περί τα 40 μίλια από το Ναύπλιο. Βγήκαν στην ακτή του Μοριά για 3-4 ώρες περιμένοντας διαταγή να αποπλεύσουν. Ήταν γεγονός ότι ο Μοροζίνι ήθελε να πάρει το Κοκκινόκαστρο, ώστε σε περίπτωση ειρήνης να έχουν οι Ενετοί απαιτήσεις για το Νεγκροπόντε. Βγήκαν στην ακτή άλλες δύο φορές, όπου βρήκαν αφθονία βρώσιμων μανιταριών. (Σημείωση: Πράγματι με τις βροχές του Νοεμβρίου βγαίνουν αρκετά βρώσιμα μανιτάρια στην περιοχή μας τόσο στα πευκοδάση της όσο και στις ρεματιές. Πιθανόν να εντόπισαν το είδος *Lactarius Deliciosus*, Λακτάριος ο νόστιμος, ή Κουμαρίτης ή Πευκίτης).

Στις 5 Νοεμ. πρωί πρωί βγήκαν από το λιμάνι. Ο καιρός ήταν κάλμα. Μια μέρα και μια νύχτα έκαναν να περάσουν ανάμεσα από Ύδρα και Ερμηονήσι. Στις έξι Νοεμβρίου πήγαν προς στις Σπέτσες ...)

Η επιστροφή του στόλου του Μοροζίνι από την Χαλκίδα συμπαρέσυρε και πλήθος Ελλήνων της περιοχής που όντας εκτεθειμένοι δεν μπορούσαν να παραμείνουν. Λογικό είναι να υποθέσουμε ότι πολλοί έμειναν στη Τροιζηνία, Ερμιονίδα και τα νησιά ως νέοι κάτοικοι. Ήδη πλήθος Αθηναίων μετά την επάνοδο των Οθωμανών κατέφυγαν στο Ναύπλιο. Πολλοί Έλληνες στην απελπισία τους πιάνονταν από μεγάλα ξύλα που τα έσερναν με σχοινιά οι ενετικές γαλέρες προς τον Πόρο και όποιος επιζούσε. Πιθανόν και στρατιώτες τραυματισμένοι να αφέθηκαν στα μέρη μας. Έχουμε πολλά ονόματα στην περιοχή μας ενετικής προέλευσης: Φρατζέσκος (Τζέκος), Φραγκίσκος, Φράγκος, Φρατζέσκα (Τζέκα), Τζώρτζης, Τζοβάνης, Τζάννης, Τζάκομος (Ιάκωβος), Καντζιλιέρης, Γερουλάνος, Μόρος, Κοροντίνης. Προφανώς οι παλιοί Ερμιονίτες ψαράδες που ψάρευαν σχεδόν συστηματικά στον νότιο Ευβοϊκό και έμειναν στο Λαύριο και στα Παράλια της Νότιας Εύβοιας, δεν πήγαιναν μόνον γιατί εκεί είχε πολλά χταπόδια. Πρέπει να είχαν μνήμες από προγόνους που τις φοβερές αυτές μέρες κατέφυγαν και ρίζωσαν στο Καστρί. Μνήμες που έσβησαν με το χρόνο. Σήμερα τα Στούρα και ο Μυλοπόταμος Ευβοίας έχουν περισσότερους Γκατσαίους και Αραπάκηδες από ότι η Ερμιόνη.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ.

Το 1715 οι Ενετοί ουσιαστικά εγκαταλείπουν την περιοχή μας, ανατινάζοντας το κάστρο της Θερμής, πιθανόν και τους Πύργους του Καστρίου, αν υφίσταντο μέχρι αυτή την ημερομηνία. Ίσως και το μικρό Κάστρο στις Αδέρρες πάνω από το Ηλιόκαστρο, ίσως και το Καστράκι πάνω στη Σουπιέζα, το μικρό νησάκι της Φουρκαριάς, ίσως και το κοντινό του καστράκι στη Παναγία των Τσελεβινιών.

Το 1729, μόλις μετά από 14 χρόνια, επισκέπτεται ο Αββά Φερμόντ την Ερμιόνη, βρίσκει το δυτικό τείχος με τους πύργους του σε ένα ύψος 10

μέτρων (αυτό είναι ένδειξη όχι ανατίναξης, αλλά ήδη ερειπίων που έστεκαν ακόμη σε αρκετό ύψος). Με εργάτες το κατεδαφίζει αποσπώντας αρχαίους λίθους με επιγραφές. Κανένας δεν τον ενοχλεί, σημάδι ότι οι Οθωμανοί το θεωρούν σωρό ερειπίων, που το μόνο χρήσιμο είναι οι ογκόλιθοι του τείχους προς πώληση.

Περιηγητές δεν αναφέρουν τίποτα για το κάστρο, ούτε για τους πύργους του. Κατά τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας έχει ξεχαστεί τελείως. Από κει παίρνουν πέτρες για να κτίζουν σπίτια ή να φτιάχνουν ασβέστη. Ακόμη και μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όλο και εύρισκαν στον χώρο του Μπιστιού κατάλληλους λίθους για τις νέες οικοδομές. Ιδιοκτησίες δεν υπήρχαν στον χώρο του Κάστρου, όπως υπήρχαν στο κάστρο της Μονεμβασιάς, της Κορώνης κ.α. Ήταν χώρος που έδεναν τα γαϊδούρια και τις γίδες οι Καστριώτες. Έτσι έμεινε στην ιδιοκτησία της Κοινότητας Ερμιόνης και δενδροφυτεύτηκε.

ΤΑ ΣΗΜΕΡΙΝΑ ΙΧΝΗ ΤΟΥ ΚΑΣΤΡΟΥ ΤΟΥ ΜΠΙΣΤΙΟΥ.

Α). Το εσωτερικό του.

Λίγα θεμέλια διακρίνονται πού και πού. Άγνωστο ποια είναι αρχαίων ή νεώτερων χρόνων. Προφανής η μεγάλη μεταφορά λίθων. Υπάρχουν γύρω στις 13 στέρνες που πρέπει να είναι αρχαίες, όμοιες με αρκετές που υπάρχουν και στην υπόλοιπη αρχαία πόλη μέσα στον σημερινό οικισμό. Φυσικά θα υπάρχουν πολύ περισσότερες, ενταγμένες στα νεώτερα βυζαντινά σπίτια του Κάστρου, αφού το νερό είναι το σπουδαιότερο αγαθό. Η έκτασή του είναι περί τα 75 στρέμματα. Όταν ήταν σε πλήρη άνθιση θα μπορούσε να είχε 300 – 400 σπίτια.

Β). Το δυτικό τείχος και η γύρω του περιοχή.

Τα ίχνη του φαίνονται στην παρακάτω **Εικόνα 17**.

Εικόνα 17. Το δυτικό τείχος του Μπιστιού.

Σώζονται 5 πύργοι και τα θεμέλια του τείχους που τους συνδέει. Πιθανόν και ένας 6^{ος} (μπλε χρώμα) εκεί που σήμερα στέκει το ιερό του Αγίου Νικολάου. Η είσοδος πιθανόν να ήταν κοντά στον μπλε πύργο, αφού εκεί περίπου καταλήγει και ο εσωτερικός δρόμος του Κάστρου (Βλ. σχετικά στη μελέτη μου «ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΛΑΤΟΜΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΜΙΟΝΗΣ»). Το ότι στη βάση των πύργων και του δυτικού τείχους έχουν χρησιμοποιηθεί κυρίως βάσεις αγαλμάτων, αφιερωμάτων και μέλη αρχαίων ναών, δηλαδή κινητοί ογκόλιθοι και όχι λίθοι από το αρχαίο τείχος, σημαίνει ότι το περίξ του Μπιστιού αρχαίο τείχος με τους πύργους του, έτσι όπως είχε διαμορφωθεί από τις εκάστοτε επισκευές, ενσωματώθηκε στο Κάστρο του Μπιστιού.

Στη κόκκινη ζώνη πίσω από τους 3 πύργους υπάρχει πολύ πέτρα και διακρίνονται θεμέλια. Προφανώς εδώ υπήρχαν βαριά κτίσματα, όπως σε κάθε παρόμοιο κάστρο.

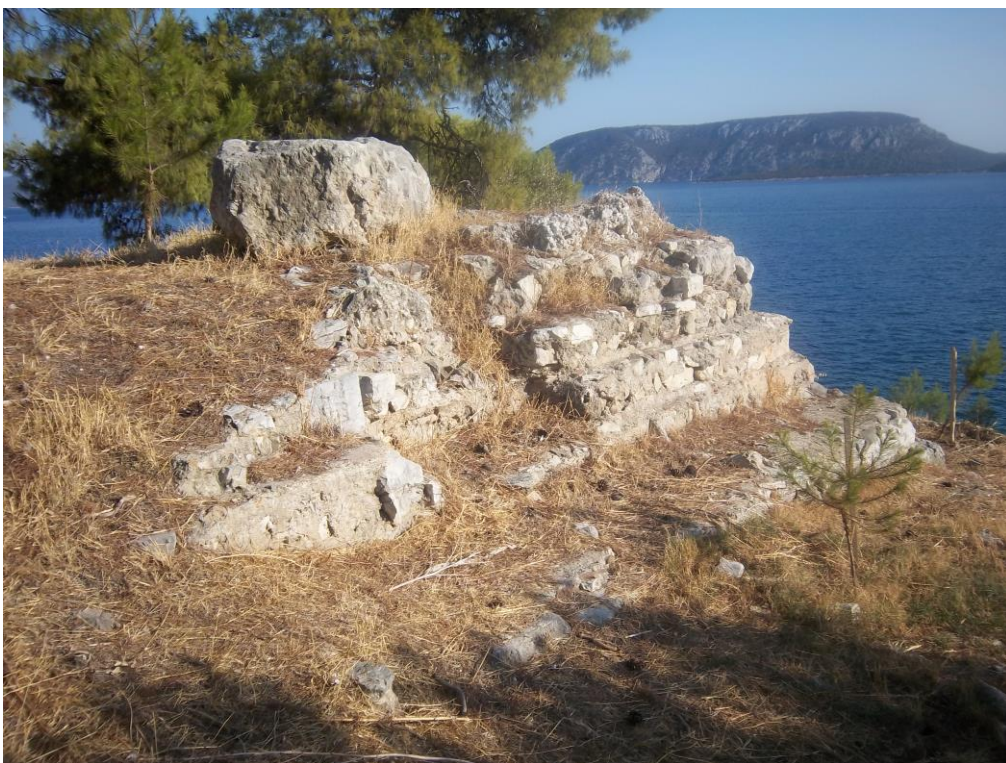
Στην άκρη του Μπιστιού η δεύτερη κόκκινη ζώνη δείχνει περιοχή με ορατά θεμέλια κτισμάτων. Διάσπαρτα, με κίτρινη γραμμή, μικρά θεμέλια. Αρκετά βρίσκονται εκτός του δυτικού τείχους. Με πράσινη γραμμή μια περιοχή η οποία φαίνεται ότι εσωτερικά έχει κενούς χώρους. Πιθανόν συγκροτήματα κτηρίων ή στερνών (σιστέρνες).

Γύρω από τους πύργους και το δυτικό τείχος σωροί από μπάζα προερχόμενα από τον καθαρισμό του τείχους από τον Φιλαδέλφεια το

1907. Από το τείχος φαίνεται ότι έχουν αποσπαστεί πολλές άλλες βάσεις αγαλμάτων και αρχιτεκτονικά μέλη ναών, ενώ σχεδόν το σύνολο των λίθων από την κατεδάφιση του Αββά Φερμόντ έχει μεταφερθεί για τις ανάγκες της σημερινής Ερμιόνης.

Προς το βοριά βλέπουμε τη θέση των δύο τεχνητών υφάλων που προσδιορίζουν και το χώρο του μικρού λιμανιού του Κάστρου.

Παρακάτω φωτογραφίες των τεσσάρων εκ των πέντε πύργων στη σημερινή τους κατάσταση (**Εικόνες 18, 19, 20 και 21**).

Εικόνα 18. Ο νότιος Πύργος του δυτικού τείχους Μπιστιού.

Ο νότιος Πύργος (**Εικόνα 18**). Φαίνεται ότι έχουν αποσπαστεί βάσεις αγαλμάτων και μέλη αρχαίων ναών σε ύψος περίπου 2 μέτρων.

***Εικόνα 19.** Ο δεύτερος μεσαίος πύργος με τις βάσεις των αφιερωμάτων στη θεά Δήμητρα.*

Ο δεύτερος μεσαίος Πύργος (**Εικόνα 19**). Εκτός από τις βάσεις των αφιερωμάτων στη θεά Δήμητρα που σώθηκαν, φαίνεται να έχουν αποσπαστεί και άλλες υπερκείμενες βάσεις.

***Εικόνα 20.** Ο τρίτος πύργος στην είσοδο του ναού του Αγίου Νικολάου.*

Ο τρίτος πύργος στον Αγιονικόλα (**Εικόνα 20**). Εδώ φαίνεται να έχουν αποσπαστεί βάσεις και μπλόκια σε ύψος 3 μέτρων. Μεταξύ του δεύτερου και τρίτου πύργου, το ενδιάμεσο τείχος φέρει ακόμη βάσεις και μέλη αρχαίων ναών. Το τείχος το καθάρισε ο Φιλαδελφέας το 1907. Δηλαδή αυτά που βλέπουμε είχαν καταπλακωθεί από τα μπάζα που δημιούργησε κατά την ολική κατεδάφιση των ερειπωμένων πύργων ο Αββά Φερμόντ το 1729, ο οποίος δεν πήρε μαζί του τίποτε παρά μόνον αντέγραφε και συνήθως κατέστρεφε τα γράμματα των επιγραφών. Άρα μετά την κατεδάφιση θα υπήρχαν πολύ περισσότερες βάσεις και αρχιτεκτονικά μέλη, τα οποία είτε τεμαχίστηκαν και πουλήθηκαν ως οικοδομικά υλικά, είτε χρησιμοποιήθηκαν στον νέο οικισμό της Ερμιόνης.

Πίσω από το ιερό του ναού βρίσκονται επίσης αρχαία μέλη που πρέπει να ανήκουν στον τέταρτο πύργο, κοντά στον οποίο θα ήταν η Πύλη του κάστρου. Σε ευθεία γραμμή προς τον βοριά, μόλις διακρίνονται τα θεμέλια του πέμπτου πύργου.

***Εικόνα 21.** Ο έκτος παραθαλάσσιος πύργος.*

Ο έκτος και παραθαλάσσιος πύργος (**Εικόνα 21**). Και εδώ έχουν αποσπαστεί όλα τα εξωτερικά μπλόκια του. Μετά από αυτόν αρχίζει το τείχος όπου έχουν τοποθετηθεί εσωτερικά και όχι στην πρόσοψή του οι αρχαίοι λατυποπαγείς σπόνδυλοι του ναού του Ποσειδώνα.

Γ). Το περιμετρικό τείχος.

(Λεπτομέρειες στο βιβλίο μου «Η ΤΩΝ ΕΡΜΙΟΝΕΩΝ ΠΟΛΙΣ» και στη μελέτη μου «ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΛΑΤΟΜΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΜΙΟΝΗΣ»).

Το τείχος έχει υποστεί με τους αιώνες μεγάλες καταστροφές και επιδιορθώσεις. Λίγα τμήματά του φαίνεται να είναι αρχαία. Δύο – τρία σημεία του από τον βοριά και περισσότερα από τον νοτιά δείχνουν ότι η θάλασσα έχει υποσκάψει τον σαθρό βραχισμό και σε αυτά τα σημεία το τείχος έχει καταρρεύσει στη θάλασσα. Αυτά τα σημεία έτσι τα γνωρίσαμε από μικρά παιδιά (δεκαετία του 1950) και έτσι τα γνώριζαν και οι παππούδες μας. Η σε τέτοια έκταση διάβρωση πρέπει να έχει συμβεί πριν αιώνες, το πιθανότερο και πριν την Πρώτη Ενετοκρατία. Αν το κάστρο ήταν σημαντικό για την άμυνα των Ενετών θα φαινόνταν ίχνη στήριξης ή επέμβασης. Δηλαδή σε αυτά τα σημεία θα είχε φτιαχτεί τείχος

πιο μέσα σε σταθερό βραχισμό, πράγμα που δεν συνέβη. Αυτό ενισχύει την άποψη ότι ίσως κατά τη Φραγκοκρατία η κατάσταση του κάστρου να ήθελε επισκευές μεγάλου κόστους και έτσι περιορίστηκε στους πύργους του δυτικού τείχους και των γύρω του βαρέων κτισμάτων, στους «**Πύργους του Καστρίου**», που δεν ήταν πλέον πύργοι του κάστρου του Μπιστιού, αλλά οι Πύργοι του φεουδάρχη του χωρίου **Καστρίου** και της περιοχής του.

Παρακάτω (**Εικόνες 22, 23, 24 και 25**) σημεία του περιμετρικού τείχους του Κάστρου όπου η θάλασσα είχε πριν αιώνες υποσκάψει τον βραχισμό:

***Εικόνα 22.** Θέση όπου η θάλασσα έχει υποσκάψει το τείχος πριν αιώνες.*

Στη θέση αυτή η θάλασσα έχει φάει το σχετικά σαθρό πέτρωμα σε αρκετό βάθος (**Εικόνα 22**). Αυτό είναι έργο αιώνων και όχι ετών. Αν το κάστρο ήταν σε χρήση θα είχε επισκευαστεί με νέο τείχος που θα παρέκαμπτε αυτό τον γκρεμό.

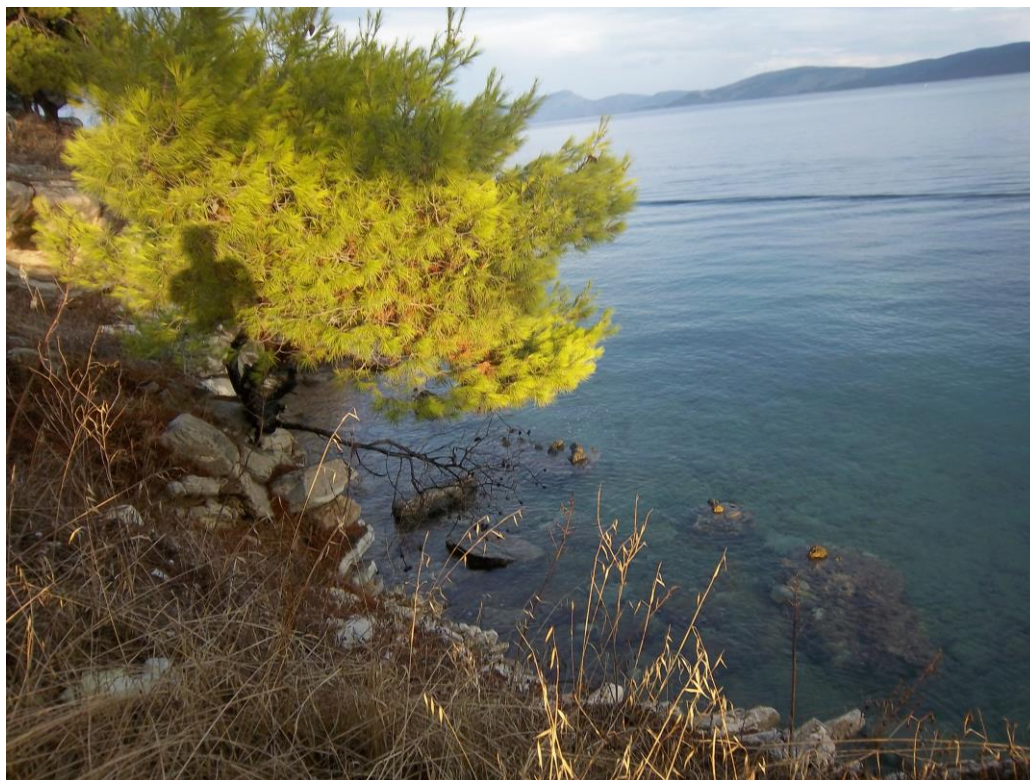
***Εικόνα 23.** Η βαθειά διαβρωμένη βορινή μικρή μπανιέρα του Μπιστιού.*

Η βορινή μικρή μπανιέρα του Μπιστιού (**Εικόνα 23**). Έτσι την γνώριζαν και οι παππούδες μας.

***Εικόνα 24.** Το απότομο μέρος μετά την πρώτη μπανιέρα του Μπιστιού.*

Διαβρωμένη πλαγιά στο νότιο τείχος (**Εικόνα 24**). Εδώ υπήρχαν μεγάλοι ογκόλιθοι που έχουν φύγει πριν αιώνες στη θάλασσα. Δεν μπορούσε να γίνει επισκευή αλλά ανακατασκευή ενός τμήματος γύρω στα 15 μέτρα πάνω στον σημερινό δρόμο.

Εικόνα 25. Διάβρωση σε μεγάλη έκταση.

Το σημείο αυτό είναι πολύ κοντά στο δυτικό τείχος από τον νοτιά (**Εικόνα 25**). Σημάδι ότι το τείχος ακόμη και το ευρισκόμενο κοντά στους Πύργους είχε εγκαταλειφθεί στην τύχη του πριν αιώνες.